عجائب خانهٔ چین و مکافات علیین و مذمت آسمان عجز

مثنوی عدیم النظیر و لاجواب کتاب انتخاب و نخبهٔ علمیین مسمّے به

تصنیف افصح الفصحا و ابلغ البلغا حکیم خاقانی شروانی بصدارت دارین

در سنهٔ آفا و صد و شصت و نهٔ کشور بانطباع رسید

اطلاع

اس مطبع میں ہر مستعد دلی کی کتب موجود ہیں مشاقین کو فہرست مطبوعات مفت عنایت ہوتی ہے خط لکھنے سے مل سکتی ہے اور اطلاع ہوتا ہے کہ یہ کتاب اس سال میں چھاپی ہے یا نہیں تصرف ہوا ہے ہر صفحہ کتب کا یہ ہے دیوان دواوین فارسی و کتب دواوین اردو و فارسی کی جو چھاپی ہیں نام بنام لکھ دیئے ہیں۔

کلیات و دواوین فارسی

دیوان حافظ — منتخبہ مشہور دیوان حافظ شیرازی کا ہے

ایضاً — بخطی مطلا و مجلد بدست خوشخط طبع ہوا ہے کاغذ کشمیری و رائل سائز ہے

ایضاً — کاغذ فرنگی

ایضاً — کاغذ سفید

ایضاً — کاغذ سفید سائز

شرح دیوان حافظ — از جمل سائلی و مصطلحات

دیوان حضرت غوث الاعظم — شیخ محی الدین گیلانی مشہور بہ پیران پیر

کلیات نظیر — غالب فارسی — جناب سرزا اسد اللہ خان بہادر دہلوی کا کلیات نظم

دیوان فنی — مصنفہ ملا محمد جامی عنی

دیوان موزون — من نتائج خیالات عالیجاہ راجہ رام نرائن صاحب

دیوان صائب — مشہور بہ دیوان

دیوان ناصر علی — منشی و شاعر یادگار زمانہ متاخرین سے ہے

قصائد عبید نظام — عمدہ عمدہ قصائد فارسی و اردو میں

دیوان تقی — منشی ہرگوپال صاحب تخلص بہ مخلص غالب دہلوی

جوہر منظوم دیوان ہرز انگل محمد خان ناطق مکرانی اور اسکے علاوہ منشی جواہر سنگھ جوہر تخلص کا کلام فارسی شامل ہے

کلیات صائب — کاتب ابن شاکر بخط میرزا احمد علی

صائب تبریزی مشاہیر شعرا سے ہے

دیوان کشفی — مولوی سید اسد اللہ منصور کانپوری

نظامی — دیوان ہلالی — مشہور اوستاد اہل زبان سے ہے

مطلع عنقا نظامی —

دیوان نویدی — فارسی مغربین مفید درس اطفال

نویدی تخلص شاعر کی تصنیف مطبع اسدی میں

خیال بخوبی — نہایت عمدہ مذاق کی کتاب تصنیف منشی سبحان سنگھ صاحب مرحوم بنارسی بخوبی تخلص زار کار ہے

کلیات اشرف — دو طومار — مجلد بکمال دیوان

دیوان تحفۃ الصغر — جو کلام صغیر سن میں فرمایا

دیوان وسیلۃ الخدمۃ — کلام جوانی — دیوان

عزت الکمال جو کمال عمر کہ جالیس برس میں فرمایا

دیوان نصیبہ نصیبہ جو کہ بڑھاپے میں فرمایا

کلیات حیاتی یہ کلیات دلایت کے خط کا پورا

به عون خالق کون و مکان و آفریننده آسمان و زمین

مثنوی عدیم النظیر و لاجواب کتابیست اپا انتخاب نور بخش عین مسلمان به

تصنیف افصح الفصحا و ابلغ البلغا حکیم خاقانی شروانی بصد زیب و زین

در مطبع آفاق جج نشی نول کشور لکھنؤ باهتمام منشی نول کشور الطباعت پذیرفت

تمہید

بسم اللہ الرحمن الرحیم سخنوانم و فرس خامہ را در میدان فرس پیرانم دسیکہ جناب فضائل مآب کمالات انتساب افصح الفصحا بلغ البلغا اکمل الکملا افضل الفضلا کاشف اسرار مشاہدہ واقف استار مجاہدہ غواص بحر توحید آشنای دریای تفرید پسر مہ چشم شاہد عین الیقین علم افراز میدان علم الیقین گوہر عمان علم گل گلستان علم خسرو ملک حیا شمع بزم وفا بادشاہ کشور مروت خورشید فلک فتوت خال رخسارہ شگفتہ روئی و سمہ ابروی آبروئی وصف معنی و بیان جوہر تیغ لسان رونق اعمال کاملان صلح عمل عاملان مخدوم و سرمجذر بان کعبہ عقلا قبلہ دانشوران خلاق مضامین با تفاق معاصرین نوازندہ قانون سخن طرازندہ صور این سخن فروزندہ شمع خوش بیانی آموزندہ زبان پاستانی مہین پور آبای علوی واسطۂ افتخار امہات سفلی دیدہ وران فیروزمان مخدومنا مولانا مولوی ابو الحسن دامت فیوضہ کہ از خاک پاک حضرت فرید آباد دست و فرید آباد از زمین اقامتش سنوار آباد و این بقعۂ ہمایون متصل شاہجہان آباد دہلی ست زبانش تشنگان وادی تحقیق را موجۂ کوثر ست و قلم دو زبانش بکنار و اوبدا باد و الفقار بر ابر نگاہش کہ عین چشمۂ فیض ست برہے خاص و عام پیرہنت ست و وجود با جودش در زمین عالم بی بود و بی نمود آیۂ رحمت ہر لفظش یکدست دست باکورۂ سخن رایارہ و ہر حرفش یکسر گوش ناطورۂ معانی را گوشوارہ ہا نا بزبان دانی استاد معلم اول و ثانی ست و نقش کلام او حجۂ ہر عرض کمال حدیث سبحانی فی الحال آن نکتہ سنج رموز یکتائی در ملک سودہ تحویلدار ہر دو سرای ست ایزد بسیار بخشش بمرتبۂ اعلی رسانادو فائز مدارج روز بروز گرداناکہ خیاط ازل این قبا بر اندام او چسپان نہ دوخت درس اول کالج اگرہ بود مثنوی از اول تا آخر انتخاب بلکہ ممتنع الجواب بتصحیح طبع لطیف و تصنیف نظیف حکیم خاقانی شروانی مسلمی بہ تحفۃ العراقین را بدرس و تدریس شرف بخشیدہ و بر خواہش ڈائرکٹر پبلک انسٹرکشن صاحب بکمال عرق ریزی مشکلات آنرا سہل نمودہ بر حاشیہ ترجمہ رقم ساختند و بصد حسن سعی و عمدگی صحت در مطبع نج لطبعش پرداختند بیشتر گورنمنٹ برسہ درس بگیرد ارس خریدار فرمود و نامزد خواندہ نسخہ دلدادگان شاہد معنی و شیدای دست خرید نمودند بسیار مردم چون دیدۂ اعمی جمال این نورانی پیکر ندیدند و بر خاک حسرت و محرومی تپیدند بر حال ایشان دل من ہیچ پیر نو لکشور بسوخت و آتش گرم خوئی کہ جبلی ست در مجمر سینہ افروخت بدعوی نیاز شاگردی در خدمت حضرت مسند آرا اوصاف مکارم مآثر و ابواب بخشش و خیری بر روی طالبان گشادم و بعد استمزاج جناب مستطاب کہ خدای خلقت سخن بر او مسلم ست بطبع این کتاب کیمیاب افادت نصاب کہ عمدہ تبرک استادی ست در مطبع کانپور پرداختم و بارمغانی بمقام لکھنؤ مطبع اودھ اخبار بسیار طبع در ساختم و قیمت بر حسب کتاب جانفشانی کار پردازان مطبع ورا صرف کثیر خویش قلیل بتحریر ساختم کہ علی العموم شائقین این جنس گران خرید فرمایند و فیض بخشہای بے منت حاصل نمایند اگرچہ کتاب مذکور بنفسہ پارہ نبات بود لیکن حاشیۂ لذت دیگر افزود ایمان منست کہ کتاب کلام او ستاد ست و من از معنی شیرین و کان تناد ام حاشیہ حضرت تختۂ پیش دکان ست کہ شیرینی اقسام قند از نیست گر تتم مانند رخسارۂ محبوبان دلربا ست آری حاشیہ ہم بسان زلف عنبرین محبوبان کمند دلہا اگرچہ دیگر شوخ طبعان ہم حاشیہ نگاشتہ اند لیکن جناب سخن پناہ شان دیگر داشتہ اند از اینجاست کہ گروہ گروہ خریدار چون مرغان پرور پر یافتہ از چار سو در رسیدند و این ہمایۂ سعادت را در دام بیع کشیدند و امتد طائر دولتی کار پریدند ۔

گذارش کج مج زبان نول کشور مالک مطبع اودھ اخبار لکھنؤ ۔

M.A.LIBRARY, A.M.U.
PE69

فہرست تحفۃ العراقیین

مضمون	صفحہ
مضمون دیباچہ خطبۂ طبعزاد مولوی ابوالحسن صاحب فریدآبادی مشعر بخشی و ذکر وطن فریدآباد قصبۂ دہلی۔	۵
المقالۃ الاولیٰ وہی تسمی بعرائس الفکر ومجالس الذکر	۸
فصل در خطاب با آفتاب بوجہ محبت	۹
در ملامت زہم در اثنائے خطابی کہ با آفتاب کند۔	۱۲
فصل در خطاب با آفتاب بوجہ نکوہش و ملامت۔	۱۴
فصل در خطاب با آفتاب بوجہ معذرت۔	۱۵
تخلص مقالہ اولیٰ بہ نعت سید المرسلین محمد مصطفیٰ صلعم	۱۶
المقالۃ الثانیۃ الموسومۃ بمعراج العقول و منہاج الفحول ورحسب حال خود گوید	۱۹
فصل در خطاب با آفتاب وقتے کہ در حمل آید	۲۰
باز آمدن بسر خطاب با آفتاب متعلق بحالات و شرح شکایت	۲۲
ذکر سفر خویش بوقتیکہ از شروان غریمت کردہ بود	۲۴
در صفت ایوان نعمت قیصران۔	״
در صفت قطاع الطریق گوید۔	۲۵
در نکوہش محترفہ آن ولایت گوید	۲۶
رسیدن نزدیک شہر و صفت فصیل رود و اب مرغابی	״
رسیدن بصحرا و شکارگاہ آن ولایت	۲۸
در صفت سنجہ و لشکر سلطان گوید	״
در صفت سبازران سلطان	۲۹
در صفت اولیاے حق	۳۰
در صفت بارگاہ سلطان	۳۱
در مدح جمال الدین موصلی۔	۳۲
مدح گفتن بر سبیل مخاطبت	۳۳
استقبال نمودن ملک انور خاقانی را از مولد و منشا راو۔	۳۴
جواب دادن خاقانی	۳۵
باز پرسیدن ملک انور سبب جدائی وطن و جواب دادن خاقانی	״
نصیحت نمودن ملک انور خاقانی را۔	۳۸
بیان نمودن ملک انور را وقیقہ گرمی خوردہ شناسی پادشاہ را	״
جواب دادن خاقانی ملک انور را۔	۴۰
جواب دادن ملک انور را و دادن انگشتری کہ اسم اعظم بر وی منقش بود	״
مراجعت نمودن خاقانی بشروان و خبر یافتن شاہ از حقیقت خاتم و طلب نمودن	۴۱
جواب دادن خاقانی مر پادشاہ شروان را۔	۴۲
ملول گردن شروان شاہ در طلب آن خاتم	۴۳
صفت خواص آن خاتم	״
ظہور حوادث و وقایع بسبب نزع آن خاتم	״
در معنی کمال یافتن از عقل	۴۴
در معنی ظہور طبایع صحیح بخیر و سعادت	۴۵
در معنی ادراک سعادت ملاقات مہتر خضر علیہ السلام	۴۶
در معنی تفقد کردن مہتر خضر علیہ السلام خاقانی را۔	۴۷
در مدح مہتر خضر علیہ السلام بر سبیل مخاطبہ۔	۴۹
حکایت کردن مہتر خضر از کیفیت جمیع اصحاب دعوت	۵۰
ذکر اشعار خاقانی در ان جمع	۵۱

مضمون	صفحہ
چیست کردن مہتر خضر خاقانی را بقبول مواعظ	۵۲
آغاز مواعظ و نصائح خضر علیہ السلام خاقانی را	۵۳
سوال کردن خاقانی مہتر خضر را از حالات دہر	۵۴
جواب دادن مہتر خضر و منع او دین سخن و ترغیب بہ شریعت و طریقت	۵۵
در معنی ترک شواغل دنیا	۵۸
المقالۃ الثانیہ در تمسک بحبل اللہ	۶۰
تلخیص مقالۂ دوم در تمسک نمودن بحبل المتین یعنی سید المرسلین ﷺ۔	۶۲
ذکر معراج حضرت رسالت پناہ صلی اللہ علیہ وسلم و صفت براق۔	۶۴
المقالۃ الثالثۃ فی وصف بلاد و ہمدان عراق و ندیتہ السلام بغداد و مدائح اصحابہا و ہی تسمی بسبحۃ الاوتاد و تخاطب بالشمس اولا	۶۷
در صفت عالم کل یعنی کعبۂ دل	۶۸
باز آمدن بسر خطاب با آفتاب	۶۹
تحریص نمودن آفتاب را بر سفر زمین۔	۷۱
شرح فضیلت زمین و ساکنان او و سفر کردن دران	״
باز آمدن بسر حدیث و تحریص آفتاب بر عزیمت سفر بسوے عراق و ستایش آن بلاد و اصحاب آن	۷۳
در صفت لشکرگاہ سلطان محمد بن محمود	۷۴
باز آمدن بسر حدیث و خطاب کردن با آفتاب و تخلص بثناے ہمدان	۷۸
در مدح شہر ہمدان۔	۷۹
در مدح علاء الدولہ رئیس ہمدان۔	۸۰
در مدح امام اکرام اعلم مجد الدین خلیل۔	۸۱
در مدح سید الملک السادات مجد الدین	۸۲
در مدح فرزندان ملک السادات کہ لقب ایشان فخر الدین و علاء الدین بود	۸۳
در ثناے ائمہ ہمدان بسبیل اجمال	۸۳
در مدح ملک القضاۃ مفتی العراقین کافی الدین احمد۔	۸۴
در مدح ملک المشائخ مجد الدین ابو القاسم بن جعفر القزوینی	۸۶
در مدح مجد الدین ابو جعفر	۸۷
در مدح قدوۃ المفسرین امام الدین حافظ	״
در مدح امام الدین رازی	۸۸
باز آمدن بسر حدیث با آفتاب و ستایش بغداد۔۔۔	۸۹
در صفت بغداد	۹۰
در صفت دجلہ و کرخ بغداد	״
در صفت زورق کہ بر روی دجلہ روانست۔۔۔	۹۱
در صفت حرم خلفا کہ در بغداد ست	۹۲
در مدح خلفاے آل عباس رضوان اللہ علیہم	۹۳
در مدح خلیفہ روی زمین المقتفی باللہ و ستایش حرم خلافت او بر سبیل خصوص	۹۴
در آزر دبردن بغداد و اشتیاق نمودن بدو و ستایش ائمہ علما و صدور کبری رحمۃ اللہ علیہم۔	۹۷
در صفت علماے بغداد۔	۹۸
در مدح شہاب الدین ابو نصر یوسف الدمشقی و برادر او فخر الدین	۹۹
در مدح امام ابو الحسن ابن الخل	۱۰۰
در مدح ملک المناظرین امام فخر الدین احمد و امام الائمہ ضیاء الدین	״
در مدح قدوۃ الائمہ غزالی الدین ابو الفضل محمد سعد اشعرست رحمۃ اللہ علیہ۔	۱۰۱

مضمون	صفحه
المقالة الرابعة في اوصاف الكعبة والحدیقة وهو لاء البلاد وبیان تسمیتها بهذا الاسم وخزائن الاوتاد	۱۰۱
ستایش شهنشاه مرسل مظفر امیر المؤمنین علی ابن ابیطالب کرم الله وجهه	۱۰۳
در صفت بادیه	۱۰۴
در صفت برکه	۱۰۶
در صفت بطحا	۱۰۷
در صفت بانگ درا	۱۰۸
در صفت احرامگاه ومحرمان	۱۰۹
در صفت دشت عرفات وتراحم خلق	۱۱۰
در رجوع صوفیان فقراء دشت عرفات	۱۱۱
در مدح ائمه دین وعلماء راشدین	۱۱۲
در مدح غزات اسلام	″
در صفت کوه جبل الرحمة یعنی بوقبیس	۱۱۳
در صفت مزدلفه	″
در صفت مشعر الحرام	۱۱۴
در صفت جمره	″
در صفت منا	″
در صفت کعبه معظمه زادها الله شرفا	۱۱۵
در صفت مکه	۱۱۶
در صفت حجر الاسود	۱۱۷
در صفت چاه زمزم	۱۱۸
در صفت ناودان زرین	۱۱۹
در صفت مرده ومنا	″
در صفت عمره	″
مخاطبه کردن با کعبه از زبان آن قطب مدح گفتن کعبه معظمه مکرمه	۱۲۰
ایضاً در ستایش کعبه غظمه الله تعالی شتمل بر اشتیاق	۱۲۲
در صفت سواد کعبه	۱۲۴
ایضاً در ستایش کعبه	۱۲۵
در رعایت حسن ابنای روزگار	۱۲۶
در ذکر انکار در رفع طائفه که کرده بود مذمت گفته که خسف طوفان باد وغیره	۱۲۷
باز آمدن بسر خطابی که با کعبه میکرد	۱۲۸
المقالة الخامسة في وصف مدينة الرسول ونعت سيد الاولين والآخرين خاتم النبيين محمد المصطفى صلى الله عليه وسلم وتسمى بهداية المهدي الى المهتدي	۱۲۹
در صفت تخلستان مدینه منوره	۱۳۰
در صفت مدینه رسول الله صلی الله علیه وسلم	۱۳۱
در ستایش مرقد معظم وتربت مکرم محمد صلی الله علیه وسلم	۱۳۲
فصل در نعت حضرت رسالت واین فصل را صیانة الوحی خوانند	۱۳۵
ایضاً در نعت حضرت نبوی صلوات الله علیه بر سبیل مخاطبه	۱۳۶
فصل دیگر در نعت سید المرسلین واین فصل را فضالة الغیب خوانند	۱۴۰
فصل دیگر در نعت نبوی واین فصل را تمسک الخواص فی تدارک الاخلاص خوانند	۱۴۵
در خضوع وخشوع وتضرع وابتهال در اثنای نعت	۱۴۷
در انابت وترک شواغل دنیاوی	۱۴۹
استغاثت واستعانت نمودن از حضرت رسالت	۱۵۰
شرح داون احوال خویش در خدمت حضرت نبوی	″
فصل در خرسندی خویش	۱۵۱
ایضاً فی تقریر احواله جمیعاً	۱۵۲
فصل فی التسلیم والرضا	″

مضمون	صفحه
فصل فی الشکر و العزلة	۱۵۳
فصل آخر فی حسب حاله	۱۵۴
فصل	۱۵۷
فصل در نعت حضرت سید المرسلین بطریق خطاب	۱۵۸
المقالة السادسة فی وصف الشام و الموصل و صاحبها و الاد و البلاد خصوصا فی مدح الصاحب الاجل ملک الوزرا معمار بیت الله جمال الدین موصلی و در اثنای خطابی که بآفتاب کند	۱۵۹
در مدح شام و موصل گوید در خطابی که بآفتاب کند	۱۶۲
در نکوهش مصر	۱۶۳
در ستایش شام	۱۶۴
در مدح موصل و صاحب او صدر الوزرا جمال الدین	۱۶۵
باز آمدن بسر حدیث و مخاطبه کردن بآفتاب و تخلص بمدح موصل	
او را بر سفر شام و تخلص بمدح موصل و صاحب او	۱۶۶
خطاب بآفتاب عالمتاب	۱۷۰
در صفت قلم	۱۷۱
در مدح جمال الدین	۱۷۲
در بیان صعود ستاره شعری و تخلص آن بمکارم انوار جمال الدین	۱۷۴
فصل هم در مدح و فضل او	۱۷۹
در مدح شیخ الاسلام ضیاء الدین عمر لسانی	۱۸۰
فی معنی التصوف	۱۸۳
فصل فی معارف الصوفیة	۱۸۴
در مدح برهان الحق رضی الدین خزاعی	۱۸۷
در ترجیح و تفضیل خود	۱۸۸
در بیان نسبت خویش از طرف پدر که فساج بود	۱۸۹
در بیان نسبت از طرف پدر که علی نجار بود	۱۹۱
در بیان نسبت از طرف مادر که طباخ بود	״
در بیان نسبت از جانب عم که طبیب بود	۱۹۳
در بیان حسب حال خود	۱۹۴
در مدح پدر خویش علی نجار	۱۹۷
در ستایش مادر خویش	۱۹۸
در مدح عم خود عمر خیام که در اتمام و تربیت او بود	۲۰۱
در بیان تربیت عم خود	۲۰۳
در مدح ملک السادات امام شرف الدین محمد بن مظهر العلوی	۲۰۵
در مدح امام وحید الدین بن عثمان	۲۰۷
در مدح نجم الدین احمد علی سیمگر	۲۰۹
در مدح شهاب امام الائمة عماد الدین ابو المواهب الابهری	۲۱۳
باز آمدن بسر سخن و تخلص بمدح پیغمبر صلی الله علیه و سلم	۲۱۵
در مدح محمد خجندی	۲۱۵
در ستایش ابو المجد جمال الدین محمود برادر او	۲۱۸
در مدح امام اکمل و همام افضل خواجه غزالی الدین قصار	۲۱۹
در مدح امام تاج الدین علی واعظ شیبانی	۲۲۰
در مدح قدوة المشایخ رشید الدین ابو بکر	۲۲۱
فصل در مدح ملک الوزرا جمال الدین موصلی معمار کعبه	۲۲۲
در مدح جمال الدین موصلی	۲۲۳
فصل آخر فی مدحه	۲۲۴
خاتمة الطبع	۲۲۶

بسم الله الرحمن الرحیم

اللهم ست تاج عنوان — خطبه پدید بنام سلطان — سلطان ازل قدیم مطلق — دارای جهان خدای برحق

ما را چه زبان که شاه لولاک — لا احصی گفت و ما عرفناک — شاهِ ثقلین و فخر کونین — کز نعت بذات او ستد زین

و الشمس بیان طلعت او — و النجم ثناء رفعت او — امی حرفی نه بزبان راند — او ثبت جوامع الکلم خواند

حسان عرب ورا پیو بستود — آیه بروح قدس فرمود — سحبان عرب وظیفه خوارش — حسان عجم حریص بارش

خاقانی کز نعت پرداخت — از دولت او چنین لقب یافت — از سحر کلام او ست پیدا — خود آن من البیان سحرا

ساحر که نه سحر او حرام است — بل سحر که ناصر او کلام است — کاکش بدوات قیروان زد — هاروتی دان بچاه بابل

لفظش همه سحر بلکه اعجاز — از غیب شنود آیه قرآن باز — از خضر نبی گرفته تعلیم — خوانده درس رضا و تسلیم

زان گفت که صبح چون بر آمد — خضر نبی از درم در آمد — گوئی که بمکتب تعلم — دم زد بکلیم در تکلم

در کف قلمش بشکل ثعبان — هاین تهتر کاتهاجان — دیده جانش بطور معنی — مانند کلیم صاف تجلی

از ابن علی و ابن عمران — قرنی باشد و لی نه چندان — هان هان علمای امت بی قیل — بوده چو نبی بنی اسرائیل

مانده چندی اسیر زندان — بر شاه روان شاه روان — لشکر سوی منکران منکر — فرعون سپرد کلیم منظر

این فرعونان عوان هامان — هامان تو بفر و عون یزدان — انگه در چین بدر تر از چین — پرداخته نخته العرب العین

زد نسخ تحف بی خراسان — شد چون صحف از نزول قرآن — در مدح او چنانکه خود گفت — در مدح ابوبکر اتابک

مدحش به ازین نگفته و کس | این تحفه عراق و شام را بس | گر خاطر پاک را کند حبس | این تحفه گرامیست هدیه
اما ز زمانه ناتوان بین | مانده ز پی شکنجه کین | نه از خاص بترسد او نه از عام
از دست محرفان نفرید | پیراهن کاغذین پی داد | آغوردم جمع نسخه چند | تقویمیش کرده با فروزند
اندیشه ام کاین کتاب مطبوع | گردد بسیاق نیک مطبوع | گفتی روح حکیم شد شاد | کین طرفه دو ماده مراد داد
سال طبعش بگوی زین پس | این تحفه عراق و شام را بس | دیگر شنوی ز هری سرخوش | این تحفه گرامیست هدیه
ابر گهرم که می فشانم | صهبای صفا ز کیش و آئین | خمخانه فیض را کشاده | چون پیر مغان صلا داده
من عاملک ست خبر آیا | زانست سبق مدیح او را | با فکر دقیق اوست مشتغل | شغلیات جریده و خطل
هر یک ز قصیده هاش مخلق | هشتم ز سبعه معلق | نطقش حیرت فزای حاجم | طبعش غیرت ده کشاجم
اقلیم در کنوز عرش ست | نقاب سدر منوره عرش ست | هندوستان بلاد خراسان | دهلی ز وجود او صفاهان
فی حد من ست مدحت او | زهی وصف بدر ازان نهم رو | گویم ثنایش هر چه برجاست | نامش ثنا محمد حسن خاست
دارد ز انر و بیان آفاق | خوی حسن و محمد اخلاق | وطینت پاک اوست مضمر | امر معروف و نهی منکر
رویش بضیا چو صبح صادق | سینه اش بصفا چو قلب صادق | مشغول عبادت تهجد | مشغوف تلاوت و تعبد
پرورده نعمتش وجودم | پرورده چه گویم دست جودم | با خفض جناح دل بهم | گویم بخشش کریم ارحم
یادم آید ز مستطاب الرأس | حب وطن ست فیه لا بأس | شهری آباد و ربع معمور | پرزیب که باد چشم بد دور
چون کرد در آخر بدر آباد | نامش بزمانه حسن نهاد | هر سو شش نهاد سیع و دلکش | چون سیع مصور و منقش
سکان او خلیق و اشراف | نیکو سیر اجنب و دل صاف | پاک از الوث طینت شان | از علم و وقار زینت شان
او بر در بی سیمان کشاده | بر صفره صلای عام داده | تیمار خور سفر گزینان | مرهم نه خاطر حزینان
بینی لبسوا او صدایق | فرد و سمر صفت بشکل رایق | هر سو سمر و سهی سر افراز | هر جا نخل بلند طناز
نارنج و ترنج و اینبو و سیب | بر دو از دل اهل ذوق شکیب | چون نار خلیل و شش و سرد | صد تخته گل شقایق و ورد
رضوان که در و قدم گذارد | سر دیگر از ربردن نیارد | مسجد که در و ست یا تعمیر | در عهد خلافت جهانگیر
چینی سلب ست در براو | مشکین منفذ ست بر سراو | بیت المقدس بارش نور | معمور چنانکه بیت معمور

دیباچه نسخه الواقعین ۶

طوبی بی حوض اوست دولاب — از عرض طهورش منبع آب — نیکوتر تصفهاش میدان — سایش خیر البقاع میخوان

قلعه اش حصبا نه سنانست — چون باب الابن و صیانت — بر چرخ رسید کنگر او — برج فلکی است منظر او

چون سبع شداد با فروباد — هم ذات نعم چو ربع شداد — عراده رسد برون ز غضبان — زر باد بدست چرخ گردان

یکسو بنی سرای مهمان — محکم چو بنای دور نشینان — برده بالابنای دلفشش — بر این سبیل کرده قبضش

نه از ورد و نظر سرانوان را — نه از عیاران انتر درانجا — تالاب نگو که دجله بغداد — تالاب بگو که دجله بغداد

آن مشرب صاف در ندارد — آبش شیرین و صاف و بارد — اشجار بلندش از بن و بن — همچون متواضعان با شرف

خورشید در آب تاب دارد — صد غسل در آب او برآرد — غربش دو کرده کوه فرسون — از لطف حق آمدش فرسون

کوثر ز چه کوه طور سینین — گشته مخوف طینین و تین — عین جاریست چشمه آن

آن فاکه کشیده مطبوع — نی منقطع آمده نه ممنوع — سلسال روان چو سلسبیلش

سدر منضود و طلح منضود — مادر مسکوب و ظل ممدود — جنات نعیم فرضه او

خضته بجوار او بزرگی — کامل چه کمال سترگی — یوسف آمد پی محمد

از هیبت نسبت جلالش — خورشید و مه صفت لئالش — صد شمع چو غنچه سوسن آمد

بانگ الا الله میش شنفته — چون گل ز نسیم شاد شگفته — مردم کلمه نماش خواندند

بین المغرب و شمال اشهر — از قطب شهید یافته بهر — فارغ زد و کون در بیابان

برشاخ درخت آن ستانه — اطلاق گرفت آشیانه — فارغ ز دو کون در بیابان

زد واره شنوده از کرامات — نص لا تحسبن اموات — فراش درش نسیم اشجار

بر گرد فرار او حرم امان — صد مرتع سنبل ست و ریحان — کعبه ست ولی نه کعبه شرع

ایمن نه چنان ست صیادش — چون آهوی حرم فره شاد — گله گله در غبه الان

فارغ از رنگ و طیب و ایشان — پاک از آزار آب و گل شان — دیار دران قضاد ها قین

آن صفه بهم کعبه خوانند — فاکش کعبه الغزال دانند — سرمای بر نهه هشته بیجان

این خطبه که تحفه ست آری — از لوح حسین ست یادگاری — سرمایه بسجود ش آورید

بسم الله الرحمن الرحیم

المقالة الاولی وهی تسمی بمجالس الفکر ومجالس الذکر

۱ ۱ ۱

بگشاده شود زلفت این کز
بگسسته شود امهات جیوان
در دیدهٔ ابلق جهان تاز
انیک[1] از علاستی که پیدا است
انصاف نهان شد و وفا هم
آثار سلامت از جهان رفت
پیدا[2] است بر آستان دینی
هر زه بهر که دست عالم آمیخت
هر پرده[3] ظلم کاسمان ساخت
این بام نگر بچشم ابدال
وین طفلان بین بشام و شبگیر
زانجمله نشانهٔ خطاب است
خاقانی را بخطهٔ خاک

بنجاب تنب دهد اصل زر
بسته رحم و فسرده پستان
از ما خنه رو بدا ستخوان با
آزاد سیمان حفاظه برخاست
همجنس نماند و آشنا هم
این امانت از میان رفت
دجال هزار وعده ئی نی
در جام جهان نمای ما ریخت
خاص از پی جان خاصگان ساخت
بازیگه صد هزار اطفال
ابجد خوانان لوح تقدیر
طغایکه خلیفهٔ کتاب ست
تا گیرد ازین مخاطب پاک

فصل در خطاب با افتاب بجهت

ای چهره تان روزه داران
جانداری وی علت بیماران

[1] انیک کجا انچ باندازه تر یا کی کردنی ربانی
[2] پیدا است بر آستان دینی ای چهرا ی تو ل
[3] هر پرده ظلم کاسمان ساخت

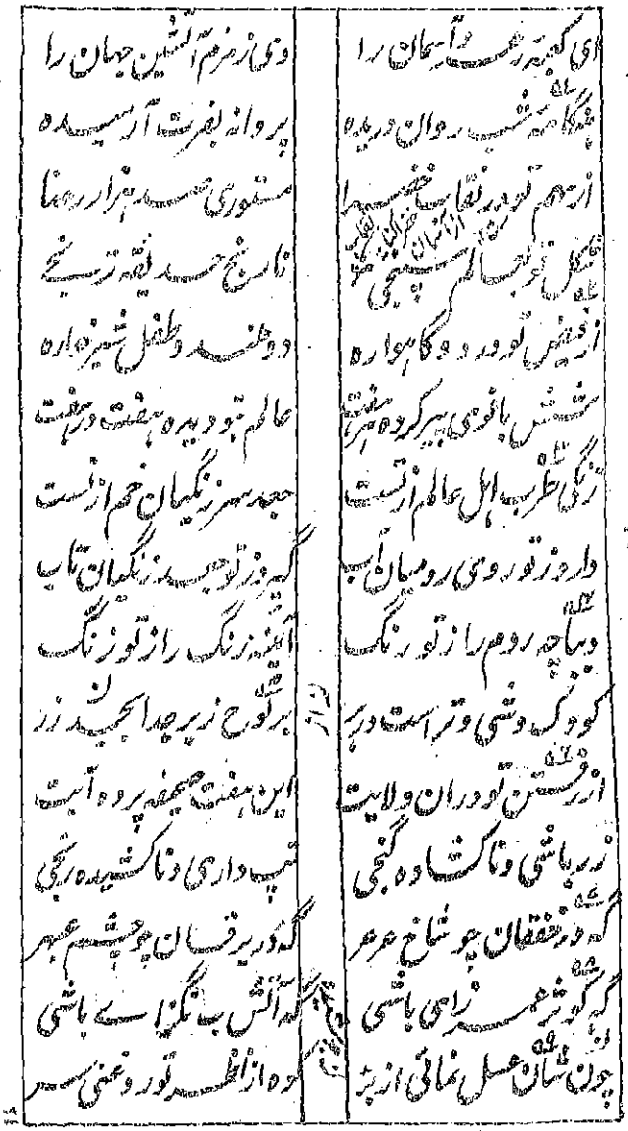

از هر طرفی که اندر آئی | اندازهٔ آن طرف نمائی
باشی بدر پیچ پار سن ساز | هر خار و خسی تو بر سن باز
گه در پس نردبان کنی جای | گه بر سر کوکبان نهی پای
گه راست گهی کج اندر آئی | گه تیز روی و در سر آئی
هم عارض لشکر شهی همه را | هم شاهد مجلسی گهی را
زنگین توکنی کمان شیطان | چون طاق مقرنس سلیمان
روشن تو چشم شاه و درویش | جود تو فزیض آسمان بیش
در قصر شهان بسی نپائی | زهی همه گه بدیان گرائی
تو خط ز تو مشهد نگار عالم | واخر بر قافی از تو شاهم
هر گاه به پیک را یگانی | خلعت تو دهی دو آستانی
یا خلعت بده ز پر و ستان | یا داده خویش باز ستان
آرایش تاج هر کس از تست | وافزایش گنج هر خسی از تست
خرد ست سبک سران نگیری | خشم پروری ار گران نگیری
از نطفه تست نقطهٔ خاک | زاینده زر و جوهر پاک
آنرا که ز بخت تیره روز یست | از زادهٔ خاک خاک وز یست

او بار سپهر کسے که در تاخت | اقبال بخاکش اندر انداخت
با قفل[۵۱] زراز تو فسرد آبش | با مهره لعل گردن خشت

ورنه مدت زرهم در اثنای خطابی که با قفل کند

مرواز پی لعل و زر نپوید | طفل ست که زر دو سه خرید
لعل ار چه شراره لیست خونین | خونیست فسرده در دل سنگ
اسی[۵۲] دست بخون فراز برده | جامه خود از نماز برده
گل زان لب و از فناد باشش | کز لعل و زر ست پرو باشش
گل[۵۳] را لب شکنج در کشد زر | چون زر دو رم بسکه اندر
در کیسه هر که زر فروشد | چون کیسه گلاب در گلو شد
آنرا که بزر رقیست رایش | زر نبود شعرنه زر خدایش
از[۵۴] زر زرت آزرے برآرد | زر محنت از بر سر آرد
زر[۵۵] دل نام زرد هشت است | زان گبر بزر در شت پشت است
زر[۵۶] چیست جز آتش فسرده | خاک بیمار بلک مرده
از[۵۷] آتش بستہ کے کشاید | آن چشمه دل که بسته آید
کے بر رخ تو کشاید این در | تا هست دل تو بسته زر

بافضل زراز تو ال[illegible]
[illegible] مشهور ست گویند
[illegible] گویند اگر ستر بار دراخ
[illegible] آرند بیاران علقه زر
[illegible] ست گذارند
[illegible] نازاز سپهران محفوظا ماند ۱۲
[illegible] است دست بخون اگر تاسے کیمیا دست
[illegible] طلب بزر دراز نشوده گویا
[illegible] دست خود را بخون ورا ز
[illegible] ساخته دملوث بخون نموده
[illegible] دجامه پاک خود را پاک
[illegible] دبخس گردانیده ۱۲
[illegible] گل را بان شرح
[illegible] این امر ادعا میت که ان
[illegible] دبخیل گر از عالم حسن التعلیل
[illegible] باشد پیم گل را بر اے انداز
[illegible] در طلاب بر فروزیه
[illegible] چنانچه چیز
[illegible] بافقه نیز ۱۲

تازه آهن حرص جوشن تست — زرستا طیلسان آهن تست

چون جوشن آهنی گسستی — از مقناطیس باز رستی

زرچیست بت دورویی آزار — یک راه برین دورو دلی پیش آر

بشکن بت اگر تت هوایی نیست — آن بت که شکسته اند ایمنیست

خاقانی را بچشم هستی — دیدار زرست بت پرستی

او راست طریق بت شکستن — از آزر و آزر ستستن

آن بخشش سری که خلق خواند — خبر هفت سر اژدها نداند

زر در نظرش گهی گذر کرد — گو در رخ آینه نظر کرد

فصل در خطاب با آفتاب بوجه تکوهش و ملامت

ای رنگ اسیز این گهرها — وی از تو گذار شش صورها

ای دایه مهربان هر خس — معشوقه رایگان هر کس

صاحب صد و یک خود را — در صف نعال هر خسته جای

آن نور که بید بریغ باری — از دیده من دریغ داری

این شیوه نه شرط دوستان است — این سنت و قصد دشمنان است

شروان ز تو گرم روشن او قاتم — من در گو شب دسیر ظلمات

فی همنفسی نفس کشائم — فی خوش سخنی هوس ز دایم
پر خنجر هندوی دل از غم — پر آتش پارسی لب از غم
مانندهٔ حلقهٔ درم بس — نالنده ز دست کوبهٔ خس
گویای و خموش بی دل و رای — جنبان و جماد بی سر و پای
تف دیده ز زخم تیک خورده — قد الفی چو میم کروه
پس بر در خلق جاودانی — استاده سرای رایگانی
حقا که منم چو حلقه بر در — آهسته شده حلقه صفاقه در بر
این حلقهٔ آتشین شب و روز — در حلق همی شود نفس سوز
پس چون بجهد شود علی الحال — در پای نبات نعش خلخال
گردون که قبای شب ز روز زد — بر رشتهٔ جان من گره زد
تو گرچه در فشانمائی — روزی نکنی گره کشائی
بر روزن من متاب بی از خشمه — نی در دل من ز غرفه چشمه
میل تو بر فروزنم چیرا نیست — در روزنم آخر از تو ها نیست
در روزن آن کسی فروزی — کز روزن پشت یافت روزی
چون نرگس شوخ کور دیده — سر نی و کلاه زر کشیده

فارس افروخته بود و آزاد — آزاد پسر
یکروز بهار عجم یعنی از بهمن دل
من از غم آن نفس پرآتشم بر لب
پارسی ست ۱۲ شمع در بعضی نسخ
حاجب و دربان ۱۲ شمع در بعضی نسخ
واقع شده افتاد و تعریف کردن ۱۲ شمع
خوانندن و در بعضی نسخ
باشد ۱۲ شمع
گردون ۱۲ شمع
گردیدن از نسخه میفزاید که من
از شعشعهٔ جان من زد برق

امروز نصیبه ناکسان راست | بیت المال فلک خسان راست
شد مردمی از جهان و عالم | از عالم چه زر و شتران هم
حالات فلک نمود و مقلوب | خورشید به نجل گشت منسوب
فی فی غلط است هر چه گفتم | راه هوس است هر چه رفتم

فصل در خطاب با آفتاب بجهة معذرت

ای عین حیات عالم عین | ای قوة عین و قرة العین
نشناختمت بچشم معنی | هیهم مکن ای غریب و اعمی
آری تو اگر هنر شناسی | زاعمی مطلب اگر شناسی
این نازه را بدان خلاف است | کو نیز هم آفتاب نام است
پنداشته ام که اوست حاضر | زان کرده ام این عتاب ظاهر
ننگ که چه مرد پاستاتم | کز مردم تا ملک ندانم
من هیچ نیم هیچ معیار | از هیچ کسان بهیچ مازار
از گفت خودم خجالت افزود | رخ در خوی سرد زیق اندود
دل بر سر عذر جانفشانست | جان از پی خورده در میانست
افگنده سرم که جای آن هست | پیش تو سپای دست بر دست

صبح ست شفیع این گناهم | صبح ست سوی تو عذر خواهم
صبح آئینه دار راستگویست | صبح از سر صدق تازه رویست
گرد از صفحات سینه برگیر | عذرا ز نفحات صبح پذیر
روحی همه خشمگین بنائے | مهری تو حریف کین بنائے
قدر تو چو قدر عشق تام ست | فیض تو چو فیض عقل حامست
گه گاه سیاه پوش از انی | از عدل خلیفه جهانے
نزدیکے و دوری از مسافت | بالائی و پستے از لطافت
بر سورهٔ اقتصاص یاسین | تا نی بجسد ز عشر زرین
در بحر کف محبت جائے | زرین صدفی جواهر افزائی
تا رے بروائی مصطفائے | هر چند روائے زر نمائی
مر حلقهٔ ورع مصطفی را | صبح ست زری از سپهر جبارا

تلخیص مقالهٔ اولی بلغت سید المرسلین صبح مصطفی صلعم

چون حلقهٔ ورع زان خمیده ست | چرخ از پی درعش آفریده ست
نه چرخ ز حلقه ایست کمتر | در دامن ورع آن مظفر
پاک حلقه در و چه کم چه افزون | ورعے بهزار حلقه موزون

هر درع که دست کبریا یافت — خاص از پی قد مصطفی یافت
کان درع که داشت قد آدم — تا ناف کمال اوست بل کم
در دست رضای آن مطهر — دستست انبوی ستا خلد انور
بر جیب کمال آن مقدس — گو آنگه ایست چرخ اطلس
بر ملک بقاست شاهی او را — واهی ست جهان واهی او را
تا احمد ملک دار شرع است — در مملکتش دو خطه فرع است
در دار الملک سنت قرآن — خطبه ابدی بنام او دان
منزل دلش از سرای قدست — پیش و پسش از برای خدمت
شد غاشیه دوز عالم پاک — از گیسخت کبود افلاک
نه غاشیه است چرخ اخضر — چار ارکانش نهاده بر سر
ایزد که قسم بجانش خورد است — سجاده ش ادیم خاک کرد است
لشکر گه دین ستانه او — کعبه شده کوس خانه او
هر شب که عمود صبح شد راست — خاص از پی کوس کوبیاد خاست
در صحن بقا ستانه دارد — وز نقد رضا خزانه دارد
گردون دهم ستانه اوست — فردوس نهم خزانه اوست

آری حیوان چو گشت قربے | قربانش کنند روز اضحی
پس پیش سگان بیفگندش | بل قوت محققان کنندش
هر کو سوی خوان مصطفے تافت | از فرو بهیش قربیها یافت
چون عید بقا رسد بنا چار | قربانش کنند بهر مختار
از مسکان جنان شود شاد | گردد ز سگان دوزخ آزاد

المقالة الثانية الموسومة بمعراج العقول ومنهاج الفحول در احوال خود گوید

۵۱ آنم که بدار ضرب عالم | هیچ ست عیار من دو عالم
۵۲ زین بوم کثیف و بام منحوس | زیرو زبر دو سکه مجبوس
۵۳ در نبرد دو سکه زخم پرورد | مخ زیر شکنجه آبله خورد
۵۴ در دست جهان دو رویه مانده | بر هر رو سے سه بت نشانده
۵۵ با صورت شش سری برونم | با اصبع هفت سر درونم
۵۶ زر یکه بود خلاص کانے | آواز دهد چو بر فشانے
۵۷ من عیب کنم بها نیارم | زین غره مشو که بانگ دارم
۵۸ از سبز خنیبستان بالا کم | نے طوق آید زمن نه هرا
۵۹ زنهم نه خلاص شک ندارم | گر بے محکے محک ندارم

خشتکی بهر اساس زر زنار رنج	بیساخت و وکنده شش سنج
وز چوب و رسنه ور سیسانه	میکرد عمور وز بانه
ویدم که ترازوی بیارامست	وو کفه و شش علاقه شد راست
با با دشدم وران ترازو	من زین سود با وزان دگر سو
با دار چه زر اصل خشک سنگ بود	از من بعیار چرب تر بود
پس با که بوزن همسنگ ایم	کز باد بسنگ کمتر آیم
حیرت زده ام ز ظاهر حال	تا چرخ زمن با خر حال
پنج آیت مصحفی طراز دکه	یا بنده کتابت زند ساز د +
از رز گر چیره دست باز دانم	تا من چه زر از کدام کانم

فصل در خطاب با آفتاب وقتی که در حمل آمد

ای دایره گرد نقطه پرور	ای بوته دای ترازوی زر
ای شاه غمزه زن جهانزا	سلطان یک سپید آسمان را
از دولت تیز یافته فر	شش ساعت رانده هفت کشور
شاهی و کمال تست مطلق	دارنده صد هزار بیدق
فرزین بسه خانه زین سوی تست	ماه آجرمی خور زهلوی تست

بالات شجاع ارغوان تن | زیر تو عروس ارغنون زن
والا اگر سپیط نامت | عالے نقطے محیط بامت
لعبت گر کان و کان و تمکین | خوردی پر باغ و باغ زرین
چون اختر بختی قدم زن | بیرون گذری ز چشم سوزن
باز از بره خوان نو نهادی | یکساله غذاے خلق وادی
وز خاک رمانده سیزه تر | یعنی بره با ترہ نکوتر
پیغ از تو بر اسپ آسکون تاخت | سیدان فلک بلنگ وش ساخت
تو روز ز نار و سیب زرین | بگشاد ز تو فقاع شکین
کردی نظری شکستی از تاب | قارورہ ابگینہ پر آب
قارورہ شکن طبیب آفاق | لعم النظرے مسافر طاق
برهان تو برده عیسوی دار | وار الثعلب ز فرق کهسار
اینک سر کوه گشته زین رو | از برگ بنفشه ویلے سوی
گلگونه بلاله هم تو دادے | خال سیهش تو هر نهادے
با تست جبین باغ رخشان | از طرهٔ سرو جعد ریحان
سعی تو کند گه تجمل | پر زر قراضه سفرهٔ گل

زیر تو عروس ارغنون زن
عالے نقطے محیط بامت
خوردی پر باغ و باغ زرین
بیرون گذری ز چشم سوزن
یکساله غذاے خلق وادی
یعنی بره با ترہ نکوتر
سیدان فلک بلنگ وش ساخت
بگشاد ز تو فقاع شکین
قارورہ ابگینہ پر آب
لعم النظرے مسافر طاق
وار الثعلب ز فرق کهسار
از برگ بنفشه ویلے سوی
خال سیهش تو هر نهادے
از طرهٔ سرو جعد ریحان
پر زر قراضه سفرهٔ گل

در بخشش تو سحاب آشفته
سوسن ز تو شسته صد بهار آب
بر چهره ششنبلید خوش تاب
نیلوفر سر بر تو دیده بگشاد
شب آهنه غسل ران بزارد
او محرم تو تو کعبه او
محرم که شنید مشکبو دار
هر چه از ورق بنات بر رست
بستان ز تو محشر الطیور است
بلبل بدعای تست شب خیز
قمری ز تو پارسی زبان گشت
شد فاخته از تو پارسا روی
شارک ز تو مطربی چنین گشت
در وصف تو ای بهار خوش سیر
تا آمدن تو بر حطاب با آشفتن تو بر حالا و شرح مشکلات

جبلا سبد دهد بنفشه جعد
هم خیزد نماسه هم سنان وار
نشتره تو کشد بزعفران آب
از یک نظرش خجالت افتاد
تا روز نماز تو گذارد
او ساکن و پس تو در تنگ و لو
یا کبک که دید نافه فرخار
نیلوفر وار عاشق تست
هم صوت طیور نغمه سور است
خاکستر و آتش انگیز
طبعت طبع تو کارنامه خوان گشت
هم قیچه نماسه و ما جراگوی
هندو می چهار تاره زن گشت
خاقانی را نه منطق الطیر

خاقانی را تو سوئے همه روز | بازیچه نماے و مجلس افروز
گاهیش طلایه بان رازی | گاهیش ترازوی نمازی
هر خشک و تری که هستش از تست | کف پر زر و گل بدستش از تست
چون با نظر تو همنشین گشت | پشمینهٔ او بریشمین گشت
سروا به وحشت زمانه مکو | از فر تو گشت تا بخانه
آئی ببرش نسیج بر تن | گاهے بادریچه گه بروزن
در روزنش افگنی همه روز | سجادهٔ چار سوے زردوز
پس چون بمشبکش نهی سر | دامانش کنے پر انجم زر
اشکے که زدیده ریخت بر خاک | از خاک بدیده بر چنے پاک
آن روز که در نقاب باشی | آهم کند آسمان خراشے
تو خستهٔ ماتم خراسان | من بستهٔ دار ظلم شروان
تو رانده آن طرف بوسواس | کان مولد تست و مسقط الراس
من رافت زاد و بوم غمناک | دل در تب گرم و دیده نمناک
دو گرم دل و دو غم رسیده | دو زرد رخ و دو تب کشیده
از کردهٔ روزگار ایمن مکو | من با تو گاه گنم تو با من

بنی که تن و دلم زاندوه ۔۔۔ قیرین چاه ست و آهنین کوه
چون چاه خزینه دار سر باش ۔۔۔ چون کوه شنیده را کمن باش
زین اسمے سیر واسمے ساز ۔۔۔ بشنود و سه سر گذشت اسرار

ذکر سفر خویش یوقتیکه از شروان عزیمت کرده بود

کاول که مرا امید دوران ۔۔۔ برماند ز شهر بند شروان
صحرای سفر گرفتم از پیش ۔۔۔ بر لاشه عزم لاشه خویش
از شط و بال بحر شروان ۔۔۔ جستم بعراق قصد جانان
این بحر سیه بجای ماند ۔۔۔ زان سوی سپید رود راندم

در صفت الوان لعمت قهستان

دیدم بمثال هشت بستان ۔۔۔ هر هفت ولایت قهستان
خاکش بمسیح تو تیا بخش ۔۔۔ سنگش به کلیم کیمیا بخش
هر روز و عید در و یارش ۔۔۔ هر سال چهار نو بهارش
مرزنی نه گیاستان گاتان ۔۔۔ شکرزار و قرنفلستان
خورشان را دور رخ نهاده ۔۔۔ هندستانرا سه ضربه داده
بر خاک رهش بهر خزان گل ۔۔۔ بر آب گهش بهر کران پل

گلها همه هفت ردی و یک ساق ‌ ‌ ‌ پلها همه هفت پشت و یک طاق

آبستن دولت نخل آزاد ‌ ‌ ‌ بی جرعه ابر و نطفه باد

از تار بش ترک و زنگ آیین ‌ ‌ ‌ اما همه خار نانش خاتن

رضوان کده چنین بروبند ‌ ‌ ‌ ماند ه بکف زبانی چند

در صفت قطاع الطریق گوید

خولان کمین کشای خونریز ‌ ‌ ‌ غوغائی روز خیز شب خیز

مقصد نه و جمله کاروانی ‌ ‌ ‌ دیده نه و جمله دیده بانی

روز از سر ده رحیل کرده ‌ ‌ ‌ مهمان گدها سبیل کرده

حیلت گر و ناقصان قادر ‌ ‌ ‌ تهمت گر و قاصدان قاهر

باراه روان دلیل گشته ‌ ‌ ‌ پس راه زن خلیل گشته

خوش خنده و زهر پاش بادام ‌ ‌ ‌ ضحاک وهان و اژدها کام

ناپخته و لی فسرده بی آب ‌ ‌ ‌ چون خایهٔ مرغ زاتش ناب

کز چشم و چو جرمایهٔ خشم ‌ ‌ ‌ لا بلکه چو کژدم اند بی چشم

جاسوس و عسس همیشه بر یک ‌ ‌ ‌ صد دست و هزار پیشه هر یک

زمیسان همه ساکنانش منکر ‌ ‌ ‌ چون آب تر و چو آتش ابتر

۲۵

اورنگ‌نشین مخترعهٔ آن ولایت گوید

سبا نامش بلاوری وا — برهیره نشان میل و بدار
تعوند دهانش سامری وش — دو دا فگن چو مد زبان چوآتش
حمارانش خبابت انگیز — شیطان سار و بلاتک آمیز
بلعما خانش کشیده خنجر — هم خوان مسیح و آدمی خور
قصما بانش گهر خلق — کاشوبندگان زخوان هر خلق
ابوا بانش حرام کاره — حاکم تقیسان و رشوه خواره
خیاطانش خبیث و مکار — بوجهل دل و بلال دیدار

رسیدن نزدیک شهر صفت فصیل در و داب و مزعال

بگذشتم ازین تباه کیشان — وز طارم بتان شقیب البنیان
بر امن آن بلاد منظم — دیدم یکی فصیل محکم
صد منصرطرب بهر دو میلش — صد نیل روان دران فصیلش
گفتم که عراق نیل کی داشت — یا قهستان فصیل کی داشت
گفتند ندیم خاص سلطان — اینجاست بشحنگی نگهبان
بر حسب حصانت سبیلش — فرسود فصیل در اندنیلش

آن مشرب صاف را بعینی | نهر الله خواند جان عیسی
موسی و خضر در و شنا ور | زو یک نم صد هزار کوثر
سن لاشه راه ناگزیران | افگنده بدست خضر گیران
رفتم بشتاب غوطه خوردم | زان نیل و فصیل عبره کردم

رسیدن بصحرا و شکارگاه آنولایت

پیش آمدم آن چراگه جان | صحرای شکارگاه سلطان
با وسعت او بچشم وصاف | چون نقطه ناشده گه قاف
گردون بسرش چو نیگری زد رنگ | چون حلقه چنبرم بسر حرفها

در صفت منصه و لشکر سلطان کوه پایه

از خیمه دران فضای مسکون | پیدا شده صد هزار گردون
قربان گه و قربگاه مردان | میدانگه و صیدگاه سلطان
بر درگه او صد آستان بیش | هر یک ز هزار آسمان بیش
بر طرف یک آستان ز صد شاه | آلوده لبان ز خاک درگاه
هر یک لبه بوسه خطرناک | العبد نوشته بر سر خاک
از گاو زمین آریده | فرمانش دوال بر کشیده

پیش آمدم ای چراگه جان
با وسعت او بچشم وصاف
گردون بسرش چو نیگری زد رنگ
چون حلقه چنبرم بسر حرفها

پیش ساخته زان زوال خورد رنگ
کان مرکب گرچه عرش نیرد ست
میتاخت سرای پرده از دور
آری شب تیره هر چه نور ست
نزدیک ولیک طالبان را
بر گرد سرای پرده خاص
چون آتش طور سوی موسی
خاصان همه در سرای پرده
سرهنگانش آستان گرفته

بر اسپ فلک چنان خنک تنگ
پالانی راه همت اوست
چون در شب تیره شعله نور
نزدیک نمایدار چه دور ست
بس دور و لیک غایبانرا
حلقه زده سائلان با خلاص
نزدیک ولی رسیانی نه
از رشته جان نطاق کرده
از مقرعه زن جهان گرفته

در صفت سپاه زان جهانیان

صفهای سپهداران مرتب
تیغ آختگان پاک منصب
پر نوافته از جهاد و اصناف
بنموده بحرب آتش آیین
یک حربه و صد هزار تاثیر

هر گوشه صد هزار کوکب
بر تیغ نوشته یار بنصر
پیش تافته زسه جهاد اکبر
تیغی بزبان زبانی از تیغ
یک ضربه و صد هزار تکبیر

۱ مشتری چو خرو بهاده بر سه — شمشیر چو جان گرفته در بر
۲ مه مرکب و مشتری شمائل — مریخ سلب زحل حمائل
۳ چون ریم آهن بر جسم آهن — صد چشمه کنند چشم دشمن
۴ در گوشهٔ دامن بقاشان — در بسته طناب خیمهاشان
۵ هر خیمه ز شعریان طنابش — فلک فلک و مه آفتابش
۶ استاد سرای هفت رخشان — شاگرد و غلام خاص ایشان

در صفت اولیای حق

۱ زندان دیدم بهر خرابات — پیمانه گور کنان گه مناجات
۲ صافی دم و درد خوار هر یک — سرمست و خرد سوار هر یک
۳ پروانهٔ آتش سحرگاه — دیوانه خانه زاد درگاه
۴ شش پنج زنان و دادبرده — اما همه نقش یک شمرده
۵ ارباب بهشت سرکشیده — در وزرخ باده جرعه بر کشیده
۶ خمخانه بدیده در کشاده — کونین باده وصل گرده نهاده
۷ بر چنگ زمانه فارغ البال — از بیست و چهار رود و سماعات
۸ از مهر سرای هفت پرده — دل چون نارنج سرد کرده

فوزرخم سپهر بیوده گردد	چهره چو ترنج آبله خورد
زان حوض که آبروی جسته	دو دست بآبرو می شسته
تا دیده زمانه را ثباتی	داده ز بهر آتش براتی
بر عالم نشر ک از در شاه	برخوانده براءة من اللّٰه

در صفت بارگاه سلطان

من پیش خپین سران گردن	گشته متمکن و محکن
سر بر سر خاکپای شان بست	چون خاک بپوی جرعه شان پست
بهر دل شان هم از دل خویش	گه بلبسه وار گه سبو کش
بر سفره خاص شان بهر باب	وه کاسه بدست همچو دولاب
گه نامه برم لقب نهاده	صد پر چو کبوتران گشاده
گه چون خبر آورے نموده	دو پای چو عنکبوت بوده
دانگاه چو عنکبوت و گه تر	دربان و رقیب شان بهر در
از نزل و نوا دران اماکن	در بایستی نبود لیکن
دل رغبت بارگاه میداشت	امید قبول شاه میداشت
من پیش مقربان درگاه	انگشت زنان که اللّٰه اللّٰه

ای خاصگیان سخن شعار است | تعریف هم از شما توان خواست
امروز خواص شه شما ئید | در حضرت شه سخن روان ایید
از چنگ و بال و آخر دم | در پایه گه شرف بر یدم
تا از سر بارگاه امکان | در پایه هم دست بوس سلطان
میگفتم و کس شفیق من نه | در راه طلب رفیق من نه
من بر سر پای عجز گردان | نالنده پای پای یروان
روزی نه دو شاق پای میروی | می آمدم آفتاب زردی
در راه چو چشم باز کردم | با خواجه بزرگ باز خوردم
با هشت جنان دو پاره افتاد | کان خواجه بر نگذارم افتاد
صد ره ی متفکر از خلائق | صد لشکر بیجان ملک لائق

در مدح جمال الدین موصلی

آن نقطه کل که شد مسلم | چون نقطه بر و سه بعد عالم
بر ده نخلاف رسم و عادت | سجاده و رای آن سه جاده
از ظل ظلیل او برابر | ظلمات ثلاثه گشت انوار
جمشید ملک زجمع آتش | صد آصف بر خیا عیالش

چون دست کلیم پای گلگونش | هارون وزیر گشته هارونش
جعفر کرم و نظام بخشش | بل هر دو رکابدار رخشش
سادات رکاب او گرفته | چترش دو جهان فرو گرفته
پیشش بر و وار و از تتر و شور | جمهور مهان به از حشم و هور
چون موکب او فراز آمد | بی من زمن این ندا برآمد

مدح گفتن بسبیل مخاطبت

ما اشرف قدرک الفلک قدرا | ما اشرح صدرک ایجهان صدرا
ای عدل تو حرز بادشاهی | اول رقم از خط آله
ای نور تو سایبان ایام | وی سایه ات نور بخش اجرام
ای عکس تو هشت باغ فکرت | وی حسن تو چار جوی فطرت
ای سرگره از تو عقد جانرا | بل واسطه عقد آن جهانرا
ای فر تو بر جهان فر توت | چون قرصه خور در آخر حوت
معروف بعدل و فضل جاوید | چون فصل ربیع و قرص خورشید
عشق اول حال رسته در تو | امر آخر کار بسته در تو
زان تحفه اول آخرین طرف | زین تخته آخر اولین حرف

بر ضد مخالفان مذموم — در ملک تو ئی امام معصوم

نادیده فلک بهیچ دوران — جز دست تو زیر دست سلطان

آن روز که شاه خلعه فرمود — خلعت همه خاص خلقت بود

کلک تو ثبات ملک جسته است — عادل تو براث ظلم شسته است

دولت بصد هزار دوران — عزلت ز تو چون فنا ز سلطان

اولاد تو از کمال بینش — اوتاد سرای آفرینش

این زال عقیم کشته فرزند — از فرزندانت با فروزند

هم ایشانند بعد این زال — میراث خوران ملک لازال

بر درگه تست بنده فرمان — خاقانی و صد هزار سلطان

استفسار نمودن ملک الشعرا خاقانی را از مولد و منشاء او

هر نظم کزین قبیل بشنود — راندش رقم قبول بستود

چون نطق مصاقع گشای بگشاد — در سخنانش بحر ها زاد

دیدی که ز بحر در فزاید — ور طرفه کز و سخن تراود

هر قطره ی وان ازان دو گوهر — یکدانه گردن دو پیکر

نطق و نفس نتیجه نور — الحان ز لبور و نوش ز نبور

پس کرد عثمان گران چو مرکز | فرسود سبک خطاب او جز
گفتا چه کسی و چیست نامت | اصلت ز کجا کجا مقامت

جواب دادن خاقانی

گفتم بتعلمی سخن دان | بیدادم من از بلاد شروان
بودم چو خلیل عهد اول | فرزند در و گرگ معطل
در غار بلا گزیده آرام | انگشت خرد مزیده مادام
در بتکدهٔ هوا رسیده | برهم زده هر بتی که دیده
در بند نجوم جاه مانده | هذا ربی خطاب رانده
پس کرده بر وی قبلهٔ راز | افتی وجهت وجهی آغاز
رشک آمده چیرخ راز جانم | افگنده بدوزخ و بالم
پس چشمهٔ لطف برگشته | وان دوزخ من بهشت گشته
پس ساخته از پی منازل | در وادی عشق کعبت دل
واخر ز برای قرب یزدان | فرزند ضمیر کرده قربان

باز پرسیدن ملک الشعرا سبب جدائی وطن و جواب دادن خاقانی

گفتا بعراق چون فتادی | گفتم ز ناچیه چون بدون فتادی

که بزرگترایشان کرده نمرود را آتش قهر اشتعال یافت بر سوختن ابراهیم علیه السلام قرار داده
حکم کرد تا در محوطهٔ وسیعه هیمه بسیار جمع آورده آتش زدند تعلیم شیطان ابراهیم علیه السلام
را در منجنیق نهاده بآتش انداختند چون آنحضرت از منجنیق جدا شد فغان از ملائکه مقربان برآمد
جبریل امین خود را بادرسانیده گفت حاجتی داری ابراهیم گفت تو نیستی جبریل گفت آن کس که داری
مسالت نمائی ابراهیم گفت حسبی من سوالی علمه بجائی و درین اثنا خطاب از حق سبحانه تعالی درسید
که یا نار کونی بردا و سلاما علی ابراهیم تمام آتش بهار و ریاحین شگفته و چشمه آب خوشگوار گشت و ذبیحه بصورت انسان
بجهت سوانست خلیل علیه السلام پیدا شد و بعد از سه روز یا هفت روز نمرود مرد و بهجت تفتیش حال آنحضرت بر موضع مرتفع
برآمده بجانب آتش نگریست ابراهیم علیه السلام را با شخصی دیگر بر سبزه خرم نشسته دید و در اطراف گل شگفته
و ریاحین رسته فریاد برآورد که یا ابراهیم از چنین آتش چگونه خلاص یافتی فرمود که این عطیه آلهی است
نمرود گفت میتوانی که نزد ما آئی ابراهیم علیه السلام فی الحال برخاسته قدم بر اخگر نهاده نزد نمرود رفته
بعبادت ملک اکبر دعوت کرد بعد ازان ابراهیم را بشارت جبرئیل از ولایت شام بمکه مکرمه رسانده بتعلیم
رفع الامین و مدد اسمعیل به بناء بیت الله قیام نمود و چون ابراهیم نذر کرده بود که چون واهب بی منت
او را فرزند کرامت فرماید قربانی الله قربان نماید اسمعیل و اسحاق متولد شدند از خاطر انحضرت آن نذر فراموش
گشت تا سه مرتبه در منام مشاهده نمود که شخصی با وی میگوید که فرمان ملک منان چنان ست که فرزند خود را قربان
کنی ابراهیم علیه السلام اسمعیل را با کارد و ریسمان همراه گرفته بجانب شعب روان شد چون بشعب درآمد اسمعیل را گفت ای پسر
من تحقیق در خواب دیدم که ترا ذبح میکنم اسمعیل جواب داد که ای پدر بجای آر امری را که بدان مامور شده ستجدنی ان شاء الله
من الصابرین ابراهیم دست و رسن متین اضطرار زده دست و پای رابسته کارد بر حلق مبارکش کشید هر چند بیشتر
سعی کرد کمتر برید و بهر صورت سه نوبت تکرار یافته ابراهیم علیه السلام متعجب مانده درین اثنا آوازی شنیدند که ای
ابراهیم راست گردانیدی خواب خود را ابراهیم علیه السلام باز پس نگریست کبش در نظر آمد کبش را گرفته قربان فرمود

گفتم که در آن دیار پرشور | نان شیرین بود و آبها شور
آن خطه بدست قحط اسیر است | جایش نه محل دلپذیر است
پیرانه‌سرش آبهای ناخوش | بالاش نظاره‌های آتش
از صنعت چرخ دوستکش | دوزخ زبر و جحیم گردش
غافل چه کند سواد خضرایش | آن شهر که دوزخ است بالایش
بختم سفر عراق فرسود | زان آب و هوای قحط‌فرسود
چون راه عراق درکشیدم | نعمت کده بهشت دیدم
چون باشد مرد غم رسیده | از کنعان رسته مصر دیده
می‌پویم تا جوار درگاه | بر بوی قبول حضرت شاه
پروانه‌خویش کن پناهم | تا راه دهد ببارگاهم
کان بارگه ار چه معجزآرد | وارد همه چون منی ندارد
گرچه ز حد ثناست برتر | نگریز دش از چو من ثناگر
جائی که نگین هنر نماید | هم جلوه‌گری چو موم باید
کان نقش کرای که بر نگین بست | خوانده ز موم راست بین است
هر حقه که لعل در میان است | اندک سویش پاسبان است

ع ۱۲ نسخه
نسخه بدون نقطه
نسخه بدون نقطه
نسخه بدون نقط

نصیحت نمودن ملک الشعرا خاقانی را

گفتا تو هنوز ناتمامی — برگرد نه مرد این مقامی
چند از من و با سخن فرومان — خود قبلهٔ راه خویش بنمان
تاریکی جهل خودستائیست — لا اعلم عین روشنائیست
لافست جگرشکاف شیران — لغی ست گلو برید لیران
لافی که زآدمم به برهان — آنکه انا رانی انیست نادان
آنکو شجره ز آدم آرد — در بیت انا نسب ندارد
خود بین چه بوی برنگ نامی — کافر تو بجهل تنوی چو طاوس
طوطی که نهند شکر آهنیه پیش — غافل شود از نمایش خویش
چون گم کند از خود آشنائی — یابد بشمر ز سخن سزائی

بیان نمودن ملک الشعرا دقیقه گیری متعرده و ثنای پادشاه را

ثنا هنشه با سخن پذیرست — اما بسخن دقیقه گیرست
اول ثمر فرش ثنا پذیریست — کمتر درجش دقیقه گیریست
آن خلقه که فضل او نگارد — هر نوقدمی قدش ندارد
آن شعر به که عدل او چکاند — هر هو صمصامه قدر آن ندارند

حضری تو و شاه جامع العلم — طفلی تو و شاه بالغ الحلم
تا دیده بساط شاه بهرام — بی گم کن و پایگاه بشناس
حجاب غیور کرده درگاه — تو بار طلب تعوذ باللّٰه
دیدی در گنج را نهفته — اگه مکن اژدهای خفته
حجاب زبان برند زنهار — این لاف مزن زبان نگهدار
طفلی به بر معلمان باش — چون طفلان مهر بر زبان باش
خاصه که زبان سگ گزنده است — در حبس دهان ازان فگنده است
نه بر تو زند زبانه خنده — در گاه شه و سگ گزنده
تیغیست زبان کشیده در کار — زین تیغ کشیده سر نگهدار
این تیغ را بقوت دین — بی خایله کن چو تیغ چوبین
در دوزخ تن زبان بانی است — مفتاح بهشت نیز بانی است
ماهی بفلک مقیم ازان گشت — کاول که بزاد بی زبان گشت
مارا ز درخت رانده زانست — کان یک دو زبانش در دهانست
بگذر رسم ازین قدم که هستی — در بند زبان بگوش رستی
زین پای پسیچ خانه کن باز — هم مولد خویش مستقر ساز

کاسمای همین بر و نوشته هست | تریاق بهین در و سرشته است
این مهر بر غسم و پور رمین | میراث جم است مانده برمن
گر شهر تو قحط یافت مندیش | زین خاتم کن ذخیره خویش
چون یافته این چنین نگینم | بر چیز ذخیره را مکن کم
جم هفت زمان بدین نگین داشت | تو نتوانی یکی زمین داشت
این مهر شناس نشتر هوش | وقف ابدیست بر تو منبر وش
بر گوشه او بر غسم اغیار | لا یوهب و لا یباع بنگار
ترسم کاین از جهان گرانی | نه قدر آری نه قدر دانی

مراجعت نمودن خاقانی بشروان و خبر یافتن شاه از حقیقت خاتم و طلب نمودن او

آغاز چو من سپهر و خاتم کو | چون خاتم بیت ساختم خم
کردم رکعات شکر چون ش | راندم صلوات بر وجودش
از ضربت آفتاب انور | رجعت کردم چو ساعد اکبر
چون گشتم مستقیم طالع | برتافتم از عراق راجع
باز آمدم از حد قهستان | در شروان شتر و سواد شروان
بر وی همه کس ز خاتم من | افسون تتبع و طلسم زاون

این همه بشهر شهرت شه
خاقان بزرگ را خبر شد

چون بدهد قاصدی فرستاد
تهدید عذاب بهم داد

گفتا که رضای من نه اینست
جمشید منم نگین مرا به

مهری که وجود راست فهرست
محبوس عدم مدار نبود ست

در دست تو این نگین نشاید
خود خاتمت این نگین بس آمد

با خاتم جسم چه عشق بازی
چون خاتمی از سر این نسازی

شاه اسپرم و نشانم جیمی
بر آخر لاشه خرجه منی

عنوان مجموعه بسم بروی
دست خیانت و کراسه دروی

جواب دادن خاقانی مر پادشاه شروان را

گفتم شه ما بعدل پیداست
این ظلم بود نه پادشاهست

شاهان همه بعدل پایه یابند
از شاه بعدل باز گویند

شه عدل ار نه مهتری نمودی
این گنبد آبگون نبودی

در خاک نه آب عدل خوردی
گل گنبد آتشین نکردی

عدل آورد از بهشتستان
در علت طبع نفح نیسان

از عدل گشاده شد بنگاره
خون رگ گل به نشتر خار

از حد دل بمانده اندیشه پوست | این طشت بلند و خایه پست

فطور کردن شروان شاه در طلب آن خاتم

گفت از بسمل بهانش جوئی | شهریست بهاو هم چه گوئی
گفتم وقف است چون فرستم | خورشید بگل چگونه پوشم
پذیرم اگر بهاش هستی | ور خود همه کیمیا فرستی

صفت خواص آن خاتم

گه گه که نهاد می در انگشت | بر سند ماه کردمی پشت
در پای مهین که خضر دیدی | از انگشت کهین من چکیدی
بر فضله که ناخنم بدادی | چرخش مه نو لقب نهادی
خورشید فلک حصار نمودی | کین خاتم کاشن خطب بودی
تا انگبین بقوت او بکوه | از ضعف دل و رز روی رو
گه واشتمی نهفته چون عیب | در عقد عمامه و بن جیب
گاهیش زبیم دیو مردم | در گنج وثاق کردمی گم

ظهور حوادث و وقایع بسبب نزع آن خاتم

تا دام که این نگینه نور | می واشتمی ز خویشتن دور

سیب خودم شکست می یافت | با جرح خیال دست می یافت
دیوانه هم بچاه سے برد | غول همه سم ز راه می برد
چشم بدر طعنان همی راند | آزرم بسوی تکیه همی خواند
این گفتی صدر بهتران جوی | وان گفتی مدح خسروان گوی
من مانده برین نمط ز سن پای | نه پیش رده و نه باز پس جای
گه بوسه ز نیاز نانی | بر خوان حسان مدیح خوانی
گاهی چو گوزن وقت نخجیر | افغی خواری ز نان شهیت
گه پیش در گوزن ساری | چون افغی گشته خاک خواری
گه پیش بساط چند معیوب | چون زر نشار در لگد کوب
گه وقت صبوح چند بدنام | بازار رفته و باز داده چون جام
زهم ست که جام را طرب ساز | بستانده پر تهی و هم باز
آخر دم اگر شکسته گردد | زین رد و قبول رسته گردد
تا بتوان جام چرم نو دن | عادت بشکل جام بودن

در معنی کمال یافتن از عقل

افسر شبی از دره بختم | رفتم بولایت لفکر شو

عقل آمد و گوش من بفشرد — پس شد ارکان وحدتم بر رد
من کودن و او بریده و قاصد — من اعمی و او دلیل و قائد
یکدست بدوش او نهاده — دستی بعصای شرع داده
می ماندم و میشدم بکوشش — دستی بعصایی بدوشش
آخر چو نمود دستیاری — برخاست طریق رستگاری
پیش آمد و پس بمیل باریک — بگشاد ز چشم آب تاریک
سیل کرد بدست چاپکی زود — بر مجری کاب تیره را بود
هر هفت طبق ضیای جالینوسیت — کز نه بر طبق آسمان ضیا نیست

در معنی ظهور بتاثیر صبح بخیر و سعادت

من چشم فراکشادم از دور — پیرایه صبح دیدم از نور
دیدم نفحات صبح صادق — چون نکهت یار و آه عاشق
دیدم که سپیده بر فلک تافت — این خیمه طناب آتشین یافت
شد نخلهٔ فلک سحرگاه — شد حلقهٔ ماه خاتم صبح
بر بانگ خروس کوس درگاه — شد خرقه ملمع سحرگاه
من عزم بدر فتوح کرده — با شاهد دل صبوح کرده

از یک صبح آن بمن رسیده — کاوم بچهیل صباح دیده

در معنی ادراک سعادت ملاقات مظهر خضر علیه السلام

چون بیرق صبح بر سمر آمد — خضر سبق از دو دم در ربود
بگذارده فرض و کرده مجلس — در حیثیت حرام و بیت مقدس
بنجاده بکعبه واکشیده — پنجاه چیله برآورده یکسو
کشته زمرتبش قوی سر — وندانه باره سکندر رسو
بر خاک سکندر آمده جم — تلقین نماز کرده باهم
صد ره ره عشق در گرفته — یکسر نفس بر گرفته
اندر بر بش از سر فضائل — هر چار کتب شده حمائل
کرده زردای عالم الغیب — باز افگن خسرقه دین جیب
فضل الله بر طراز جامه — نور الله ریشه عمامه
در دست عصای سبز گانی — رکوه پر از آب زندگانی
پای افزار از نیاز کرده — در حضرت پاس باز کرده
مرد ذکر و الله اندران راه — وارسته ز آفت نسوا الله
خوش خلق چو مشک چینی از علم — پر مغز چو جوز هندی از حلم

آن شیفته بست روی ارغوان ش | چون برف تنیده گرد آتش
افتاد هزار عکس در پوست | بر شانه دست از آینه روی
چون نشتق هنر جامه ما دام | انداخته پوست همچو بادام
میرفت ز نرگس پر آبش | بر نرگسهای سقف تابش
میبافت حیات جاودانه | طاوسان غراب خانه
چون دید مرا چو غنچه بشگفت | دو شیزه چو غنچه نکته ها گفت
آورد هزار عید پیدا + | کان نیم هلال کرد گویا +
میزاد بوقت هر خطابی | از نیم هلالش آفتابی
دیدم ز هلالش آنکاره | بر صورت شصت هی ستاره

در معنی تفقد کردن حضرت خضر علیه السلام خاقانی را +

نزدیک من از سرارادت | بنشست بعادت عبادت
نالانی این تن نوان دید | مجروحی روح ناتوان دید
دست کرم نهاد و بر سر | تا تو انز لنا بخواند از بر
بر دانه دم درد سر نشانش | کافور سپند عارضش در

تا ور دو سرم چو بینداز دور — بخشاندازان گلاب و کافور
اخلاق و حدیث خوشگوارش — بوی ندهد فواکه و جوارش
تفاح من این و گاشکر آن — زین دوشده و خان من صفهان
بوی این ول ز غایت رنج — دیوار شکسته زیر او گنج
او کرد به کمت بن اشارت — دیوار شکسته را عمارت
هر حرص مرا که طفل وش دید — چون غنچه گل گاوش ببرید
هر کشتی از من که دریافت — همچون ورق شکوفه بشگافت
در ریخت بحلق من علی الروس — صد مشمر و طاس مشروبی طوس
او سکه روی سیم سیما — بی پرده بمن نموده عمدا
من طاق جبین و کرسی سر — بر خاک نهاده پیش او در
میکردم با خود این عجبا زا — تا پیشکشش از چه سازم او را
هم با تلف عقل دادم آواز — کان خاتم خواجه پیشکش ساز
بر جستم و خاتم آوریدم — بوسیدم و پیش او کشیدم
چون پیشکشی بدان خطر دید — حیران شد و تیز تیز در دید
گفت این بتواز کجا فتاد است — این معجز بسم تر اکه داد است

گفتم بعراق داشتم سیر — با خواجه بزرگ خود و پرور

زان پس که کرم پناه من شاخت — این خاتم حرز راه من ساخت

گفتا بشکستگان بسی قدر — تشریف چنین دهد چنان صدر

پس خاتم دیگر از کف راد — بر خاتم من فزید بنهاد

گفت این سو دست چپ نهید — وانرا سوی دست راست بگذارید

کز قوت این در دهر والاست — قوت دو فرشته چپ و راست

او محرم دلم بگفت میرفت — جانم بزبان شکر میگفت

در مدح مهتر خضر علیه السلام بر سبیل مخاطبه

ای پیر مسافران والا — وی خادم خانقاه بالا

ای حافظ بحر و بحر حکمت — وی فازن گنج و گنج عصمت

در دستگه تو طفل مزدور — گر سی داران مجلس طور

با مشعله تو رسته زافات — وادی سیران راه ظلمات

بر کوهه قاف محمل تست — بنگاه خسان چه منزل تست

رنجه شدن ترا سبب چیست — آخر غرض تو زین تعب چیست

گفتا غرض من آنجنابیست — مقصود بذات جاودانیست

۴۹
شرح خانقاه بالا
از عالم بالاست کرا سمان
باشد ۱۲ بر بان
گرسی داران اتخ شیخ خضر
موسی علیه السلام و دیدار
دیگر که در اتخاقه سر اپرده
دانند ۱۲ شمع
وادی سیران اتخ گذایه
از سلطان سکندر و
۱۲ بان اوست ۱۲
شرح

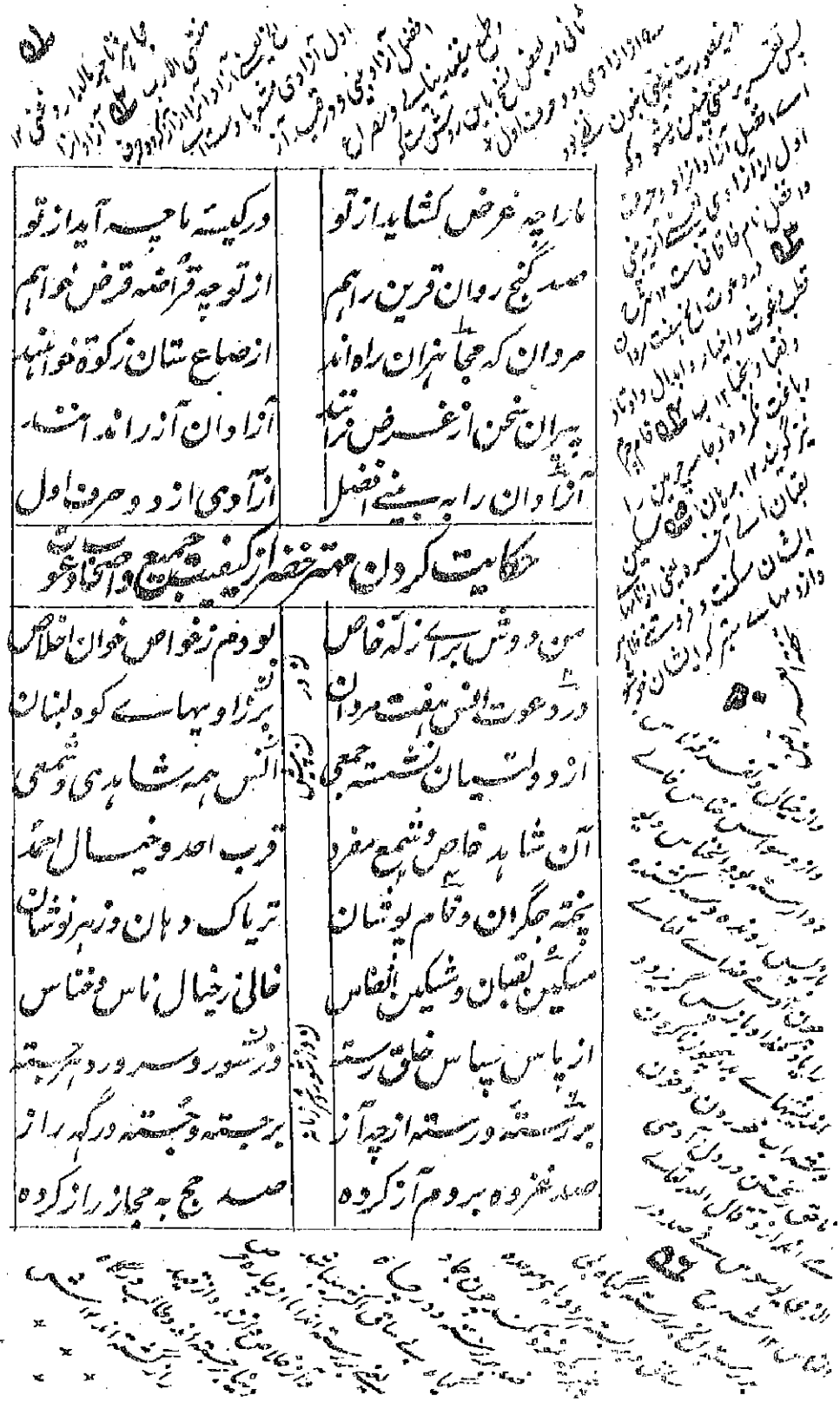

دریا و صدف بسیط جیب و دامن
سیاره و ثابته دل و تن

ملکوبی نفسان ز پاک بیخی
بر تن خشتن هزار میخی

هر حرص که تو بدیده بخشی
چون جامه زده هزار بخشی

شش گوشش و انگه چهار آب گل شان
دینار چهار و انگ دل شان

آهسته چو کوه زیر پر زنده
تب لرزه بکوه در فگنده

در رو صد زبحر موج زن تر
تجرا زپی شان سجاده بسر

اندر قفس وجود هر کس
چون زاغ گرسنه چار گرگس

چون کوس تهی تکلم یگه خیز
هر صبح دعای ناله آمیز

ناداده بخار فضله آور
دیگ معده بکاسه سر

طباخ محققان چو خورشید
اما همه روزه دار جاوید

چون خورشید آسمان بزنده
خوردی پرخلق و ناخورنده

نه چون آتش که هر کجا یافت
انگاه پزد که خود غذا یافت

ذکر اشعار خاقانی در ان جمع

زان طائفه شب روی چو شمعی
برگشت ز گفته تو شعری

کاتش بگرده در همیند
زان زال بکوه در همیند

این ۵۵ ۵۵

این ۵۵ ۵۵

این ۵۵ ۵۵

کاشنجا که بتان دهند بارت | نگریزد ازین چنین نثارت
یا از چه شاهد نهانی | گوی انگار کنی توانی
این عهد وشان پرده فکر | پیرند و جوان و عامل و یکر
یک یک بدوان بحجره گوش | یک یک بنشان بحجله هوش
کابین عروس حورلقا بین | از زره گیران و یو بهر آس
بسیار بعشق پای بوسان | جان بر سر کوی نهای این عروسان

آغاز مواعظ و نصایح خضر علیه السلام خاقانی را

سر جمله هر مواعظ این است | فی الجمله کایام مدان که انگبین ست
در سایه این دو رنگ نشین | همراهی این پلنگ نگزین
مفریب بر نگ و بوی ایام | گلگونه صبح و غالیه شام
بر مرد سلاح حرب نیاست | گلگونه و غالیه زنان را ست
جانست از شب بروز و زغر یوست | کین زنگی و آن سپید دیوست
طفلیست تو که از سر دو رنگی | تر سم نکند بدیو زنگی
رایی آنکه فلک دهد نویدش | زین دو رصد سیه سپیدش
زان این رصدان مقیم راه اند | کز قافله باج عمر خواهند

ازان بلا را شد و سپید و پیدا و پنهان و نور و نور
کاشنجا که بتان دهند بارت نگریزد ازین چنین نثارت
یا از چه شاهد نهانی گوی انگار کنی توانی
این عهد وشان پرده فکر پیرند و جوان و عامل و یکر
یک یک بدوان بحجره گوش یک یک بنشان بحجله هوش
کابین عروس حورلقا بین از زره گیران و یو بهر آس
بسیار بعشق پای بوسان جان بر سر کوی نهای این عروسان

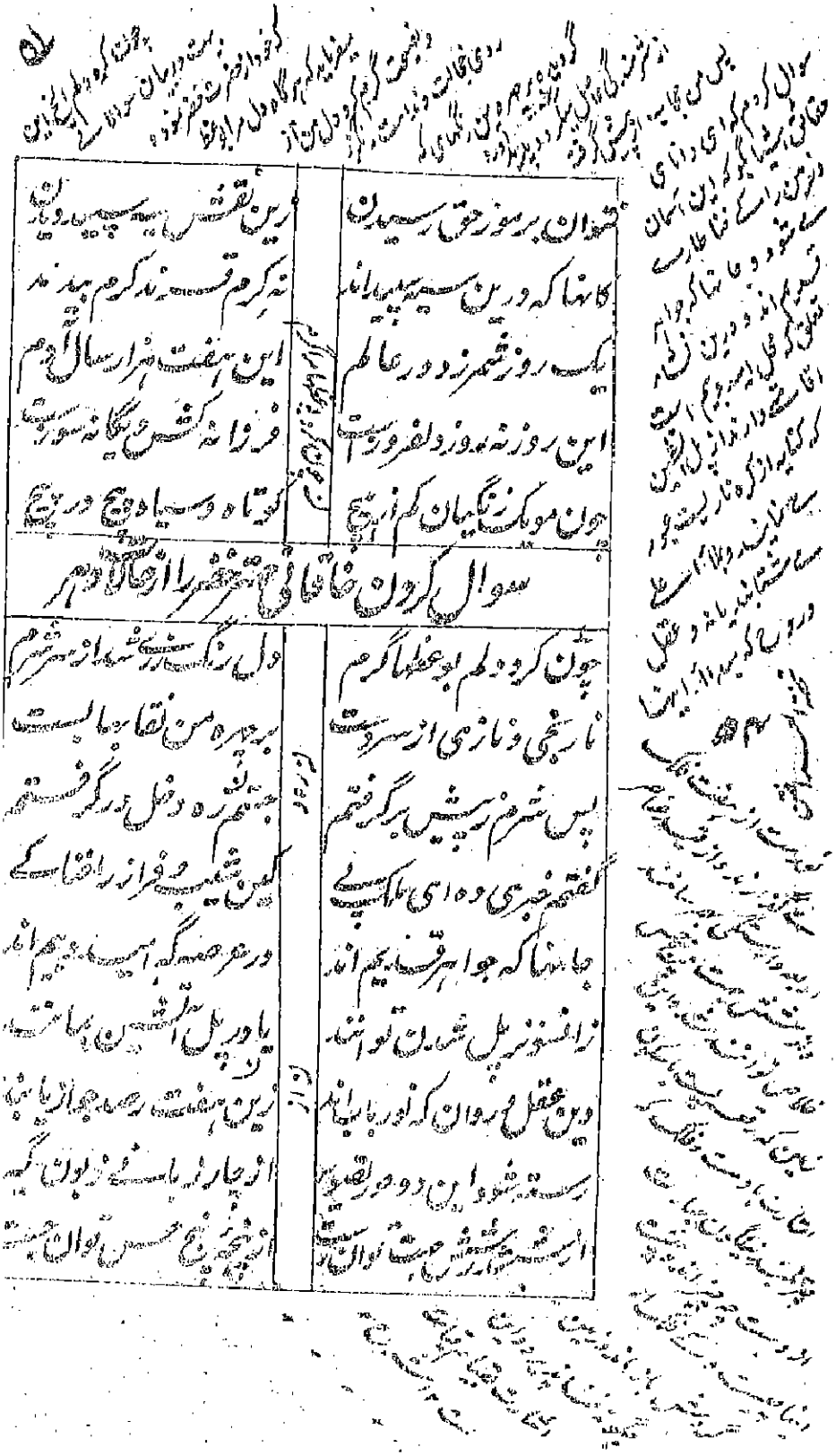

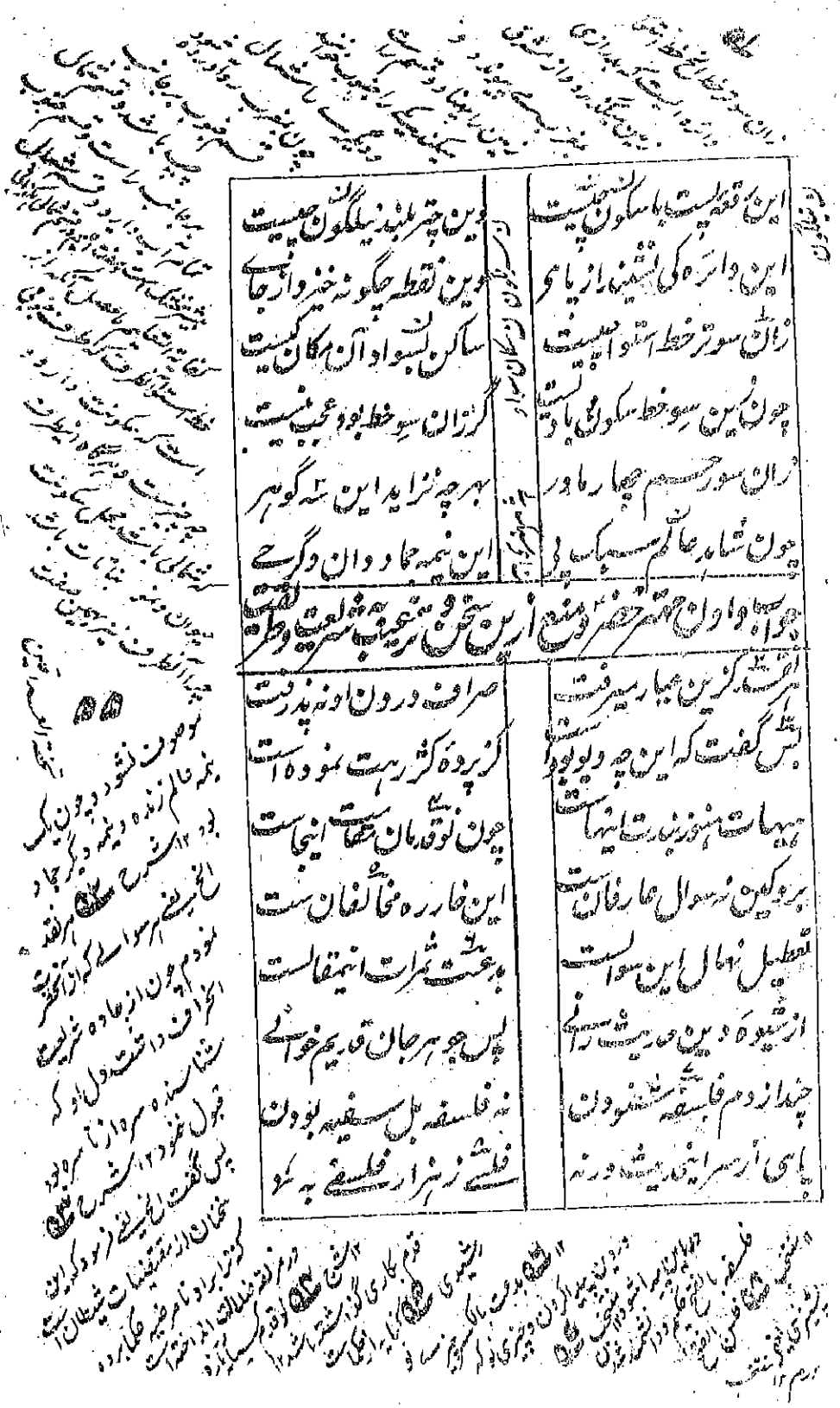

پا نص و صحیحت و نظم قرآن	یونی ارزد و صحیحت یونان
ہان سنگ تو شرع تا ترو و اولکن	دل را ز فلاخن فلاطن
در حکمت دین در آر جان را	حکمت حکمی ست تو نہانرا
قرآن گنج است و تو سخن رنج	ہان قربان کن و بر سر گنج
بر گنج بسے کنند قربان	قربان شویش گنج قرآن
عثمان چو با حمد اقتدا کرد	نہ بر سر گنج سر فدا کرد
گلگونہ نمود خون عثمان	بر روی محذرات قرآن
خود خون مطہر چنان کس	گلگونہ قدسیان سزد بس
علمی کہ ز رونق شرع خالیست	خالی سبب سیاہ حالیست
این خال سیاہ را اہل ایمان	چون خال سپید دار پنہان
خواہی طیران بطور سینا	پرسست مکن چو پور سینا
دل در سخن محمدی بند	ای پیرو علی ز پو علی چند
چون دیدہ راہ بین ندارے	قائد فرسے بہ از بخارے
بہر محل محققان را	محراق زن این محرقانرا
بمردار کش از برای دین را	لقمان سرای دین را

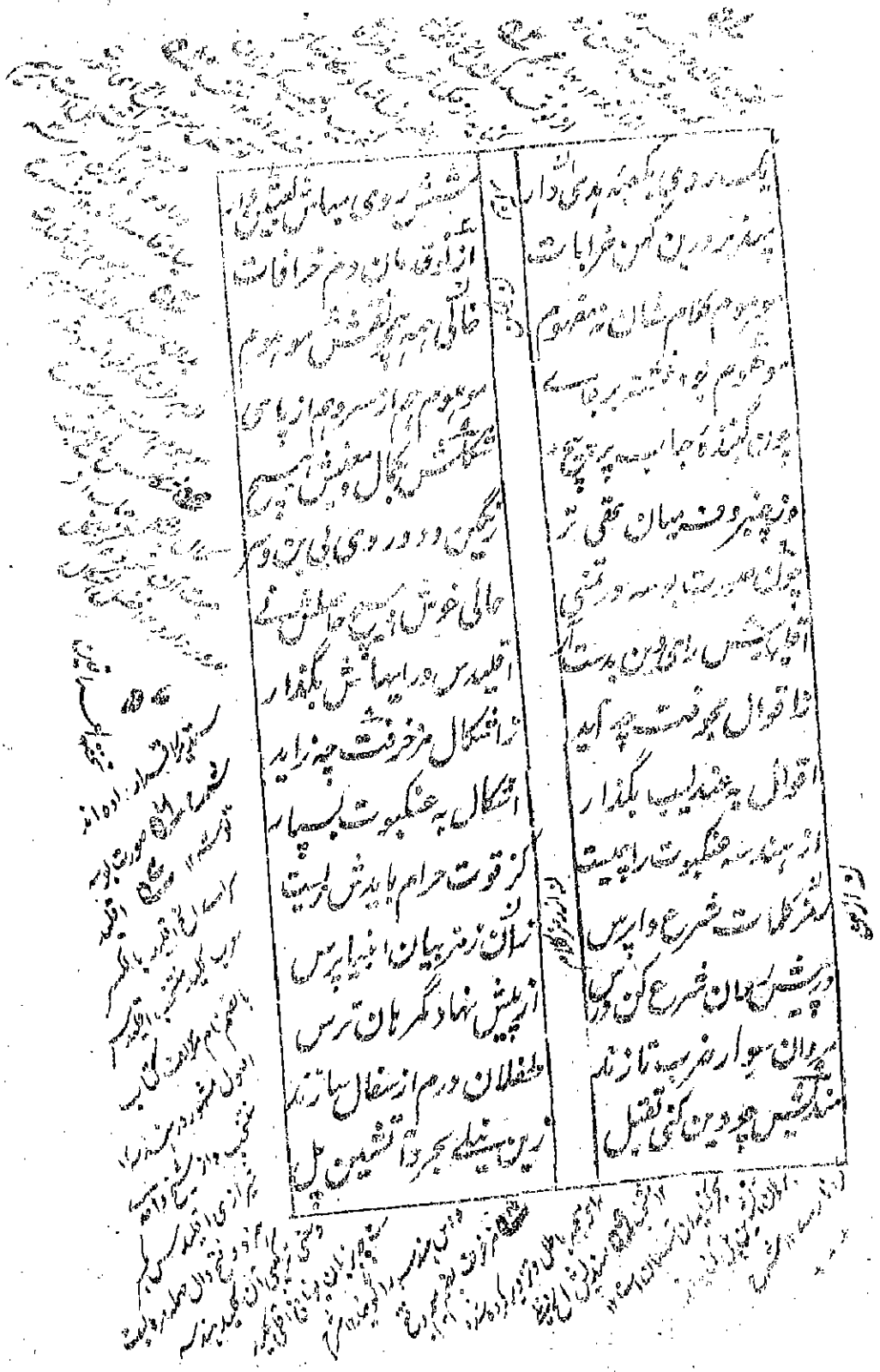

درکشتی شرع چون نشستی	زین هفت خزیره باز رستی
از عالم خاک بر گذر پاک	گو خاک بفرق عالم خاک
طفلی که طرب ز خاک سازد	رندی که درم ز خاک بازی
چرخ ست کمان گره کوار	گل مهره اندرو گرفتار
بر مهره گل مساز منزل	کاندا ختنیست مهره گل
آنها که جهان قدیم دانند	زین نکته که رفت بی نشانند

در معنی ترک شواغل دنیا

چون کرم فرصت بباغ دینی	پر هست ولی پریدنی نی
آن پر که بکرم قند بر آید	پرواز بلند بر نشاید
هر گه که بکرم پر بر آمد	میدان که زمان ما سر آمد
چون تیز ز پر عاریت لیس	زین چار پر چهار گرگس
چون نمرودی دو پشه مانند	پرواز به پر گرگسان بند
چون گرگسی و چو جیفه لاشی	آهنگ بسوی گوشت تا کی
چون گرگس طامعی ازان بود	تیر تو خطا چو تیر نمرود
چون نمرودت فریفت گردون	بر تیر طمع به تهمت خون

افسرده جهان پیر ازین خیز — از بنگه این عجوز بگریز
پیوند فسرده چون گزینی — در بند عجوز چون نشینی
وقتی ماه عناست پند پذیر — چون بلبل و نخل گوشه گیر
دم بسته قدم شکسته میمان — چون بلبل و نخل در رستان
گاندر مه دی بباغ و کهسار — بلبل گنگ ست و نخل بیکار
گاشانه دولت تو دامان — خلوتگه خاص تو گریبان
میسار ز سینه تا سنجانه کم — می کن ز جگر شده اینجانه
از تف دل آتشی برافروز — شهوات برو چو هیمه میسوز
چون برکنی آتشی چنین گرم — خورشید شود فسرده از شرم
پس قصد کند بمفرشت تو — تا گرم شود بآتش تو
خورشید بدان کند نگاپو — کز مطبخ تو رسد ورا بو
برنبند بدان قدر که نیروست — این چار دریچه کز درون سوست
تا بو که ز شعبه غرفه که بالاست — از حجره دست چپ کنی راست
یک چند برین سبیل می باش — تخمی بزمین صدق می پاش
تا دست مه ظلم برگذشتن — خورشید مراد باز گشتن

تا بالا عین رات بیاید
وبالا اول سمت کعبه
تو شود و بوسه بجت و
لفظ غرفان بشام تو بیاید
اسرار آلهی و کلام صوفی
از زبان آبیرون آید ۱۲
شرح ۵۳ تا آخر ۱۲
غرفه بالا شاخا و لف
باطنی است لیکن این
غرفه بالا را تو محل
باطنی است بگشا و از

تا فصل ربیع جان بسیمین بدهد
بر گلبن عمر گل دمیدن گیرد

گاهی که دل بهار دارند
دوسه ماه بدین صفت گذارند

گر غم ترا ز عالم دون
دونی دو سه پیش گیر و دون

کوریست ترا این کبود دونیرا
این باطل گوش کینه کش را

در خطه چه شوی چو هست رایان
زین خطه و طلسم نا سزایان

از دانده خیز کژ چه زاید
از کژ شی راستی کجا آید

گر بید چنار چالاک
بید انجیر بر آید از خاک

آنها که بعقل کار دانند
بید انجیر از چنار دانند

این سال بوقت بصد رسانند
وان بیش سه چار سه نمانند

المقالة الثانية در تحصيل الكد

ای یافته تاج بی نیازان
مپسند بر کلاه سر فرازان

در روز دسر از کلاه هر کس
این بی کلهی کلاه تو بس

آنکس که بسر کلاه جاه است
فرداش کلاه بی کلاه است

وانرا که کلاه بی کلاهی است
هر هر دو جهانش پادشاهی است

تا کی ز پی جود پرور غیبت
چندان ز پی ناخیر یکه دو لاغیبت

خاکی صفتے خلیفہ پیوندند — بر آتشیان سلام تمامی چند

اینہا ہمہ مردلات دلہا شان — با وجہروت در بروت اند

در سیکدہ قبلہ جہان شان — صد برگ سر کہ در جبین شان

بر جای پیمبران نشستہ — با موس پیمبران شکستہ

از خیر کسان نوا گرفتہ — او قاف بغصب وا گرفتہ

یک سر دو زبان چو مار بیدم — یک چشم دو رو چو با دریسم

چون نرخ کشاورز و دولی پومم — چون بوم بزرگ سر دمی شومم

در دولت دین چو بوم و طاؤس — یکسر سر و پای تیشتا و شوس

ای شاہ طغان کشور دل — طمع از یک دینار مگسل

محمود نماند نطق در بند — از شہ سپہ سومناتی چند

بر درگہ ہر خسیس بالے — چون کوس بمثال بی مناسے

میران زمانہ را بہر سان — گاگنوہ و موی عاریتہ دان

ہر دو بہ ہیچ عزو کم از ہیچ — این یکسرہ رنگ و آن دگر ہیچ

رفت آنکہ در ین سرا مجبور — جم سلطان بود و یزدجرد مزدور

امروز بمقتضای دوران — جم مزدور ست و یزدجرد سلطان

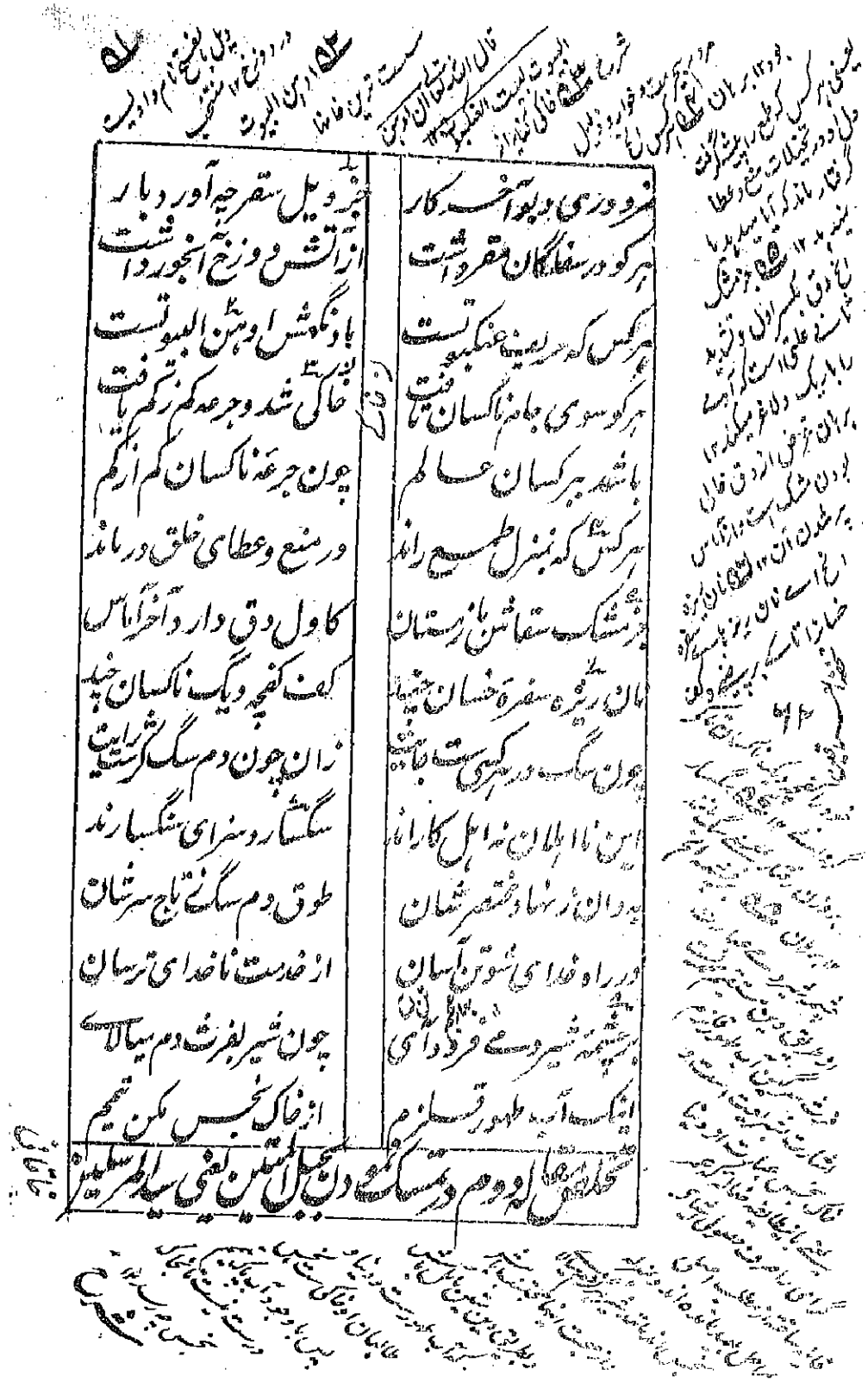

خاقانی از آستان اثر را — در خرمن پنهان هگاه مختار
خاقانی ازین سرای تزویر — بگریز و رکاب مصطفی گیر
پی در ره دولت ابد نه — سر بر خط احمد و احد نه
از احمد تا احد بسی نیست — میمی بمیان جز این و آنیست
این میم جهان شمر چو برخاست — احمد بصفت احد بود راست
از بوالبشران وقت بگریز — در فتراک محمدی آویز
دستآویزیکه امن انگیزیست — جز فتراک محمدی نیزیست
لب مرکز قاف را بسنده — کز میم محمدی بکنده
لب موضع میم نامش افتاد — حق سی و دو دانه گوش بنهاد
لب سبز نجه شود بمیم نامش — زان سبزه جهان رسد بدامش
از حرمت آنکه میم دارست — لب دایره سخن گذارست
لب کیست که ایجد بیش راند — خود خط جهان بمیم ماند
در روضهٔ فطرت جهاندار — آدم شگفته است و میوه فخار
احمد پس آدم است شاید — میوه ز پس شگوفه آید
این میوه سورهٔ وجود و آیت جود — پیش آب وجود اوست ایجاد

از این سورهٔ فرخنده آیت است

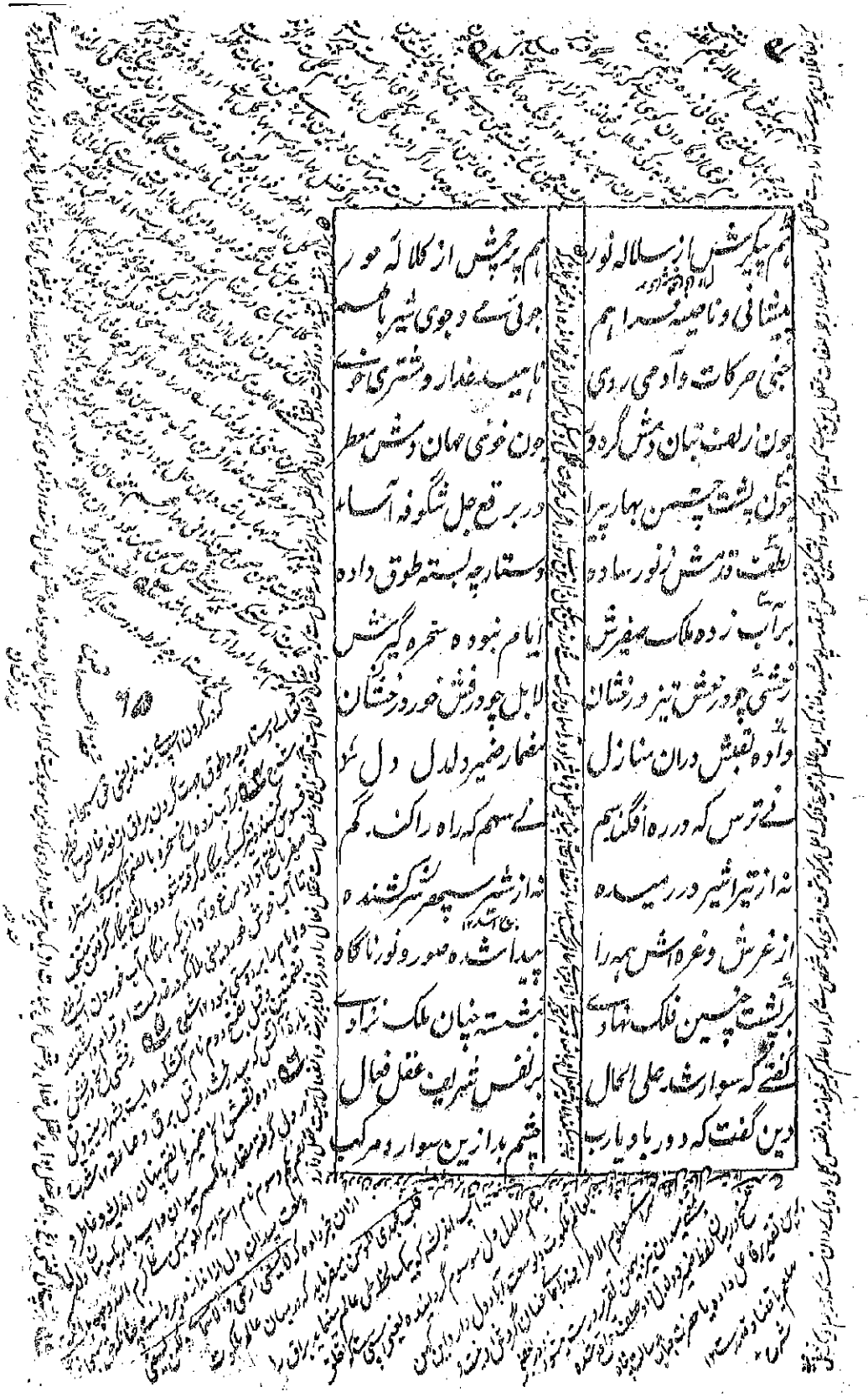

احمد بچنین براق سیمون — زین دار الحزن رانده بیرون
تا قسیم حدوث برگرفته — راه ملایت در گرفته
پی پرده دران منازل نور — با مستکفان بیت معمور
آموخته عصمت انبیارا — آسیخته شربت صفیارا
بگذشته ز هفت شش رتنگ — زندان سه بعد و صحن و رنگ
هفتم ز رهاندش جواز داده — پاز از سر سدره بر نهاده
شب راه نبرد بسم رفته — زی مقصد جان بجسم رفته
پیش آمده عرش نور رهان خواه — نقده وجهانش داده در راه
از وادی قدس سر کشیده — در کعبه بی جهت رسیده
در گاه قدم بدیده دیده — لبیک بگوش سر شنیده
رویت شده هدیه نزد دلش — طغرا شده امن الرسولش
بشنوده نود هزار اشارت — لا احصی رانده در عبارت
انشای نصف اندران شب — حمد نصفی در کشیده تا لب
باز آمده در جهان لاباس — بر عهد بصحابه داده زان کاس
او دفتر عشق و یار یارش — یک بود و ده صد و هزارش

اصحابش بیش و کم نشاید | کاعداد همین چهار باید
هر چار چهار رکن تمکین شد | بل چار مدار و کعبهٔ دین
گر زان شرفی که مصطفی داشت | معراج بحضرت خدا داشت
خاقانی را هم از تعب واج | در حضرت مصطفی است معراج
گر زین سخنان سحر کردار | حسّانِ عرب شدی خجسته دار
بانگش زندی ز عالم پاک | یا حسان العجم فدنیاک

المقالة الثالثة فی وصف بلاد و عمران عراق و مدینة السلام بغداد و مدارج اصحابها و هی تسمی بسبخة الاوتاد و سخاطة اشتمیل اول

ای عیسی ره نشین جهان را | همخانهٔ عیسی آسمان را
ای نامزد صلیب اکبر | یعنی خط استوا و محور
بر کل وجود و کلهٔ سور | بر قبهٔ چرخ قبهٔ نور
مانند بعرابیان اشقر | نیزه بکف و برهنه پیکر
زان نیزهٔ آتشین نمائی | تا حلقهٔ آسمان ربائی
سهم تو کند ز چشم مردم | هم دزد نهان و هم عسس گم
دزد از تو زند ترس زبان گزید | تا نیزه ات خون او نریزد

نعود و زوان با تو هون ستیزند | وزوان زبرهنگان گریزند
با آنکه برهنگی گزینے | زربفت وهی بهر که بینے
تو محرم کعبه لقائے | آن به که برهنه تن نمائے

در صفت عالم گل حسن کعبه دل

آن کعبه که از عکس رخ او معاینه است | او را همه گرد خود طواف است
آن کعبه که خانه قدم بود | آنوقت که وقت دم بود
نه پیشه سرا پرده غم غمیلان | نه گرد در درش سپاه فیلان
نه راه درش همه حاجاهای درباز | نه پشته قرلشیان سرباز
نه زان مے کرم بعالم هست | طے گشته هدیه دماغم هست
نه واردیش هزار سالها راه است | لیکن از ره عشق نیم گاه است
نه چون کنند دست بای بالا | نه نیم سر دنه ترس کالا
نه هم بر یک روان او در و اهنا | نه هم در و دیوش آسمانها
نه هم بر روض سبز و مرتع او | نه هم حوض طهور مصنع او
نه از شمع دل سنجیانش در حال | نه از رنگ بهار و رنگ غزال
نه از فیض نکهت نه نرم او | نه از عفت اساس حکم او

رنگ بحرش سواد و طها — خاک حرمش مراد و ملها
خط ملکوتش ناودانش — شهرستان ازل مکانش
بیمارانش درست خیزان — مسکینانش خزینه ریزان
روضه از بهر آبروی خود را — خلد از بهر رنگ و بوی خود را
دست آبی وه مجاورانش — ارزن وه برج گوهرانش
مانده همه سالکانش بادام — در سعی و وقوف و طوف احرام
چون دایره هر کجا روی صمدیه — هر روزش عید و هر شبش قدریه
چون نقطه یکی شده حدودش — بیت الله اولین وجودش
اینک ره کعبه شهنشاه — کو بخته عشق و بخت گمراه
خاقانی ازین قدم که هستی — در کعبه دل گریز و رستی
هر گه که حدیث کعبه رانم — عقل آید و مژده زبانم
زین نام چو تر کنم دهانرا — جان بوسه زند سر زبانرا

باز آمدن بسیر خطاب با آفتاب

ای مژده درود و تاق هفت پرده — بر تو ده عروس جلوه کرده
والفجر و لیال رفعت تست — والشمس طراز خلعت تست

گرچہ سفر دوے عظیمے — تا ان تانزنے دم از قدیمے
تو محدثی و سخن خبر این نیست — از قطب چہ تری ازین چنین نیست
رخ زردی اگرچہ روح پاکے — زردیست نشان ترسناکے
فرمان چار بند مملکت دو — یزدان و قران و کعبہ و تو
ہر چار مراد بخش جانہا — دو محدث و دو قدیم ازانہا
ہم کعبہ و ہم تو بے نظیرید — در شیب و فراز ناگزیرید
نی پشت فلک چو تو سپردست — نی ناف زمین دوا و پیروشست
دانی کہ ہوائے کعبہ دارم — جان روی نہای کعبہ دارم
آن کعبہ کدام قبلہ شرع — منسوب بوا و غیر ذی زرع
ہیچ اقتدہای فتادہ بردار — کز سنہ دلم شنوے خبردار
از دو ہر خطا امانم آرے — پس گوش سوی دہانم آرے
کز سستی دل سخن توانم — کاواز تو بلند رانم
چون دریا جوش کم نمائی — چون ماہی گوش برکشائی
از من سخنے تو در پذیرے — شرحے کہ دہم بیاد گیرے
چون آب ز برسکنے بیانم — تا آتش آب خوانت خوانم

اگرچہ ای تعنی ہر چند سخن در فرود آمدگی
وفرہنگ ندارد و بغایت نکتہ ای ا
این معنی دارم قوت سخن و قفرد و دیدم
شرکت را بسبب قدم فرود نداشتہ
بیشتر ۵ تو گوئی ستارہ
آفتاب از قطب آنست کہ بیشتر ان
جانب قطب است کہ ہر دو وقت
او را بس دوبت گویند دان قطب
گویند آفتاب ہست بیفزاید کہ
اگر عادت نیستی ترس تو از قطب
چراست از ترس دلیل عادت

تحریص نمودن آفتاب را بر سفر زمین

دست از سفر فلک بداری — یکره سفر زمین برآری
گرت این سفر اختیار گردد — جاه تو سه یک هزار گردد
یک نیز هزار و سی سفر شد — کز خانه سه گام بیشتر شد
بیذق چو گذاشت هفت خانه — فرزینی یافت جاودانه
قرآن سفر جهان گرفته است — روح از سفر آسمان گرفته است
قطره ز سفر شود بگوهر — گوهر بسفر شود بهادر

شرح فضیلت زمین و ساکنان او و سفر کردن قرآن

خاصه سفری که بر زمین است — کان دار خلافه همین است
از حق نظر رضا زمین راست — پیرایه اصفیا زمین راست
پرگار فلک چو او کشادند — اول نقطه زمین نهادند
گردون ز زمین جلال گیرد — خط هم ز نقطه کمال گیرد
صفوت ز خواص خاکدان است — فضلنا خاص خاکیان است
آن صف که مقامران پاکند — در شش شمار رخته نزد خاکند
خاک است امیر هر عناصر — خاک است امین هر جواهر

خاک ست محل فضل یزدان ... خاک ست محیط رحمت قرآن

کعبه که ز عرشیان سپه ساخت ... از کرسی خاک تکیه گه ساخت

دل آینه دو روی پاکست ... آن آینه را خلاف خاکست

روئی سوی آسمای پاکے ... روئی سوی این بساط خاکی

آلستن و بکر ذات خاکست ... گهواره کائنات خاکست

این چیخ زدن که آسمانرا ست ... خاص از پی طوف خاکدانرا ست

روغن که ز پشت چرخ وارکان ... گردش چو خرد خراس گردان

گردون ز رضا شبی بیا یافت ... کافتاب رکاب بوسه یافت

زانوقت نوست لطف پیوست ... آثار نثار بر سرش هست

پس خاک شریف تر ز افلاک ... کآثار بهشت مصطفیست در خاک

این پیر زمانه چرخ گردان ... هست آغشته جان او مردان

تو کسری عدلی ای ملک بین ... چون پیر زنان ز چرخ تا کے

اینک نه فلک خرابش انگیخت ... آتشکده و دود و هنگی است

نازی سوی دود گه چه پوئے ... مغ نیستی آتش از چه جوئے

یکره بجریم خاک بیوند ... زین گنبد نا بگینه تا چند

فرموده که دو بهشت دارد ... هفتاد هزار درد در دارد

آنی ست در خلافت او ... کز نکهت او بهشت بوید

بهر دو درود بجلاست بقیات ... دل دل یعنی دل که خلاصه

کیف کردن ۱۲ بیشتر

داسباب پیالان شتر

محل حمل بار رفتن

خود فروشی نه بباش خود رای — این به چو زمین زسر کنی پای

پای افرازی کنی ز تسلیم — زین پای روی بچارم اقلیم

بر دو دست سبق بدولت خاک — چارم کشور ز هفتم افلاک

از کشورها چو باز زمین به — زاعدا دو بهین چهارمین به

خورشید که مالک زمین است — دارالملکش چهارمین است

چارم کتب سبب نفس قرآن — چارم عرض ست کون انسان

بازآمدن بسر حدیث و تخریص آفتاب بر غربیت منظر پسوی عراق و ستالیش آن بلاد و اصحاب آن

طوبی لک گر کنی بچشمم — زی روضهٔ کشور چهارم

سه قعده فلک چنیبه سازی — دو اسپه سوی عراق تازی

جز فرعراق بر ندارد — آن ناخنه کابرش تو دارد

او برگیرو تو پی بجوی آر — آن ناخنه شبانگهی را

خاکش همه خاک آبخانی ست — آبش همه آب بارگانی ست

هر خاب رنج تو نیست خاکش — جلاب لب تو آب پاکش

آن آب و هوا کند علاجت — مادرزادی شود فراجت

ناظر بقول شیخ در قانون که مزاج عراق معتدل است

از علت آفتاب زردی	چون علت اصل پاک گردی
آتش همه کوکب ذناب است	سیّارهٔ مرکز تراب است
روحی است فسرده جرم خاکش	زان ثابته شد نهاد پاکش
شد خاک عراق چرخ اکبر	شد چرخ برین جهان اصغر
بیت المعمور دان بلادش	بیت المقدس شهر سوادش
معمور چه عرش ثانیش دان	مقدس چه جهان ثانیش خوان
هم سبع شد او سبعی ازوی	هم ربع بهشت ربعی ازوی
این سبع شداد و ربع شداد	بر تختهٔ اوست صفر و آحاد
خاکی که مسدسش بزایند	در هر سر از و مسدّس آید
بینی رخ اختران زتشویر	از فرّ عراقیان عرق گیر
هر سحر حلال من که دانی	در گوش عراقیان بخوانی
در هر قدم از دم ملائک	او استنوی که مرحبا بک

در صفت لشکرگاه سلطان محمد ابن محمود

الّا به پناه گاه عالم	لشکر گه پادشاه اعظم
لشکر گهش از پی نشانرا	اصطرلابیست آسمانرا

بینی چو قضا فراخ میدان — درگاه خدایگان ایران
برداشته قحط کشور دین — کشوره کافه سلاطین
برجیس رکاب آسمان رخش — سلطان جهان ستان جهان بخش
پیشانی ملک یافت مقصود — از داغ محمد ابن محمود
بر گوهر تاج او فرشته — ما اعظم حرتک نبشته
بر چوب سریرش از دل پاک — بنگاشته بخت انا خدناک
چترش فلک المحیط خوانند — نخجتش بحمل عرش دانند
آوازه شد اندرین کهن فرش — کالسلطان استوی علی العرش
وان عرش قوی نهاد شد دین — هین آیت کرسی آفلاک بین
طغرائش سپهر صولت آمد — ابروی عروس دولت آمد
فرخ بقبش فرود طغرا + — زیرا بر وست چشم بینا
گردون بهزار لب بخندید — کان جرم هلال منخسف دید
یاسین صفت ست نام والاش — نون والقلم ست شکل طغراش
در سیح کراسه دیده آمد این + — نون والقلمی ورای یاسین
از نوک قلم برافشر ماه — نبوشت که اعتصمت بالله

فرخ بقبش فرود طغرا + — زیرا بر وست چشم بینا

فرخ بقبش فرود طغرا + — زیرا بر وست چشم بینا

در سیح کراسه دیده آمد این + — نون والقلمی ورای یاسین

تیغ لرزه در صرع آسمان فتد
از تو قعقش بساخت تعویذ

خرم دل آسمان گزیدان
تعویذ نویس اوست سلطان

آورده بدست کوثر آمیغ
جنات بزیر سایه تیغ

کوشش به پناه تیغ بران
شیریست ز پوست گرگ نران

خصم ترا دیدمی کز و چکدمی
در معرکه بین بلارک وی

زان خصم ترا حاصل بی دشناخت
گشتیزه سپهر گشت نائیست

تیغش سفر روان اعداست
طوبی سفری که روضه سیماست

بحر یست کفش که ماهیش تیغ
بر ماهی بحر گوهر آمیغ

در بحر یست ماهی آری
بر ماهی بحر چیست باری

صد پشه کند به چوبه تیر
کاس سر دشمنان چو کفگیر دو

پیرش همه اژدهاست با پر
هر یک دو دهانه اژدم و سر

با زهر نهنگ وقت هنگش
پیکان دو شاخ بر خدنگش

زان مقرا ضه بقد هر دون
برنده قبای اطلس از خون

فرنوک سنان بر آن بدنها
دوزنده ازان قبا کفنها

شمشیر کند از سر تماشا
نخجیر بزغزار بینا

دارد ز دستش بدین نشانی — پر چشم و دم شیر آسمانی
ریشش که اساس دین کند راست — چون نخل مهندس است او نباست
کرد از تف تیغ آب سانش — آهک ز دل مخالفانش
آری چو بکف شد آتش و آب — سازند ز سنگ آهک ناب
میسازد نخست کینه ورشان — زان آهک سرمه بصر شان
دشمن ز نحوست ما در آورد — آواز مخالفت بر آورد
آری بدهد چراغ ناساز — وقت سکرات یکدو آواز
بینی که چراغ جان سپارد — اندر خفقان فواق دارد
چون بیدق نطع پست بالات — هر بیدق کان ز خیل اعداست
کرده است بتیغ هندوی زاد — اقلیم عجم ز هر ایت آباد
زان هند و شد عدو نگون سر — چون هشت بحرف هندسی در
تا هندی او ز جمع اشرار — گشته است چو زنگی آدمی خوار
از بسکه ز مشخص گشتگان خورد — شد کرگس چرخ جیفه پرورد
زان روز هنوز هیضه دارد — کان خورد نیش نمی گوارد
تا چهره ملک شد بقم گون — خمخانه نیل گشت گردون

شرح

چهره ملک یعنی کشور ۱۲

تا از نهضت دیغ چشم زخم

بس کشتن دشمنان در آمد آسمان از

فتوحات غیبی چهره ملک سرخ

غایت رشک و حسد بخانه

دزدگین بر آمد آسمان از

بس گردید یا آنکه خمخانه نیل شد

فرمان نیل نوشت دست ضوان — بر بازوی حور نام سلطان

از رایت و رویش جهان شاد — بر طائر و طالعش بقا باد

تا طالع او فلک نشین گشت — نحسین فلک خادم گرین گشت

تا طائر او همای سان شد — سعدین بصدر ستة اعوان شد

صحرای ابد معسکرش باد — جبریل نقیب لشکرش باد

تا غمزه چشیم اختران ست — تا طره بام آسمان ست

پیکانش ز دشمنان بدروز — چون غمزه دوست باد پیروز

باد از سر خنجرش کشیده — اعدایش چو طره سر بریده

خاقانی را بمدح خوانی — پیدا ست چو خوشه در دهانی

رانده خط لایحاج بر جان — جان کرده سبیل مدح سلطان

باز آمدن بسر حدیث و خطاب کردن با آفتاب و تخلص بشاه عالم

چون یافتی اتصال درگاه — هجرت کنی از معسکر شاه

راه همدان بدیده پویی — هذا البساط الا تبیش گویی

خضرائش مثال کعبه خوانی — الوندش بوقبیس دانی

کوهی حجرش جواهر پاک — میخ زمی و ستون افلاک

پیشش افراز برده خرگاه — زانسوی سماک سالها راه
بخشش به نشیب کرده آهنگ — زانسوی سماک هزار فرسنگ
سیمرغ بدانش فسرده وید — سنی مرغ دگر چو خود در و دید
صد سال به بلند رفته هر یک — قافی بهمان گرفته هر یک
کار همدان چه دست بالاست — کالونه قرار گاه عنقاست
پشت همدان که روی دنیی ست — الا بوجود او قوی نیست

در مدح شهر همدان

شهری بهی بهشت مرزش — دهقان فلک بکشت و رزش
نعمت کس از و جنت افزون — کاو و گردون چو گاو و گردون
آبش ز لطافت انگبین وار — بادش ز نشاط زعفران بار
پس ساخته خضر در حریمش — حلوای مزعفر از نعیمش
در بازارش برای ریزی — چرخ است کمینه خاک بیزی
اجرام نگر شعاع ریزان — چون شعله‌های خاک بیزان
یاقوت و زبرجد خاک و خارش — زانست هوا مفرح آسایش
گر باز گرش در سنه کارد — خاکش همه زعفران برآرد

۵۲ ز انست که مزد ورد اور	نعمتکده ایست شادی آور
هر روز ز چرخ رهروانش	آینده هزار کاروانش
خود وکل عراق مهد جاها	اما همدان عروس آنهاست
اکناف عراق باغ دنیی است	اما همدان بهار معنی است
چون در همدان مقر گرفتی	خط همدان که بر گرفتی
هم طالع دین سعید بینی	هم شام و سحر دو عید بینی

در مدح علاء الدوله رئیس همدان

۵۳ آئی بموقف سعادات	جنات تجری تحتش سعادات
۵۴ آن شارع شرع و جادهٔ جود	آن صدر نمای سدر مخصود
آن اوج جلال و مرکز جاه	مسمار سپهر و مربط ماه
۵۵ نخجاس که بنات گردون	زر اوگه سماک میمون
۵۶ آن مقصد نیت اصفیارا	وان مصعد همت اولیارا
درگاه رئیس شاه پرور	سلطان هم و خلیفه گوهر
وارای هدی علای دولت	وریاست و نهنگ صولت
۵۷ آن افسر گوهر نبوت	آن گوهر افسر فتوت

۵۲ آن افسر ایمنی ذرات الخ یعنی است که مزد ورد او در دنیا نعمتکده ایست شادی آور الخ

۵۳ آئی بموقف سعادات الخ یعنی ای بموقف سعادات جنات تجری تحتش سعادات

۵۴ آن شارع الخ یعنی آن شارع شرع و جادهٔ جود الخ

۵۵ نخجاس الخ یعنی نخجاس که بنات گردون الخ

۵۶ آن مقصد الخ یعنی آن مقصد نیت اصفیارا الخ

۵۷ آن افسر الخ یعنی آن افسر گوهر نبوت الخ

آن پاک سلالهٔ جلالت — آن صدر نشجاعت و رسالت
وآنش ز جهان مهین لطیفه — بهتر خلف از پسین خلیفه
قطبی ز سه آفتاب غرا — بوالقاسم و بوتراب و زهرا
دوران گر آسمان وار است — این قطب کز افتاب زار است
گر معجزه نیست ما ورآورد — قطبی که شنید آسمان گرد
این قطب کلیه دین وداد است — بر ما ور آسمان کشاد است
بند در آسمان شد از هم — شد چون شب قدر روز عالم
زان هر نفسی درین ممالک — نقد است تنزل الملائک

در مدح امام اکرم علم مجد الدین خلیل

مجد الدین کاسمان کشایست — عکس کفش آفتاب زایست
دارد کفش از سخای جاوید — صد بچه شیر خورد چو خورشید
بر معجزه آن کف دل افروز — شیر آلعد و ست جامه روز
زان شیر مزیده باد سیما — یک روزه ازان بود گویا
در اکنون چشم در دش آید — شیر از کف اوش جست یابد
چون نیست عجب ز صنع تقدیر — زانگشت خلیل زاد ن شیر

مجدالدین کو خلیل معنی ست — گر شیر و صد کفش عجب نیست
تندخانقه صفا ضمیرش — گران عالم پیر خواند پیرش
زین پیش نوشتگی نهان بود — این خضر لباس و یوسان بود
تا مجدالدین بو خط خواندش — از شیطانی اثر نماندش

در مدح سید الملک السادات مجدالدین

سید کوهیست کوه امکان — حضرت بحریست بحر احسان
کوهی و چه کوه ما بپای نوح — بحری و چه بحر مشرب روح
بحر ملکوت بر کرانش — عالم چو جزیره در میانش
هر هفت جنان چو خانه بر راه — هر هفت بخار غرفه در وی
گاو و صدف فلک بدو در — این زادهٔ گوهر آن ز عنبر
در بحر کشاده روی و سر باز — ماهی سلم و نهنگ شمشیر
مردان جهان در و شناور — ماهی بکف و نهنگ در بر
ماهی دو زبان چو مار افعی — در شصت بنان زبان سنانی
وآن پشت نهنگ اژدها خوار — همچون شکم صدف گهر وار
آورده ز موج بحر والا — گوهر بکف و حباب بالا

نغواصان ماشده نگون سر | زان کف بکف آوریده گوهر
کشتی طلبی خطا نکرده | بر جودی جود باز خورده
هر کشتی حامل یک اقلیم | از زخمه چو آفتاب بی بیم
کشتی فنا در و یکبار | چون قوس قزح شده نگونسار
این بحر شکارگاه دین باد | تا محشر مشرب یقین باد
خاقانی را سحاب خاطر | زان بحر کشیده فیض ظاهر
ابر ار چه جهاز تو انا است | مایه اش همه از زکوة دریاست

در مدح فرزندان ملک الساداتی که قطب الشیان فخر الدین و عماد الدین بودند

چون مشتری طلعت مشتری بدیدند | در خدمت شاعران رسیدند
بر ترز فلک نهی مکانش نکو | وان نخله عماد شعر بالاش
از هر عصیار ماسه تیه | زر قسمه فخر یافتی فر
اسلی بطوان کعبه یمین | یعنی در زمزمه یقین

در ثنای ائمه همدان که بر سبیل اجمال

بسته کمر آسمان بخدمت | در حلقه حافظان امت
جمعی همه جاسمان معنی | دل شمان همه جامعان سنی

نغواصان ماشده نگون سر | زان کف بکف آوریده گوهر
کشتی طلبی خطا نکرده | بر جودی جود باز خورده
هر کشتی حامل یک اقلیم | از زخمه چو آفتاب بی بیم
کشتی فنا در و یکبار | چون قوس قزح شده نگونسار
این بحر شکارگاه دین باد | تا محشر مشرب یقین باد
خاقانی را سحاب خاطر | زان بحر کشیده فیض ظاهر
ابر ار چه جهاز تو انا است | مایه اش همه از زکوة دریاست

قومی همه سالکان عصمت | جان شان همه سال کان عصمت
آن صف که ملایکان دین اند | سایه حق و سائکس زمین اند
بی خانه سائسان روانیست | این خانه سایه سان که دنیست
از دانه علم قوت هر یک | لاعلم لنا فتوت هر یک
چون آدم خواند علم اسما | ناکرده فراموش آدم آسا
هل من داع ز حق شنیده | ما لا عین رات بدیده
تا آب حیات شرع خورده | برحرص نماز مرده کرده
افتاده ز طبع سان طمع | همچون بی عندلیب در جمع
ضربی ز علوم حق و هاشان | چون جذر اصم عقیده هاشان
چون تیغ زبان کشیده پیوست | از خامه زبان مار در دست
زان تیغ و قلم عروس اسرار | چون تیغ و قلم شده حلی دار
پیش و پس دین بکلک بران | کرده چو حروف کاف یکسان
آن طائفه کانجم زمین اند | در سایه آفتاب دین اند
بنمی همه راز مرتبت زین | از منصب مفتی عراقین

ورزیح ملک القضاة مفتی العراقین کافی الدین احمد

وارندهٔ دین احمد احمد
آن ناصح و ناصر سلاطین
برکافهٔ خلق امام کافی است
تا بر سر خلق سروری یافت
این حاکم حق بر اهل عالم
خود ختم بر دست جاودانی
کرد و نمد ملائک آفرینش
او نائب حق سزد بدان سر
نقش چو عمل مروض عمر است
الحق حق اوست در همه باب
تا قاضی دین چنو رئیس است
تا کلکش امین آسمان است
کانجم خط حرز های شانی
خود خط بقای آنجانی
خطهای ثواب اولیا هم

مختار عوالم جهان منفرد
سلطان ائمه کافی الدین
فارق فرق مدام کافیست
فرق فرق افسر سری یافت
بل حاکم اهل آسمان هم
منشور قضای آسمانی
کای قاضی شرع آفرینش
فرد القضای آن جهان در
فتویش چو حکم حتم مقضیست
تاج فرق و رئیس اصحاب
اویس کمینه چاکر نویس است
امروز بر آسمان چنان است
پیغامبر دین سجل کافی
زو یافت سجل جاودانی
بی نقش سجل اوست مبهم

رو با و خطوط او بین سجل دارد | تا طی شود آسمان سجل دار
تا زنده بدوست صورت داد | اندر نزع است جان بیداد
معمار اساس انبیا اوست | حمال امانت خدا اوست
شرع است اساس انبیائی | عدلست امانت خدائی
کافی که ز عدل بی نظیر است | با اینهمه خود وقیقه گیر است
از صورت عدل ذات او با د | عدلش مدد حیات او با د
کز هر چه بکارگاه دینی است | از عدل دراز عمر ترنی است
از بعد ش امام فرق دانست | کز وی ذ قدر ف قد است

در مدح ملک المشایخ مجد الدین ابو القاسم بن جعفر القزوینی

مجد الدین ناصر شریعت | قاهر نفس و ملک طبیعت
بو القاسم بحر پر جواهر | بر بوالحکمان کوه قاهر
بر کنده بخانه دو شاخی | بیخ سفهای سنگ لاخی
محمود صفت بکلک و فرمان | ویران کن سومنات خذلان
قزوین ز بن بیش قدر ازان داشت | کاندر خود یک دراز جهان داشت
تا مولد این امام گشت است | آن در که بکیش بود هشت است

خاک درش آسمان لقب یافت | زر هم لقبش همان لقب یافت

در مدح مجد الدین ابو جعفر

مجد الدین قدوة المشایخ | آن نخبهٔ طهور و طوطی و شایخ
بو جعفر تخته هدایت | سلطان ولایت ولایت
چون جعفر صادق الکلام است | صد جعفر بر کمش غلام است
وز خشش که حقایق است مطلق | آتش سوز آتشی ست احق
وان آتش تا گرفت آفاق | حرا قه چرخ گشت حراق
دین راز درش بلند نامی است | وز حافظ بو العلا تمامی است

در مدح قدوة المفسرین امام الدین حافظ

پیرایهٔ شرع امام حافظ | تلقین ده اصمع و جاحظ
در مدرسش از پی بیانی | بو عمر کمینه عشر خوانی
جبریل امین بلوح ایمان | بر حافظ حفظ کرده قرآن
پیشش ز برای درس تنزیل | طفلی متعلم است جبریل +
این قصه نجل باز گفتند | حوران ز سر نیاز گفتند
کین حافظ کیست گفت رضوان | پیریست خزینه دار قرآن

خاک درش آسمان لقب یافت | زر هم لقبش همان لقب یافت

در مدح مجد الدین ابو جعفر

مجد الدین قدوة المشایخ | آن نخبهٔ طهور و طوطی و شایخ
بو جعفر تخته هدایت | سلطان ولایت ولایت
چون جعفر صادق الکلام است | صد جعفر بر کمش غلام است
وز خشش که حقایق است مطلق | آتش سوز آتشی ست احق
وان آتش تا گرفت آفاق | حرا قه چرخ گشت حراق
دین راز درش بلند نامی است | وز حافظ بو العلا تمامی است

در مدح قدوة المفسرین امام الدین حافظ

پیرایهٔ شرع امام حافظ | تلقین ده اصمع و جاحظ
در مدرسش از پی بیانی | بو عمر کمینه عشر خوانی
جبریل امین بلوح ایمان | بر حافظ حفظ کرده قرآن
پیشش ز برای درس تنزیل | طفلی متعلم است جبریل +
این قصه نجل باز گفتند | حوران ز سر نیاز گفتند
کین حافظ کیست گفت رضوان | پیریست خزینه دار قرآن

بالای جنان قرار جاهش | شهر همدان قرار گاهش
با هم زاد از پی مواعظ | لوح محفوظ و جان حافظ
با وحی بجان گرفت پیوند | باشد سخنانش وحی مانند
دین پایگه از پناه او یافت | زو جاه علا و دین عمارت یافت

در مدح امام الدین رازی

علامهٔ دین علامه رازی | کارش همه کار دین طرازی
هر جا که نه اوست حارس دین | بادا ز دمش شمر مدارس دین
طفرل فلک فضائل آمد | گو مدرسه دار طفرل آمد
از برکت او بعالم دل | طغرای نجات یافت طغرل
آن قوت که اصل جان نوازیست | نان ریزهٔ خوان راز رازیست
ختم فضلای فاخر است او | زان وقت تنا با آخر است او
هر چند بر آخر است ذکرش | فهرست مفاخر است ذکرش
او خواهد بود تا قیامت | عنوان چرا ند کرامت
تا این طبقات دار انند | اسلام و بقا برادر انند
منشور بقا بنام شان باد | توقیع خرد کلام شان باد

باز آمدن بسر حدیث با قتباس و ستایش بغداد

ای چتر تو زیر سایهٔ چرخ — زردی ده نیم خایهٔ چرخ
هر روز بمنظرے نوی تخت — هر ماه بحجرهٔ کشے رخت
چون یافتی از عراق مطلب — سازی ز چهار بادمرکب
زین آفتی از هلال بر باد کند — ور زین نشوی بشوی بغداد
از بهر مبارکے منزل — این در رو تو بسکه رب ازل
ای بر سر صفر برده لشکر — بغداد طلب ز صفر بگذر
بغداد ترست گنج پرویز — بر گنج نشین ز صفر برخیز
بیت الشرف توهست بغداد — از صفر فلک چه آوری یاد
از صفر چه حاصل است بارے — جز چهره کشادن بهارے
بغداد بهار باغ داد ست — پیشانی بخت از و گشاد ست
تا کے بر شیر گاو باشے — با هر دو بکاو گاو باشے
نه شیر بصید رهبر آید — نه از گاو ایسار عنبر آید
بردار ز شیر و گاو پایت — بغداد طلب که اوست جایت
تریاک دهد اوست مشک دهد او — چون چشم گوزن و ناف آهو

باشی بلوک بغداد مشغول کن که بغداد بشاهنشاهی گزیده است و محل شرف و دولت و تمکن است بدیر باقی خواهم ماند زمین و زمان دارد و اختر دیرینه گنبد چنبری نظر سنه اما در مفاتیح العلوم خوارزمی که لفظ پروانه را بمعنی ... ناسخ الصحاح شیر گاو نیک معنی دارد و ... گل شوری آید و ... ازین جهت ... بسیار ... شاهنشاه ... بغداد ... شیر گاو ... بغداد ... طلب ... چون چشم گوزن و ناف آهو ... بالف کشیده و سکون دوم و واو و بعضی الفاظ ... گاو و گاو ... گاو ... گاو ...

در صفت بغداد

شهری چنین بنیه چه مکروه و نادر — در وی همه کائنات پیدا
چون عارض دوست از نکوئی — در وی همه آرزو که جوئی
با او همه شب وصال از و راست — مادی گندم و جای لذت است
چون فرصه گه فضا چنین بینند — آنها که کرام کاتبین اند
بر لوح کرامت از پی یاد — بغداد کنند مشق بغداد
ارواح که بر درش گذشتند — فردوس مهین بر و بهشتند
پس چون به بهشت باز خوردند — بغداد کهینش نام کردند
بستانش حدائق ست و هنگام — سگانش کواعب اند و اتراب
آدم بدل جنان شتر دشش — چون شد بدر شتگان سپردش
آن دجله در و بر آنست — کو نقل گه نوشتگانست

در صفت دجله و کرخ بغداد

رود آب کهین دجله چرخ است — محراب مهین چرخ کرخ است
قطر یست ز دجله بحر قلزم — قطر یست ز چرخ هفتم
از آدم ز دجله روی شویند — زین روی همه سفید رویند

گهه سیمگر سه نماید آبش | گهه شیشه گری کند حبابش
آبش بادل گلاب دارد نشان | زرو ورد سر سران نشانند
گر شیشه کند حباب شاید | شیشه نه سپند گلاب باید
گر روح ندیده مشتری رشو | اینک صفات وحلیه بنگر
تا با که دهد نهاد همبر این هست | فاتم خاتم نگین نگین است
آزاد درون چون مسیحا | در سلسله رفته راهب آسا
باد است بدو رونق آثار | گهه برگ نماد گهه گره سار
آن باد نگر بسطح او بر | بر جاده دل سیم شکل مسطر
باد آرد نه همه سه یکسر | زد شکل قلیه همه ازچه زاید
وحیله شیشه آبهاست یکسر | اما زعرق حس نرم روتر
از دست مشاطه زنان | بر چهره نگار ها نگنجد
آن تشنه دلان که گرم تازند | تسکین همه زآب جله سازند

در صفت ورق که بر روی جله پرد

ز ورق ز برش روان و ساکن | چون صورت رهروان باطن
چون کشکره سحاب آبان | بر کوبه آسمان شتابان

نسخه ۱۲

چون قوس قزحی خیمه کرد اندر راه
امانه بشکل او نگونسار رهی

قوس قزحی که از بخاری
بر راس فرنب کند سواری

چون ناقه صالح از بن و بیخ
ثعبان کلیم بر پرستش انذر

استاده رونده آسمان وار
بر طلق روان کیمیا وار

پشت و سر آن بلند آهنگ
چون پشت کمانچه و سر چنگ

هر بار که حامله برآید
صد بچه بیک شکم بزاید

زین سیر نخورد هیچ جانور
پس قی نکند آن همه بدان سر

زورق عجب است و دجله باهم
مهد عیسی و اشک مریم

رودیست که کوثرش عدیل است
آبش سلسال سلسبیل است

لابلک زرشاک او همه سال
شیرابی سلسل است سلسال

بغداد بدو ارم نهاد است
کعبه کنج روان و ایستاد است

بغداد خلیفه مکانهاست
جای خلفا که هست از آن جاست

در صفت حرم خلفا که در بغداد است

بینی حرم خلیفتانش
لاف حرمین از آستانش

آن دار سلام اهل اسلام
آن دار سرور و سور ایام

سلطان هدی و سواد و شهراف ✤	ربع کرم و ربیع انصاف
عهدی شده و مهدیان دین را	یعنی خلفای راشدین را

در مدح خلفای آل عباس رضوان الله علیهم ✤

بنیاد امرای آل عباس	با پیکر لطف و برج باس
چشمه طلبان و خضر عادت	سوری سلبان و جم سعادت
در پرده دین قدم فشرده	رخت از بر هفت پرده برده
شعشعه نظران آسمان ظل	کیوان روشان مشتری دل
چون افریدون مکارم آموز	چون اسکندر مکانت اندوز
در قصد رشرف ملک شه آثار	در راه سخا نظام رفتار
هر یک کسری ابر اهل کسری	هر یک معنی بکاه معنی
بر دو عهد ملک هفت کشور	هر یک دو گوا فگنده در بر
گیسو شد جنت و داده زینت	ران جفت بجفته سلاطین
هم عرض چهره و دمان مظهر	هم خلق چو گیسوان معطر
پیوند گرفت سهر نیره و	پنج شجره بشاخ گیسو
دین یافته پنج و شاخ تمکین	ران پنج شریف و شاخ مشکین

چون بگذری از جناب آن صف | آئی بدر جناب اشرف

در مدح خلیفه روی زمین المقتفی لامر الله ستایش نظم و نثر او و سبب خلعت

بینی حرم خلیفه الحق که | حارا سه آستان مطلق
از صف حواریان برآئی | در صف صبح دین درآئی
آنجا صور ند مصحفی اینک | آنجا شعب اند علوی اینک
آنجا همه بیدق اند و فرزین | اینک شه صدر و او رزین
بینی پس پرده جلالش | ارواح نظارهٔ جمالش
تر سم که چو یافت نور بینش | حرآقه صفت شوی ز نورش
در ساحت قدسش ار نهی گام | آن بینی از دو که از تو اجرام
جنت ز ثواب گوش بینی | حور از شعب جواب شنیدنی
یک خاتم او هزار جنت | یک انگشتش هزار حورت
اهل ملکوتش آستین بوس | پیشش در شش آسمان زمین بوس
گیسو و عمامه تاج بر تاج | از هیبت و زانش بلرزه باج
بر دوشش ردای کبریائیش | در گوشش ندای انبیائیش

ولادت او در شب چهارشنبه نوزدهم ربیع الاول سنه ۴۶۶ بوده

تاریخ خلافت او در روز دوشنبه پانزدهم ذیقعده سنه ۴۸۷ بوده

وفات او در شب یکشنبه نهم ربیع الآخر سنه ۵۳۰ بوده

مدت خلافت او چهل و سه سال و پنج ماه و بیست و چهار روز بوده

نام پدر او ابو عبد الله محمد بن المستظهر بالله بوده

نام مادر او ارجوان نام کنیزکی بوده

نام او یوسف و لقب او المقتفی لامر الله بوده

نام پدر او عبد الله محمد بن القائم بامر الله بوده

نام مادر او ارجوان نام کنیزکی بوده

نام او یوسف و لقب او المقتفی لامر الله بوده

نام پدر او ابو عبد الله محمد بن المستظهر بالله بوده

نام مادر او ارجوان نام کنیزکی بوده

نام او یوسف و لقب او المقتفی لامر الله بوده

وین دهر کز و دست رستگاری
استاده چو بهر طشت داری

وین چرخ زمین ساکن ارکان
چون خامه بیان طشت گردان

تا راسے خلیفه زین دو مایه
بشناسد علم طشت و خایه

چون کعبه مقیم در حجابست
چون قرآن عنبرین نقابست

وانگاه چو کعبه و چو قرآن
مخدوم و امام اهل ایمان

زاده ز جهان و از جهان به
عم زاده مصطفی چنان به

با همتش آفتاب ناچیز
هم دولت مصطفی است این نیز

بخت از پی دولتش ابد بقا دان
وین هم به بکات مصطفی دان

ورنه بشر این مقام کم دارد
لاملک نوشته هم ندارد

رو کرده و از ضرب دینی است
هر سکه که آن بنام او نیست

خود بر رخ زر شدن نیارد
آن سکه که نام او ندارد

آن سکه که نام او بر و تافت
پیشانی مشتری رقم یافت

وآن سکه که زین پس طراز زند
از نشکه روی ماه سازند

وآن سکه که زو گرفت مفخر
روحی ست نه نقش حامل زر

بار ز دل انبیاست همراز
از حرست مهر او نه از آز

طشت و خایه نوشته
از بازی دادن بوم
باشد و انخانست که
درون تخم مرغ
پرانند و طشتی را
در آفتاب گذارند و
تخم مرغ در طشت
شود تخم مرغ با صول
را با لا برقص در آورده

پیداست بهر او شب تار — بر گرد وی صد هزار دینار
اینک بنگر ز پیش شام — زرهای خلیفتی ست اجرام
بر هر جرمی بضرب فرمان — المقتفی آفسریده یزدان
زان ظل خدای دین همیروست — خورشید نژاد یوسف اوست
خورشید کناد پادشاهی — در سایه سایهٔ الهی
بر گوشهٔ عرش محمد آباد — دولت دولی عمر او باد
این تاج ستان و تاج ده باد — آن ملک فروز روز به باد
خاقانی را روان شد انفاس — در مدحت خاندان عباس
هر ضیعت شناسرای ایشان — در بازده بد امگاه شد روان
بر روز که فلک دهد غلامش — بغداد بود مقام خاصش

در آرزو بردن بغداد و اشتیاق نمودن بدو و ستایش ائمه علما و صدور کبری رحمة الله علیهم

فرخ عمری که رفت برباد — در صحبت آب و باد بغداد
آن آب خجل ز آب خضر شعر — کوثر نمکی ابر دهد بهر
وان باد چو باد عیسی انگار — کو عمر دوباره آورد بار

پیران خسته در ره و مجاور	قریه بکف انداز و تخته در بر
یک قریه و صد هزار مشرب	یک تخته و صد هزار مکتب
هر مکتب از و چهار شش باغ است	هر یک چو سه غرفه و باغ است
هم حفظ و خیال و فکر انجاست	لیکن هر سه ازان سه غرفه برخاست

در صفت علمای بغداد

دنیاست کمینه چاکرانش	در دار الحکم داورانش
در دولت و محافل فخرش	نو کرده قبالهٔ قبولش
بازان سپید دست اسرار	اما چو مذرو طیلسان دار
هر یک رصدی یقین را	هر یک مددی سپاه دین را
طیلسان سران دین قلمشان	غضبان حصار کفر و ظلمشان
آلوده ز هر غضو ظاهر	پالوده ز نوش سر خاطر
رگ سوخته دیوار ابقوی	خون ریخته نفس را به تقوی
پس خون ز رگ نیاز رانده	خود را ز تپ هوا رهانده
تر تیب ز چار سیر دیده	تر تیل نه هفت پیر دیده
عقد چارده عقد شان گهر بخش	هفتاد و دو شاخ شان ثمر بخش

اندر کف شان زبس کرشمه
زر گشته تراشه قلمها

پس کرده بدان زر نوآئین
زر کار بر صحیفه دین

واقف ست مرا زبان محرم
در نکته ثنای نخبه جمع

بر سینه و بر دل پریشان
قفلی زدم از هوای ایشان

غیرت برد م چو بنگر و غیر
قفل در کعبه بر در دیر

نوعی حال که دیده طرفه ترزین
نی بلبست خراب و قفل زرین

زین قفل شرف ز غیرت و خشم
زرفین دارست خصم یک چشم

هر کس ز نخست گنج را ساخت
آنگه بر گنج قفل پرداخت

من قفل زدم نخست بر در
پس گنج نهاده ام بدو در

در مدح شهاب الدین ابو نصر یوسف الدشتی و برادر او فخر الدین

سخن باید کز محبوبی و عشقی
نی حضرت یوسف الدشتی

آن صدر که مصدر جلالست
مستقبل و حال او کمالست

دین رسته شد از نوائب عصر
در کوکبه شهاب بو نصر

بحری که ز گوهر نظامست
بل گوهر بحر احتشامست

فخر دو جهان ز گوهر اوست
تا فخر الدین برادر اوست

در مدح امام ابو الحسن ابن النحل

ابن العنب آب صرف شهد است	کابن النحل امام شرع والاست
صهباجوی می است خلقش از سر	ابن النحلش از چه خواندم آخر
نامش بصحیفه نوشته +	ابن العسل است بر نبشته
راسب عسلی و بت بجا ماند	کابن العسل از هدی سخن راند

در شرح ملاک المناظرین امام فخر الدین احمد و امام الائمه ضیاء الدین

بر اوج همم نهاده مسند	فخر الدین ذو المناقب احمد
آن شربت عشق کرد مستش	جلاب ملائک آبدستش
وین در بنه جهان غریب است	نسبش بامام یونجیب است
انجم که چراغ آسمانند	از ظل ضیا ضیا ستانند
وانها که مناظر و معیدند	در شرع مفید و مستفیدند
فردوس که از نظر نهان است	در منظر این مناظر انست
نظاره جان به پرده فکر	وا ماند خیره به نکته بکر +
شب نشان همه قال و قال و غفلت	چون چشم ستاره خواب دشمن
ازدود چراغ سرمه در چشم	بسته چو چراغ خواب بر چشم

در مدح قدوة الائمة غرالدین ابوالفضل محمد سعد اشعری رحمة الله علیه

زان جمله مرا ست نام ذکر گوئی ✻ غرالدین نام نام جوئی
جان بخشم غرانسرے را غرالدین صدر اشعرے را
آنسابق و سالک معارج ابوالفضل محمد مدارج
کرده دل پاکش از نهانم دعوی برادرے بجانم
با جان من شکسته بسته برخوان و دادنان شکسته
جان من و او بیک قضیت زاده ز شیمه شیت ✻
الحق و در او رنند ساده هر دو ز یکے شیمه زاده
از هر سخنم که روی نمود مقصود بجان او که او بود

المقالة الرابعة في اوصاف الكعبة والمدينة ومولاه البلاد
وعمالیکم وتسمی بمواردالاوراد وخزائن الاوتاد

ای عود نماے و خلعه کستر احیاد نشان و جمع پرور
با توسه اساس روح محکم از تو دو لباس هر معلم
چون بگذری از فضاے بغداد کوفه شمری سعادت آباد
اول که بکوفه تازی شهب یابی ز چهار جوی مشرب

هنگفانش از پی یاد ... طرطوس کهی فتوح بغداد

شهری بنیی چو خلق اشرف ... مجموع در و کمال الطاف

هم صاحب دولت خجسته ... هم سرور نوح رفته فردوسی

عاجز شده زان فراخ ساحت ... اقوام مسیح در مساحت

بهر حمل در و زمالک الملاک ... آورده خطاب داضع الفلاک

خاکش بکمیت فتح بابی ... دریا رانده بهر سرابی

بخشش زسحاب انتش ناب ... داده همه شرق و غرب را آب

در ستایش مشهد منور و مرقد مطهر امیر المؤمنین علی ابن ابیطالب علیه السلام

سر بابنی کلاه دریاسی ... در مشهد بر نفس زمین سامی

جا شفقا چو سپاه نحل در جوش ... بر خاک امیر نحل هم بوشش

در خدمت شیر مرد عالم ... چون شاخ گوزن قد کنی خم

از حوض چنان همیشه دولاب ... آن خاک خلوص را زنی آب

وز باغ صبح شاکر اذخر ... سایی بصلابه فلک سر

زان خاک که کنی شمایی گوشه ... در شربت تو تراب سایی

خود بر سر خاکش از کرامات ... تا تا ره میرد و تبار نجات

رضوان بدو عید اضحی و فطر — از خاک مقدسش برو عطر

ارواح کہ ہمچو مشک شعار اند — زان خاک گیاہی ہ مطر آرند

خاکش چو بفیض حق شود تر — مہرے نہد آسمان برو سر

مہرش چو برد قرار گیرد — رضوان اللہ نگار گیرد

ہر دیدہ کہ ظلمت آب اور نیست — زان خاک شفا ثمانی انگیخت

جنت رقمی ز تربت اوست — تبت اثرے ز تربت اوست

در خاک ہزار تبتش خوان — بر خاک ہزار تبتش خوان

چندانکہ تراب بوتراب است — آلستن نافہاے نابست

زین روی بر سے مشک زادان — گشت آہوے تبتی ستودن

دیریست کہ پیش چشم احرار — تبت عرب ست کوفہ تاتار

عطارانی کہ در جہان اند — مشک سرہ مشک کوفہ دانند

زان نافہ کہ آہو آورد بر — خاک اسد اللہ ست بہتر

خاک اینجاک نزد گردون — ہر باشد بہ ز خون آنخون

آن خون کثیف تیرہ ناکست — وین خاک لطیف نور پاکست

رضوانش سلاح دارد بر بر — غلمانش جنیبہ دار بر در

۱۰۱

۱۰۲

افلاک فرود رفعت اوست | وایام غلام شیشت اوست
چون کافه کوفیان بدیدی | در روضه مرتضی رسیدی
آنی بهزار حالت و وجد | با نجده شوق در ره نجد
دانم که بناشی آدمی زاد | نجدیات عرب کنی یاد
گوئی بسماع یا صبا نجد | خوانی به نیاز جذبه انجد
بنی زحمت گنبد مقرنس | آنی سوی وادی مقدس

در صفت بادیه

در عرصه بادیه سفر روی | نه بادیه بل ریاض خود روی
از شندس و خضر خضر بومش | از نخلکه صبا سمومش
چون وادی ایمن از کرامت | همشیره وادی قیامت
زاندیشه مرد میبات نازیش | اندازه عرض و طول او بیش
از فور هزار جلوه بر وی | وز حور هزار جلوه در وی
زان سبزه و آب گشته موجود | در کاسه خضر و ورع داود
چون غمزه دوست گاه دستان | با سهم و لیک نرگستان
از سبزه چو عارض خط آور | خالش بلباس مستلقی در

افروز و عیرتش دروان آتشی در جانب طور سینا روشنائی بنظر کلیم الله در آمد عصا بر گرفت و بدان جانب در
استراز آمد در روضه مسطور ست که از منزل موسی علیه السلام تا محلی که آن روشنی نمودار گشت دوازده فرسخ
مسافت بود و آنجناب بوسیلهٔ کمال نفسانی آن مسافت را بلحظة العین طی نمود چون نزدیک بآن آتش رسید آتشی
عظیم دید که از شاخهٔ درخت سر کشیده هست آنجناب هر چند قصد کرد که قدری از آن آتش فرا گیرد نتوانست قصد مراجعت کرد
آوازی شنید که یا موسی کلیم الله لبیک گفته بهر جانب نگریست هیچکس را ندید آن ندا نکره یا نفسه در کرت سوم موسی گفت تو چه کسی که
کلام تو میشنوم و ترا نمی بینم خطاب رسید که انی انا الله رب العالمین کلیم الله سجده نمود و نجلع نعلین مامور گشت القصه
حق سبحانه و تعالی در وادی طور سینا موسی علیه السلام را مشمول نظر لطف گردانیده لباس نبوتش پوشانید چون بنی اسرائیل
بکرات و مرات بعرض آنجناب رسانیدند که ما را شریعتی مجدد می باید آنجناب آنهائی را معروض بارگاه احدیت ساخت خطاب آمد
که بطور سینا بانتظار آنحضرت با هفتاد کس از صلحای بنی اسرائیل بطرف طور روی حرکت آرد بعد از وصول بمقصد بآن هفتاد
نفر گرد طور بالا رفت ابری میان او و بنی اسرائیلیان حائل شده حضرت ملک علام بی زبان و کلام با آنجناب در تکلم آمد و الواح
که توریت بر آنها مکتوب بود از زانی فرستاد بعد از رفع حجاب آن هفتاد نفر با موسی علیه السلام گفتند که مقصود بنی اسرائیل از فرستادن ما
آنها بود که باستماع کلام الهی فائز گردیم و نزد قوم ادای شهادت نمائیم آنحضرت ملتمس ایشان را معروض داشت باز ابری رقیق پیدا آمد و موسی
علیه السلام را با هفتاد تن احاطه نمود مجموع بشنیدن کلام الهی سرفراز گشتند چون حجاب مرتفع شد رفقا گفتند که تا بعیانه خدا را نبینیم بنبوت
تو اعتراف نمائیم بعد از جبران این بی ادبی بر زبان ایشان صاعقه در رسید و همه را هلاک گردانید موسی چون این حال مشاهده فرمود از بهت قتیل آنجناعت
حیات ایشان از حق تعالی مسالت نمود حضرت عزت آنجماعه را بحال حیات آورد و شرح این سه زلان سبزه الخ واصله بالفهم والتشدید فوطه که بر دوش اندازند
و در هر کمر زده و پیرامن شرح و در منتخب بالضم و تشدید را جامه لیست و اکثر همه صوف را گویند و در بیت لف دستر مرتب هست ال زنبرة الخ صاحب عجم گوید خطه بر وزن
وطه در آوردن خط شدن جوان ساده رو گویم از بنجا خطه آوردن نیز بهمان معنی استفاده میشود فستق بالضم و فتح تا و ضم آن معرب پسته است

گوئی خط یار سبزه اوست | دو فستق رفته در یکی پوست
روح الله سناخته بذاتش | دارو کده زهر نباتش
از بوی گیاش خادم پیر | خط سبز کند زهی عقاقیر
گشته زپی نداے عشاق | شاخ خشکش درخت قواق
هر خارے از و بفصل گرما | صد مروحه از درخت خرما
تاثیر سموش از غریزے | بر دل چو حرارت غریزے
با بیخ و مناخ طبیعتش از دور | پیوند کند درخت کافور
چون آئینه برق زن سراپش | چون شانه انگبین فروش آلپش
زان آئینه جان صفا گرفته | زان شانه ملک شفا گرفته
تو رو بسهیل اندرو گیاچیر | حوت و سرطان بمصنعش در

در صفت برکه

آن مشرب سرد گرم تازان | تر آخسه جان خشک بازان
آن جمع که تشنگان جانند | خبر برکه برکتش نخوانند
نوشین چو دم صبوح خواران | مشکین چو دهان روزه داران
چون دل صفت صفائی و کرد | جان مظهره داری آرزو کرد

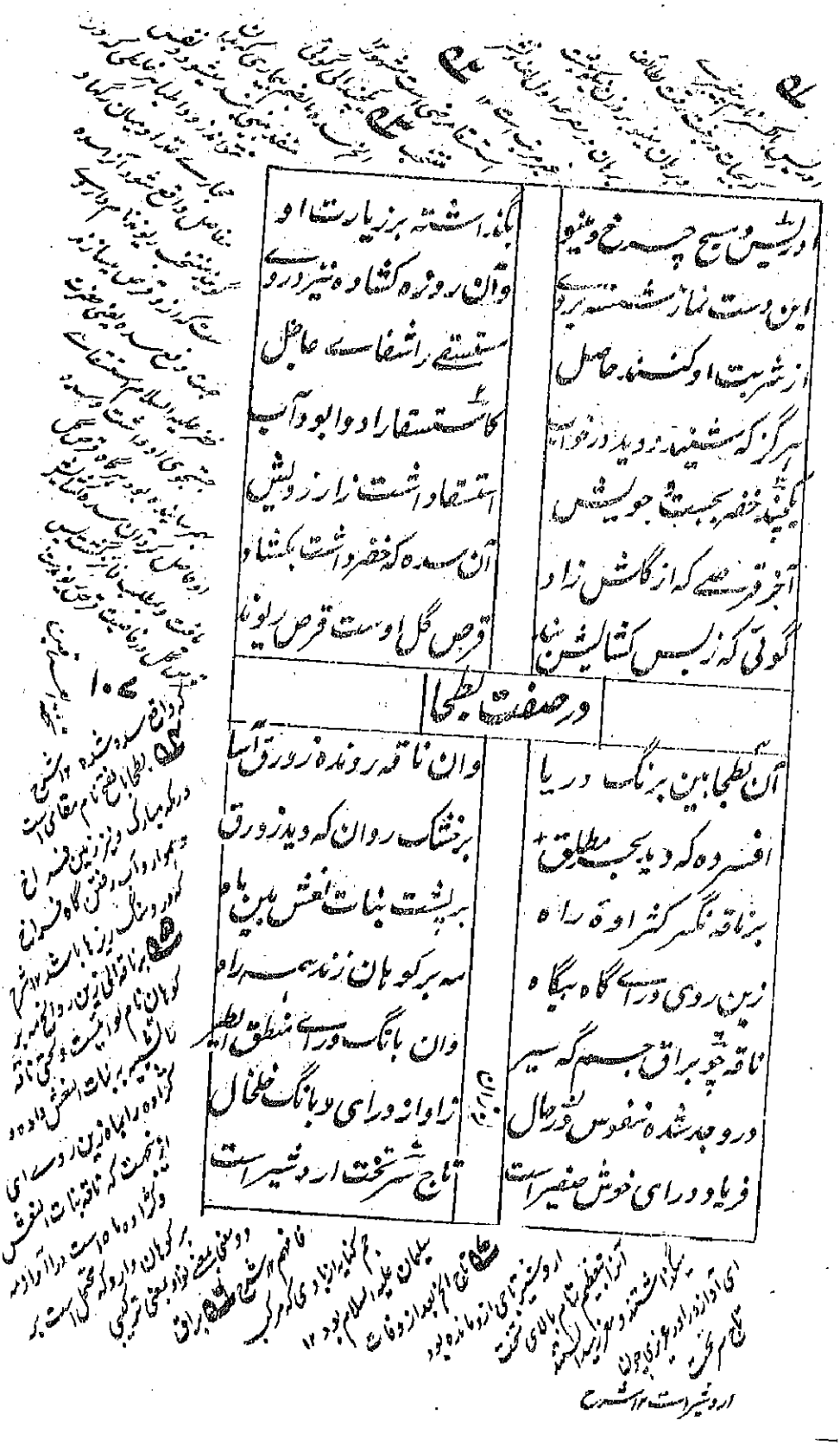

در صفت بانگ درا

برخوان فلک صلا شنیدن — از رضوان مرحبا شنیدن
انجان زپور در مزامیر — یاے موذنان بشبگیر
آواز مغنیان بنغمات — اوراد مصلیان باوقات
آغاز عتاب یار در لب — آواز جلے دوست در شب
گه طال لبقاک از حریفان — گه ضحک الله از ظریفان
گه سرفه عاشق از پی یار — گه عطسه دوست وقت دیدار
آن راه که طشت گر نوا کرد — آن قول که کاسه گرا دا کرد
آواز خروس در شب هجر — دستان بتیره زن که فجر
این جمله خوش است لیکه در بر — آواز درا ے ناقه خوشتر
بانا قه شنو که هاتف راه — میگوید انت ناقة الله
ماهست کمینه سار بانش — تیرست کهینه شعر خوانش
زا برشیم چنگ و موی پرده — تا هید مهار ناقه کرده
گرده زنے بنجیب سرمست — پا رنجن پاز یاوه دست
هم ناخن خویش سر گرفته — هم زنگ ز دست بر گرفته

۱۰۸

ساقی بده باقرابه نوشش ‌ ‌ ‌ پس گشته ستمای قریه بردوش
وز خنجر رانده صوت دلخواه ‌ ‌ ‌ کای وادی مکه صانک اللّٰه

در صفت احرامگاه و محرمان

آئی بحوالگاه احرام ‌ ‌ ‌ میقات گه خواص اسلام
چون مقدمتان ز عراق دانند ‌ ‌ ‌ میقات تو ذات عرق خوانند
اعمال مناسک ار ندانی ‌ ‌ ‌ از مجتهد انش باز خوانی
بینی نقبا رعرش صف صف ‌ ‌ ‌ استاده میان قاع صفصف
کرده سیه ملائک از پر ‌ ‌ ‌ بر عالم سائبان اخضر
بربسته مظله از کرامات ‌ ‌ ‌ از انجمن طیور جنات
افگنده مهان حمائل از پر ‌ ‌ ‌ بنهاده سران عمامه از سر
لبیک عبارت از برون شان ‌ ‌ ‌ بسجانک اشارت درون شان
چون پنج انگشت صف صف اشعث ‌ ‌ ‌ چون ناخن تن پر نبته نانف
برخاسته یکسر از سر جان ‌ ‌ ‌ چون خاستگان صور عریان
از شاخ گوزن هم تهی تر ‌ ‌ ‌ اما ز بهار نو بسی بر
عریانی هست زیب مردان ‌ ‌ ‌ عریان به تیغ روز میدان

بر چهرهٔ تیغ آسمان وار — جوهر ز برنده‌تر گهر نیست
از خلد بر هشت آمد آدم — ایمان نه بر شه خوانده‌ام هم
دریاز مجردی صفا یافت — گوهر ز برهنگی بها یافت
قرآن نه بجلد سرفراز است — مصحف نه غلاف پرنیان راست
مردان که بتیغ دین نمایند — در زیر لباس تن نمایند
کان آتشند را که نو طهر ازند — از بیم تری خلاف سازند

در صفت وقت عرفات و ترجیح خلق

زانجا چو عنان دل بپیچم — راه عرفات را بپیچم
آلی به پناه گاه بشری — زشت عرفات کن اعلی
آن مقصد عزم ره نوردان — آن غایت کار نیک مردان
دیلیز شراچهٔ الهی — دیلیز چه صدر بارگاهی
تا گمشده راندگان بدو نیز — دولت گه خواندگان دو نیز
بیرون دو رویش هست ناپاک — دامان اثیر و جیب افلاک
زین سو همه حیرت آورد بر — زان سو بجوار حق کشد سر
این دار خلاف و دیر غفلان — آن شحنهٔ امان و خطهٔ ایمان

خلق دو سرا خاضر آنجا — پیشقاد و معاد ظاهر آنجا

در مدح صوفیان فقرای شش عرفات

حبذا صف فقرای متقی — از لغو بهم الله آب در جوی

در ریوزه کنان نخوان قرآن — رستی خوار ان دستایمان

در حصن هر قرع از سر زنه — فارغ ز لمع شب و روز

در حلق فگنده هیبش قرآن — طوق ادب ارزه گریبان

با تذه خام شان همه خام — حلقه فلک و شکال ایام

چون موسی دیده تسع آیات — از تیه شده بطور خایات

بنموده بخلق رایگانے — ثعبان عصای شهر گانے

وز راه کراستے بهر سیل — رانده ذرا بریق رامزی شیل

پیش درشان سپهر و انجم — این تو ده سیح و آن تخیم

هم قیصر روم سفره نه شان — هم سیر جیش خیال ده شان

فارغ دل شان ز هر دو نا خوست — زین روم و جیش که آسمان راست

با دنیا مادرے گرفت — با حوران خواهرے گرفته

وآنکه بجنبید دست تا خیر — با مادر خوانده خواهرے گیر

111

بوس شکرین نداده الاک | بر سنگ سیاه مصحف پاک

در مدح ائمه دین و علمای راشدین

صف صف علمای شرع پیرا | در لوبهٔ شرع نفس پالای
رب ارسم بانفس سرشته | شبتنا بر نگین نوشته بر
بر جادهٔ شرع یکسره پای | چون رایت شرع پای بر جای
نقاد همم بچشم افهام | نقاب فلک بدست اوهام
بالائے سپهر یافته راه | نقبے زده در خزانهٔ ماه
صد در رج جواهر آویده | در سلک معالمت کشیده
در زیر زمین بفکرت تیز | تا حوض بهشت کنده کاریز
زان آبحیات نافریده | صد نیل بجوے شرع برده

در مدح غزات اسلام

صف صف غزات نصرت آثار | ضرب اللهگاه ضرب کفار
حق خوانده مجاهدین دین شان | دین گفته مبین نفس شان
سر داده و تاج بر فشانده | ما عند الله باق خوانده
بانفس مهاجر از دل انصار | بگذر ز رم و بود جانه کردار

از زنگ ضلالت دل زدوده — بر تخت ظلال دین غنوده
تا هم فی وجوهم بود — نورا ز اثر سجود بنمود
در صلح و قتال موسی آسا — گاهے رحماء گاهے اشداء
شمشیر معالمت زدوده — پس بر سگ آزمون آزموده
رایتهاشان سیاه پرنور — منصوب چو کعبه باک منصور
بینی دو هزار جیش ازین جنس — گرد عرفات جنی و انس

در صفت کوه جبل الرحمة یعنی اوهبیں

پس بر سر کوه رحمت آئی — آن قبهٔ عهد آشنائی
آدم بسرش فراز رفته — طاق آمده جفت باز رفته
جودی همه سال در طوافش — العبد بشته کوه قافش
نه از روی بلندی از پی نور — دندانهٔ تیغ او سر طور
بر هر کمرش طور طرف است — سنگش زر صرف و سنگ صرف است

در صفت مزدلفه

وانسو چو تمام شد عبارت — به مزدلفه است مزدگارت
آنجای اجابت دعاهاست — ملجای انابت از خطاهاست

حرف با لکر فانوس سنگ حرف
سنگ حجاز یعنی طور آن بسوت
و بلندی و شکوه و پیکر جبل الرحمة
شبل بفتحتین و آخر سکون سنگ پاره
مزدلفه موقفی است و پیش
عرفات وی الزدلفة لان آدم علیه السلام
ازدلف الیها اسم دلی و آن مقام
بترکیب از دل قبول و گاه است و آن
بازده است اول و قبلگاه نظر کردن حضرت
وقتست و پیش ازان نیز بود باشد

صاحب نظران هفت پرده — از سنگش سنگ سر بسر کرده
رضوان از رشک دیده جسته — خاکش بهزار آب شسته
زانجا چو شه وطن شد نهاست — راه است بشعر حرامست

در صفت شعر حرام

آنجا ببینی چو روز محشر — از شعر جن و انس شعر
در گوش تو آید از مسالک — آواز روان و از ملائک
پیکران فلک بیان مردان — مجمر دارو سپند گردان
سیمرغ گرفته بوی عنبر — چون طاؤسان بفرق مجمر

در صفت چهره

زانجا سوی چهره در کشی راه — از شعله عشق بر کشی آه
مردم همه سنگ پا بینی — دیوان همه سنگسار بینی
روح از پی قهر و شمنانش — عزاوه نهاده در میانش
سنگی که زدست ها بجسته — پیشانی اهرمن شکسته
هر سنگ دران بسان کاوطان — چون نجم شهاب رجم شیطان

در صفت منا

بنی زمزمی منازل سان — مسح سلب بخون قربان
خاکش همه شام رنگ کافور — سرخی شفق گرفته از خون
خواب بے کہ خلیل دید و بشگیر — جبریل بر او نکرده تعبیر
هر پیشکشی کہ او نهاده — حق کرده مزید و باز داده
با اوست دلم کبوتر آسا — قربانش کنی بسلامت آنجا
در تو نبوی بذبح راجح — هم پیش بدست سعد ذابح

در صفت مکه معظمه زادها الله شرفا

ز انجاره مکه پیش گیرے — شریف زمکه بیش گیری
از ننگ کسوف جانستانت — چیدند بلد الامین امانت
خرزد و یمین بچشم عالم — مکه است زاعب اسم اعظم
در سایه مکه چون نشستی — از سایه خاک باز رستی
چون نام همین حق شمارش — او خمره و سبزرگ کاروبارش
پاکان کہ طریق نطق پویند — بسم الله و بسم مکه گویند
ابدال ز حرمت سخاوش — با سطف بیان کنند یاوش
خوشوان نکشاده زاحترامش — در هامی بهشت جز بنامش

ع ۱۱۵
ع ۱۱۵ ز ننگ کسوف جانستانت
بلد الامین مکه معظمه کور
شان و الاشان او دارد
شریف و نه کان آنست
شریف زمکه در مکه معظمه دخل
شریف از برکت آن بلده
ز ننگ کسوف غلام
حرز انچه شرف در نظر عالم حرز
حفظ جان و ایمنست
اسم اعظم است و نهاد مکه
شرح فتح سیاه
خاک پیمان نیل زمین تا بنیل
تاریک گردانند شرح ابدال
بلغمه شرح ابدال
اسم اعظم بودن ابتدای
شرح فتح
دلخوان نام بخار مکه
در بگشایند اول بسم الله گویند ۱۲

زان عرش بلند نام گشته است — کین نام همین به عرش بشتافته است
گر فی المثل این نقش طارم — چون گنبد گل بدر و از هم
در سنبله فلک رسد واس — بل قطب فلک شود وجود تاس
همچون سر ناخن ار شود دور — گیرد وین ناخن جهان غور
تازه شود از چهار اضداد — این هفت هزار ساله میعاد
دانم که بقبه کعبه پاک — مکه ز حوادث است بیباک
تا کعبه درون او ست ساکن — شد ساحت او ز ساعت ایمن

در صفت مکه

مکه ز مکانت آسمان است — کعبه بمحل قطب از آنست
کعبه وطن اندر و گزیدست — بحری ست نهاده آشکارا
گوئی که بگنج تنگ پیدا — گنجی ست نهاده آشکارا
عرشیکه ملک بساق دارد — سر بر سر کعب کعبه آرد
آن دار الانس جان پاکان — وان بیت الامن هر دو ناکان
از فضل نثار بر زمینش — جبریل شده نثار چینش
گردون نگرستی به طمع گوهر — چون غواصان شده نگون سر

پیرو اختند حوضها جنان را | سقا شده حور تشنگان را
بسته کمر نیاز جانها | در باز کشاده آسمانها
از یاری رب رهروان یکایک | ایوان فلک شده شبیک
رخنه شده زآه عاشقانه | بام منعم آبگینه خانه
کرده دعوات صبحگاهی | از گنبد ناه وام ماهی
از خلقان صفر گشته آفاق | در کعبه الوف الوف عشاق
یک نسخه ز راه کعبه خوانده | بر دیبا خط نسخ رانده
مرد از پی راه کعبه تازد | آن طفل بود که کعب بازد
از جانسازی نثار گردش | برگردی هفت بار گردش
بینی بچهار رکن گردان | در هفت طواف هفت مردان

در صفت حجر الاسود

بینی حجر بهشت بلال کردار | بیرون سپید و در دل از لعل انوار
آن سنگ ز خلاصهٔ دو عین | بر چهرهٔ کعبه خال مشکین
نور ست دران سواد پنهان | چون در ظلمات آب حیوان
یا در حرم طره حبیبه حور | یا در حسد قد حدیقه نور

یا سر قسران میسانه حرف — یا در شب تیره صورتش برفت
آن هندو ولی بکر سا نخورده — بر خلق خدا آشش قهر کرده
خلقان همه در برش گرفته — بوسیده ولی کسش نسفته
او را سه برادر اتفاقی — شامی و یمانی و عراقی
زانگه که زمادران بزادند — هر چار بخدمت ایستادند
تا روز قیام هم بدینسان — قائم بینی بامر یزدان
از سنگ سیه چو باز گردی — زی زمزم راه در نوردی

در صفت چاه زمزم

زانجا گذرت بزمزم افتد — چشمت بسواد اعظم افتد
بینی ثقلین عالم خاک — استاده فراز چشمه پاک
همچون سگ کهف زیر شنده — لب خشک زبان برون فگنده
با صعوبت زمزم سعادت — محتاج طهارتست کوثر
از بس کشش رسن بهر گاه — دندانه شده دهانه چاه
میم ست بشکل سین نوشته — یا منتظر است حلقه گشته
یارب دهی ای حیات عالم — با دلو کشان چاه زمزم

گر دلوی هست دریده گردد | یا گور سنگش بریده گردد
دلو فلک آوری بجایش | سازی رسن از نطاق مایش

در صفت ناودان زرین

بالشت دولان بجای نسرین | آئی سوی ناودان زرین
بینی همه بحر ها کم و کاست | باریز بشب نهم که ناودان راست
رفته قطرات بحر اخضر | پیش قطرات ناودان زر
بام فلک است بهر تمکین | محتاج بناودان زرین

در صفت مروه و صفا

پس هم بزبان زسر کنی پای | آری سوی مروه و صفا را
از سنگ صفا صفا پذیری | مروه از جمال مروه گیری
بینی دو برادران هم بوی | یکرنگ همیشه روی در روی
چون جوزا فرق سر گشاده | از یک مادر دوگانه زاده

در صفت عمره

زانجا بمقام عمره تازی | از عمره طراز عمر سازی
آخر عمل از مناسک اینست | آن دیو ازا فذ لک اینست

مقام محمود مستفاد است ازانکه گریه‌ی این عندلیب باغ

مقاما محمود والا گرک فرزانه‌وران

والا تر ازین در مقام انتظار

فی فضل انتظار ۱۲ بیت

چون سنگ ۱۲

قال الله تعالی واذا اکرمتکم اکرمت ای وقتیکه

واذا اکرمتکم اکرمت ای وقتیکه اکرمت کردی

ازانقلاب روزگار شنانی گرفته شود

وستاره‌ها سیاه شوند یعنی تاریک

انقلاب چون عرصه خود سیاه باشد

سیاه چرا الاسود یلبس فی ضیاء

تا از آفت روز قیامت گریه

سیاه رنگی باشد نور ساخته

ایمن گردی از شر

پیشانی ۱۲ شیخ

است بنده عصا به

و ستاره ۱۲ شیخ

اشارت بخطوط

۱۲

آنجا بنیے مقام محمود	آنجا یابی کمال مقصود
پس باز بکعبه باز گردی	گرد نقطه نیاز گردی
چون مرغ که دانه چیند از گل	سنگ سیهش بوسی از دل
چون ابر که ریخت قطره باران	خاک حرمش بوسی از جان
بر کعبه چه منت از زمین بوس	یا بر مصحف ز پر طاؤس
چون سنگ سیاه را کنی لمس	نه اند یکشی ز آفت اذا الشمس
شو دوده نکنی ازو بیش از پای	پیشانی را کنی زمین ساے
پیشانی کان زمین نورد د	نعم العبد بش عصا به گردد
زان چند زبان چنانکه خواهی	گویا کنی آن زمان که خواهی
همچون لب یار باشی آنجا	یعنی لبش آتشی است گویا
تجدید گذار دون بدانی	این فضل بگوش کعبه خوانی

خاطبه گردون با کعبه از زبان آفتاب و مدح گفتن کعبه معظمه مکرمه

ای قطب سرا و نیک مروان	گردت چو بنات نعش گردان
ای پاک سلاله مکرم	در ناف زمین ز صلب عالم
ای اختر ثابت از تو محظم	سطح زمین از تو چرخ هشتم

بیت المعمور ما در تست — بیت المقدس برادر تست

هفت اعضای زمین به نیروست — تا ذات تو هفت هیکل اوست

رگهای زمین بسی است هر کس — اما رگ جان او تو ئی بس

دولت گه خشک سالی دین — چرب آخر چار سوی شنگین

بر آخرت از پئے امان را — بستند طویله گردنان را

آن رخش که روح بر نشسته است — بر آخر تو طویله بسته است

وان ناقه عقل فاقه پرور — هم آخر تو هست خورد و خورد

وهر ار چه چنین عقیله کار یست — بر آخر تو علیقه خوار یست

بر آخرت آخرت سبیل است — آخر سالار جبئیل است

مانی بعروس حجله بسته — در حجله چار سو نشسته

حوری بمثال عنبری پوش — شاهی بمثل و واج بر دوش

هم مقتلفے چو مختیاران — هم موضع اعتکاف واران

چرخ ار نه بفرت ایستادی — بر ناف زمین شکم نهادی

تا مصحف و تو زمین نشینند — بحرین جواهر یقینند

شش سوی جهات عمر دنیا — با این دو چهار سو ست بر پا

دل عرش که چار سو نمایست	هم زین دو چهار سو بیاسیت
خاک عرب از تو شد زرشک	ناف زمین از تو نافه مشک
ای جان فلک تو بنده وی	هر جسم زمین چه ایستاده
افسوس که جای شعر سار است	مرکوب بنانه در خور عار است
دآزنده هاشمی شعاری	پس جامه رومیان چه داری
بادیکه بدامن تو پیوست	از دامن تو بر آسمان جست
از گرد تو پست خوش نمک خاست	پس مفخره خاندم فلک ساخت
گردون چو ترا زد ایستاده	تو سنگ زری ور و نهاده
گر گیسبلد این ترازو از هم	یک جو نشود ز سنگ زر کم
گردون گل بامست از تی خورد	همچون گل سرخ گل به پرورد
زان گل خورش ستاره گانست	این زردی روی شان از انست
هر تب شان بهر دمی از تست	گلگونه روی شان هم از تست
گرده است حق از صواب و بادت	خاقانی را درم خریدت

ایضاً در ستایش کعبه معظمه الله تعالی مشتمل بر اشتیاق

خاقانی ازین کنیف منزل	دارد تو بروی خیمه دل

خواهد که رسد ببارگاهت — تا خاک زمین و خاکیان را
از بوسه کند ترنج کردار — نذر اشکت کند چو دانه بار
در خدمت تست پنج هنگام — گه دال گهی الف گهی لام
هر صبح که مرغ دم برآرد — مرغ دل او سر تو دارد
ورد شش همه این بود شبگاه — کاسه بیت الله عمرک الله
تا بر در حکم تست کامش — شد هندوی هندوی تو نامش
آن هندوی هندوش چه نامست — یعنی حجر ترا غلام است
زان حلقه بگوش در خویش — زین داغ بروی بر کشیدش
چون لاله و جوهان بنفشه زین گونه — شد حلقه بگوش و داغ بر روی
تا چشم جهانیان سوی تست — آواز سر و چشم هندوی تست
هندوی تو اعجمی زبان بود — هم دولت تو زبانش بگشود
برداشت که از تو داشت تکیه — هندوی تو قفل روی از لب
بنیاد ثنای تو نهاده — زین هندوی داغ بر کشیده
دیدار تو در نیافت چشمش — زان بر بصر خود دوخت چشمش
داده است ازین تاسف خویش — در حبس ظلم و یوسف خویش

رخ در خوی حسرتست ازین غم چون کوزهٔ آب و کوزهٔ گل
گل گل خوی خون گشته بر رخ خط خط شکن اوفتاده بر رخ
پیچیده ز غم چنانکه از تاب لب بر لب جوی شاخ لبلاب
امسال غریبت تو سید اشت لیک اندوه والدینش نگذاشت
چون بر رخ والدین گره دید بار اطلش گشاده به دید
افگنده رضای این و آنش بر پای ووکنده گرانش
شد دست قضا شاخ منیخ دامن شد بند قدر طناب گردن
نه هیچ دل وداع بودش نه برگ من استطاع بودش
مانند زمین ز من فرو ماند در جیفه گه غضن فرو ماند
در گریه بخنده می سراید کز مرد ز من سفر نیاید

در صفت سواد کعبه

سوادش بکمتبین فرود اشت گوئی ز چهار سو داشت
ز اشکال مربع گزیده است کان شکل بصورتست تو دیدست
بر خاتم آهنین که میداشت نام تو چهار حرف بنگاشت
وان خاتم را که از سر دین ساخت شبه تو نگین چار سو ساخت

نام تو بر آن نگین چنان کرد — الکعبه قبلتی نشان کرد
نام تو بخاتم سرون بر — زان زر که نداشت خاتم زر
خاتم چه که یک جهانش نقد است — زر چه که هزار کانش نقد است
زاقبال تو خاتمی که او ساخت — از پارهٔ آفتاب پرداخت
با فر تو چشمها کشادش — زانگشتری که خضر دادش
می بوسه زند زآب رویت — بر دیدهٔ هر که دیده رویت
وز دیده کند برای جاهت — نعل سم مرکبان راهت

ایضاً در ستایش کعبه

تو قائم رقعه زینتی — او قائم معنی فرینی
نخجیرش همه قائم سخن خواند — بر قطع پرستش تو بنشاند
هر چند که بر عرعری نشست است — از رقعه خاک دل گسست است
تا مدح تو بیدستی فرو کرد — فرزین بندی عجب نکو کرد
اول که بنصب سخن تاخت — منصوبهٔ تو بنام تو باخت
روز و شب اگرچه پر فسوس اند — پیشش دو سیاه آنهوس اند
می بازد و هر دو دست صد گنج — شطرنج سخن درین شط سنج

۱۲۵

توبیند رقعه را پیش یار فرزین بند
چنان که بوجب غلامی دره خواهد
بسبب قوت بازی بود پیاده او
از آن سو ضرع فوت غلامی دره خواهد
۱۲ شرح
یعنی اول چیزی که بازی شطرنج
سخن نام منصوبه محمود بنام تو ساخت
اسے در اول حال که بسخن آدم نشناسد
بجهت دو قیقهای غریب بنام تو کرد
۱۲ شرح
شطرنج فاقانی در دین دیباچه شطرنج
دست خود صرف نکرده می بازد و ابله

در جمله هشت منزل او یکی
نشست کسی مقابل او

نوبازان را بیازی حق
رخ طرح نهاد و هشت بیدق

افگنده بشه رخ مقالات
شطرنجی چرخ را بشه مات

محمود نشست غم بری را
کو پیل فگنده عنصری را

سجاج سخن بدین کهن لطع
خاقانی راشناس با قطع

دیوان ثنات می نگارد
بر دست صبا همی سپارد

این تحفه صبا تبو رساند
تو باد شمر اگرچه او نماند

تو دست بکار او برآری
تیمار یتیمگان بداری

دانی تر و تازه اند زنهار
از آتش و آب شان نگهدار

نگذار که دل شکسته مانند
زیرا که حلال زادگانند

بر نو خلفان فاخر او
حرز تو ز بهر خاطر او

در مذمت حساد و ابنای روزگار

جوقی خرف از سر خرافات
کسر فضلا و نصب آفات

جان در تب ربع و ربع پردار
بد ساز چو کره و کره ساز

اندر گره گشته سر چو پولاب
تو بر تو فتنه چون سطرلاب

اقلیم گران آسمان کن | غربال زمانه را سروبن
خود بی سروبن بشکل غربال | چون گندم اسیر چاه آمال
چون باد که هیچ سایه شان نه | چون سایه که هیچ مایه شان نه
چون طرهٔ دلف یار بدساز | چون زیور و بوی دست غماز
چون غمزهٔ یار بحرکاره | همچون لب و دست رشته خواره
هم عادت عادیان سراسر | در سر همه باد هاست صرصر
شمع دل شان نشاند پیوست | آن باد که در دماغ شان هست
آن شمع چه نور صبغة الله | وان باد کدام عطسهٔ جاه
ایشان همه عطسه های شیطان | این عطسه شگفت نیست از ایشان
گر عطسهٔ آدمندی از خاک | عیسی صفتندی از دم پاک
سر داده بهوش تیز هوشان | سر کرده بگوش زر گوشان
بوذر تقیان یولهب خوی | رعنا صفتان راعنا گوی
نرماده چو قفل و پرده یکسر | خاقانی را نهاده بر در

در ذم احکام و رسوم آن طایفه که کرده بودند و گفته که خسف و طوفان آب باد خواهد بود

۱۴۷

این حرف نه ز آن آدمی پوست — تا من رویان ز من رویان ز من روست

در گوش مقله ز ان احوال — دارند خبر که بعد سی سال

سر بست بسیر اختران در — خفتست به بیت و یک قران در

کاشفته شود جهان ز اسباب — یک نیمه ز باد و نیمه از آب

صاحب سفران خط افلاک — نا برده به تشلث خاک

آیند ز حبس سماتے — در حد تشلث هوائے

زان هفت بخانه ترا زد — کز حال شود جهان شش و

وین خسف چو وقت حال باشد — میکش سر و دم شمال باشد

مداح تو زین هوس نترسد — آن کان تو هم ز کس نترسد

این طعنه ندر پسر عم اوست — کادریس مدرس از دم اوست

او ز غم کسے که این سخن را نا — حالی کند به المنجمون خواند

باز آمدن بسیر جهانی که با کعبه میکرد

در حلقه قرار عالم ارست — اجزای زمین قرار هم اوست

گر نقل کنے ز منزل خاک — از هم بشود مفاصل خاک

سنگ تو اساس هشت مادست — چاه تو پناه هفت دریاست

سنگِ تو زصد هزار کان به | جسمِ تو ز صد هزار جان به
چون از تو حیات خلق دانم | حاشا که ترا بصد جان خواهم
ارواح که آب دست جویند | روی از تو نه نادو دانت شویند
مرغان زبرت گر زر ندارند | مرغان چه که روشنان نیارند
سنگان تو زاختران فزون باد | ارکان تو ز آسمان مصون باد
با سنگ تو هر که داشت غمها | مرغانش کنند سنگ باران
در زلزله و دلفخته صورت | آفت ز چهار رکن تو دور
نیرو ده کشت زار حیوان | چهار ارکانت چو چهار ارکان

المقالة الخامسة في وصف مدينة الرسول وتربته سيد المرسلين خاتم النبيين محمد مصطفى صلى الله عليه وسلم وتشتمل بهذا الله المهدي الى المتدي

ای صیقل مصر آفرینش | آئینه یوسفان بینش
آن دیده ز تو دو یوسف خواست | گر یوسف و یاقتیم یعقوب
چون طلعت کعبه دیده یابی | در ظل وی آرمیده باشی
زانجا ورق مدینه خوانی | ده روز بیک زمان بمانی

تازی سی بهار گانه تازه — ری شهر خدایگان تازه
بر هامون آب و خاک شیرب — از آب سیاه و بحر مغرب
عباسی شب قلم کند دست — نگذارد علم سپید تو پست
جلباب ترا فلک نیارد — کش رنگ سگاهنین بهارد

صفت نخلستان مدینه

بنیاد مدینه سنّت دینیست — حیّا الله حیات جانهاست
بعد از عیس مدینه پس نجوانش — فی صورت دین بود و میانش
چون ریزش روزی مسلمان — وخلقش کم و برکتش فراوان
نخلش همه دست کشت جبریل — کشتی ده نخل او سرافیل
تخمش بگلاب پرورده — آدم ز بهشتش آورده
نخلش بقعود صبح مانند — چون درع سحاب نیلگون بند
وان شاخ برو ز جنبش دور — بشگافت طلیعه نوشده نور
صبح است دریده بادبانش — خورشید نموده از میانش
مریم صبح پاک زاده — خرمایش بجای رزقه داده
وآن دم که مسیح را رسیده — بر نخلستان او دمیده

سر نخلی ازان سپهر بالا | هر خوشه چو خوشه ثریا
خرما که ز نخلهاش زاده | مشه بر طبق فلک نهاده
بر صورت نخلهاش جوزا | از موم به بسته نخل خرما

در صفت مدینه رسول الله صلی الله علیه وسلم

فهرست بلاد عالمش دان | خضرای سواد اعظمش دان
هفت اجرامش زروی تعظیم | خوانند خدیو هفت اقلیم
راتب خور او عراق زادان | اجر اکشش خدمتش خراسان
روم است ستانه روب جایش | چین است نثار چین رایش
ترکستان گردنش نهاده است | قسطنطینش گزیده داده است
هند و خرزش و حلقه در گوش | این قندز دار و آن فرنگ پوش
مصر و یمن از حواشی او | باشام و حجاز خویشی او
آن مقصد هلهو درج رسالت | آن مهبط موکب جلالت
بیت الشرف اختر مسخارا | دار الکتب آیت و فارا
وز هرش بجنبان فرو نهاده | آن روضه جان در و نهاده
خرد یده ششش جهت مخوانش | آن جوهر نور در میانش

چون نقطه باسم ذاتش ... سه عالم علم در صفاتش

در سایش مرحمت معظم و تربیت مکرم محمد مصطفی صلی الله علیه وسلم

بشنو سخن محمد ما را ... و دیوانگی سه سرمدی را

او شمس و خطیر منبر پاک ... نه جمره خاص او نه افلاک

پیشش دو خلیفه رخ نهفته ... جز از انجمار شمس نخفته

هر سه شده یک نهاد و یک راه ... چون یک الف و دو لام الله

خاکش ز چهارم آسمان به ... ذاتش ز مسیح جاودان به

آن از سبکی فلک نشین است ... وین بهر کمال در زمین است

آفاق چو دو خمه ایست یکسر ... سلطان همیران بدو در

در چشم نگر که دو خمه سانست ... عیسی ز بهر مثل چو دو خمه بانست

بشناس که فرق این و آن چیست ... سلطان چه کس است و دو خمه بان کیست

این رفته نیاز در پرستش ... وان حارس بام او بهر باب

بر بام چهار بین نشستش ... دو چوب بشکل لا بدستش

در دیده شکسته خار و سوزن ... از سهم وی انت قامت للناس

دو چوب بهیئت مذبذبا ... یا ضامن ما جسرنا آخرنا

احمد سبق است شاه دنیا | چو بک زن بام اوست عیسی
گر صورت جای این فرود است | وان هست بلند جا چه بود است
در قصر شهان چو بنگری سیر | نه عارس از بر ست و مشه زیر
یک موی ز شاه هر دو عالم | یک جو سر پاسبان دهل کم
آخر تو نه شاه اختر انی | کیوان ز بر ت بپاسبانی
داند همه کس که هشت و نه هست | کز کیوان تا تو فرق چند است
آن کوز و کوان سر بر آورد | کس پاسه چنین کسی ندارد
دهقان تگه تست خوابگاهش | جاندار وی تست خاکراهش
از خاک حرم شوی گهر چین | پس نشمره کنی ز خاک یاسین
بینی چو بجنب نور ت اختر | نور تو بجنب نور او در
خاکش چو جمال هوسی از طور | از مردم دیده بکسلد نور
دیباچه جنب است و او صفات | لا تدرکه البصر از بنجاست
عطری که ز گیسوانش بر خاست | تا مجمره اثیر ش راست
از مرقد او ز مین بهایافت | زان لاجرم از سمن این بنا یافت
گر عرش گذشتی ای زمینه | خاک تو ز خون آسمان ج

زان پیش کز انقراض عالم ... ترکیب زمین برفتی از هم

اوّل بر زمین بر پنج بفسود ... کاسودگی زمین از و بود

پنج زمی ست چرم کهسار ... احکام کرهی ست پنج بردار

تا در شکم زمین تن اوست ... کینجت زمین چو ناف آهوست

زان پنج فشانده موی یاسمین ناک ... کافور همی گشت عودی خاک

با شش گیسو انس در بر ... گاو زمین آورید عنبر

شد بر تن ماهی زمین وار ... از نور کفش ورم پدیدار

در سدره وجود او نگنجید ... در سذر زمین چگونه گنجید

بحر ست بفرضه شرف ور ... در ریست میانه صدف در

الیاس و خضر خطیره بانش ... اوریس و مسیح خاوبانش

چون خامه که بنشتن سین ... بر بوس کنی بساط یاسین

اوّل که سلام یاد کردی ... پس عید خجسته یاد کردی

عرضه کنی از یدایادی ... این هدیه همی دهی بهادی

هدیه ست سخن که پیشکش دل و نقل ... هادیست رسول و مهتدی عقل

پس شرح دهی نیاز جانم ... وین فضل بر آلهٔ از زبانم

فصل در رفتن حضرت رسالت و این فصل را صیانة الوحی خوانند

یا اعظم شانک ای منظفر — یا اکرم وجهک ای مطهر

ای عشر عطای تو بیکدرم — صد سال خراج هر دو عالم

ای خاک درت مسیح اکبر — جان در ده صد هزار عازر

ای دین تو صبح هفت پرده — تلقین تو مرده زنده کرده

ای خضر پی تو پر گرفته — تقویم بقا ز سر گرفته

ای از تو کرم مخلد الذات — چون خوانمت از شمار اموات

چون اصل طهارت از بحور است — چون گویم بحر ناطهور است

خط ابدی تو داده بس — شهبازان را بعمر کرگس

جانم سوی تست مثبت جوی — مدحت خوانم نه مثبت گوی

از خاره چو مدح تو طراز م — خواهم که زدیده دود ه سازم

چون خانه من زدوده گردد — کیوان خواهد که دوده گردد

دوده کندم دبیر انجم — از دوده چراغ چرخ چارم

مدح تو بدست جان نویسم — بر ناصیه جهان نویسم

زان روی جهان ز نور فالی — هر صبح چو کاغذ یست شامی

۱۳۵۵
کرگس طبیعت از هر بیشه
از آنکه کرگس دولت بیشه
زندگی میکند ۱۲

گفتم که بنزر تو یسم این نام | بعد این منصم منشور در کام
کاغذ زدلم آتش آبزر بشد | چون نوی زمسام من بدر شد
هر سوی من از قضا قلم گشت | پس بر قلم انچه رفت بگذشت

ایضاً در نعت حضرت نبوی صلوات الله علیه بر سبیل مخاطبه

ای کرده درین نقشه گون جهد | سلطان قدر ترا و تی عهد
خود رو بپیشت پیاده رفتم | سه غاشیه تو بر گرفتم
اول بدره میر بار یزدان | واخر شده بر دو کون سلطان
شاهی نه چو مه اسیر لشکر | گه منهزم و گهی مظفر
شاهنشه آفتاب تاثیر | جان پرور و یک تنه جهانگیر
نه چون تو رقعه بست و مضطر | بلکه از شه حجله کامران تر
چون منطقا شاه نطق پرواز | نه شاه زبان گرفته چون باز
دستور تو صدر دار اول | سرهنگ تو انبیا رسل
در ملک تو عقل پیر تدبیر | در بزم تو روح چاشنی گیر
طغرا کش تو سروش اعظم | طغرا کش چه خریطه کش هم
ارواح علم بر سیاهت | جبریل بر بد بار گاهت

چون ذات و الا صفات تکثر در کمالات
واجب شد که در آفرینش بر هر مقدم استه کره اول
واضح اشد نوری و تاز ذات ظهور
در عالم امکان بجهار بار گاه صدیت
قرار گرفت پس بفرماید که اول یعنی
در وقت بعثت دیگر بنیا میر بار دوم
گرد پیچی کی از انبیا و رسل از توسط
ذات مقدس او در بار گاه آدمی
باز بنیا فت و چون وقت ظهور ان
ختم الرسلین رسید الاولین و الاخرین
در رسید و جهان را زنور تمکین آن
سلطان دنیا و دین در اینده و نقد
بیم بار بودن

اسکه کرده ای نقشه گون جهد بخارت
از آسمان یا زمین سلطان قدر
ق سبحانه تعالی و لیعهد صاحبقران
۱۲ شرح
و بدر اسه آمدن بخضور و این را در بیدوی بیان
واردغزه و دو خانه گویند کمانی بهادر

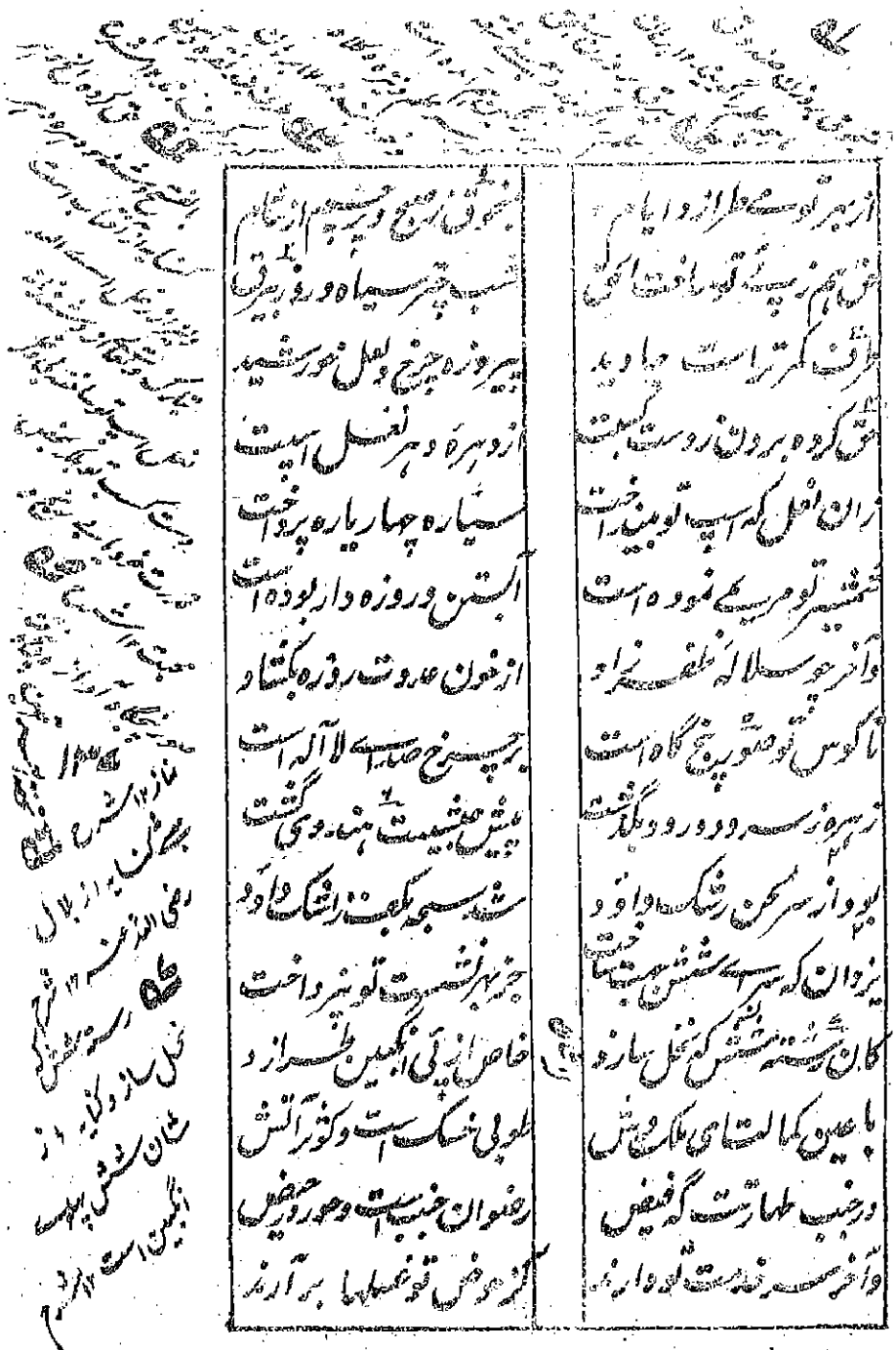

خاقانی را بدست مرده ای
از خاک با دمی تو کردی
خاقانی خاک در گرفتست
این قبه ز سینه فراز سینا
در هفت هزار سال شش توز
از روز ولادت تو بر خاست
از رشک تو خود سراب بردا
هرگز خلقی چو تو نزاده
تا مادر جان چو تو نزاده است
تا با تو شود گرنبایدش داشت
تا تاج شرف کرا آسمان راست
امروز شب انبجان دل افروز
آنرا قدر بسته اند مانا
این قبه کمینه خرگه تست
خاکی ز تو مشک بوی دارد
بیهوده کسی مباد دشمن
بی تو مه و مهر را چه قیمت
شه را چه شهر با کتابت
راتب خور بادشاست کاتب
چون طوطی ناطق آتشین دا
بی تو چه بهشت و اهل مردم
جبریل نکاح بسته بی تو
هرگز خلقی چو تو نزاده است
از رشک تو خود سراب بردا
از روز ولادت تو بر خاست
در هفت هزار سال شش توز
این قبه ز سینه فراز سینا
خاقانی خاک در گرفتست
از خاک با دمی تو کردی

از عادی عادلش رهاندی ... ور هم بود اتیش رساندی
از شش دره فنا برون جست ... در پنجره بقا به پیوست
در وصف تو سالک تمام است ... خاقان ممالک کلام است
زان عرضه کند بعرصه ذکر ... ترکان سخن ز خرگه فکر
این ترکتاز خانه زادش ... خاقانی از آن لقب فتادش
هر یک بحری دعون صدف بکر ... گوهر خاتون پرده فکر
تسکین دل هزار مسکین ... تحسین طلب از جواریاسین
از لال تگین گران بهاتر ... زال یاسین سبک لقاتر
بر کشور نیستی نگاشته ... نه برده شده نه داده کشته
یکتک عجبی وی درشی گو ... یلواج شناس و تنگری گو
دانسته که تنگریست داور ... تن داده بعشق بنگری در
سن سخن گویان بروی سولی ... نی نی گویان ز دست دینی
ایمن همه در سواد خاطر ... از آفت زرتم المقابر
اما بحذر ز چشم بدکار ... گشتند دم روشنان آدمی خوار
چون مریم روزه دار عذرا ... پس همت دیده مریم آسا

خاقانی بلغت ترکان ... خاتون بلغت ترکان

ذکر ولادت شیخ ... ولادت شیخ در شروان ... ذکر ولادت شیخ در شروان

ذکر

از مشتی ناصفا ظ بنامم — پوشیده بموی جامه اندامم
هر یک پی دفع چشم بد را — از موی لباس کرده خود را
لعبت شده پیش دیده هوش — چون لعبت و دیده پا سپوش
اینک همه خیل خیل گشتند — بر جیحون بی قدم گذشتند
تا حی عرب شد ند یکرنگ — کردند سوی قریش آهنگ
تا لطف تو هر کرا پسندد — بر بسته د عقده عقد بندد
اینطایفه خاص برده تست — خاقانی زنده کرده تست
تو ختم کنی پیمبر ان را — او ختم کند سخنوران را
ختم است بهر چه گفت در تو — اشعار بر وجود حی بر تو
این شعر چو شعری ار بماند — نعت تو نقش بگذراند

فصل دیگر هم در نعت سید المرسلین و این فصل را اتفاقا اینجا نهادند

ای قابل وحی و قالب علم — ای عامل عدل و عالم و علم
ای جود تو نیم عطر داده — روخنده آفتاب زاده
ای نقطه ذات هر دو عالم — قائم بدم تو ذات آدم
ذاتت نقطه خط جهانست — اصل است اگرچه بر کرانست

از نقطه نخست صرف الف زاد — تاج سرم آدم افتاد

ذات تو کز کثرت جهان رست — چون نقطه که حلقه زره رست

کان نقطه اگر چه بر کنار است — نقد زره از وی استوار است

عالی درجت کمال پیوند — صفهای رسل دقیقه چند

سین شصت بود نه روی معنی — یاسین خواندست آلهی

ای پاک درج اجلالین — تو شصت همبری بیک تن

آدم که کلاه فطرت افتاد — از خاک او یم نعل تو زاد

دور شصت سپهر تا بشصت هم — گلگونه ده او یم آدم

ای عقد پران ندیم لعلت — ای تاج سهیل او یم نعلت

بر چرم سهیل جان ستاید — رو چرم او یم رنگ یابد

خورشید که نیست هیچ رنگش — از نعل او یم تست رنگش

دیرست که جدی پوست کند — کیوان بد باغتش فگندست

تا آلت نعل تو شود راست — کیوان همه سال چرم پیراست

اندازه نعل تست والله — محراب مسیحیان درگاه

چون میغ رسید بآتش آمیغ — با غرش کوس و برش تیغ

این طارم اعلی اول اثر
یعنی این فلک کبود رنگ
ارواح دیدی و این نازه
تازه و زیبا بی اندازه
بخشیدی و شهد الدرا
از خارا و زشت نمودی
اورا بخاک او ها گشتی
همه بختان کنکاش باشید
بیده پنهان ساختی و اینجا
مراشید و همه مقاصد
پابیده و وجود و بیشمار
فلک ها را تا نگردد
تا اهل چند ساکن
تا اهل بود و شهاد
دو دوستان را فاطمه
شرف اسلام مشروع
دستها اهل
وفی پیش کی
بلند دست
دانشمند و در
بیده
بیاده
بیده
بیده
بی

بر فرق دو کون برده دکان — دار و گدهٔ تو گنج قرآن

آمد شد جبرئیل از انست — کو مفرش و بالین دکان است

تا بگشادی دو بیان را + — جلاب بقا رسید جان را

جلاب ستاره برگذشته — از یاد بهشت سر دگشته

آن باد و ستاره چیست هر دو — دندان و دم مبارک تو

تا چرخ دکان همت تست — بر راه مجره پهن رست

تا لطف تو شربه ساز جانهاست — از آتش ناب نشکر جاست

جان داروی خلق شد ز بانت — تریاق مهین کهین بیانت

انفاس تو از نسیم دلکش — صفرا به دز روی آتش

بزداید لطفت از سر رس — رنگ یرقان ز چشم نرگس

بر لقمهٔ ناگوار دنیا + — اخلاق تو بس گوارش ما

ما تشنه دلان چو طفل بی شیر — خلقت همه شیر یا طبا شیر

از نیم سخن رهانده باز + — خاقانی پرازعلت آز

فصل دیگر در لغت نبوی و این فصل امتمسک الخواص فی مدرک الخاص خواهد

ای سبحهٔ انبیا بیانت — محراب ملائک آستانت

قارون شد از عطات عیسی
ور حصن تو بهر تقویت را
مریم دایه ست پشکاره
زانش ز درخت وا خریدی
یک سوی تو داشت عیسی فرد
کز سهم تو دیده بود حیران
این عالم پیر طفل دیدار
خاقانی را به پیش فرمان
کین عرفه گست و آفت اینجاست
ای خواجه صد هزار خاقان
تا غاشیه تو داشت سفتش
نی نی به بجای خویش گفتا ست
تا غاشیه تو بر سر حس
از غاشیه تو تا جدار ست
ای حکم تو صیقلی نموده

هارون در سرات موسی
در مهد تو بهر تربیت را
عیسی طفلیت شیر خواره
کز جمله ذمیانش دیدی
زان عهد صلیب اعتبار کرد
پیران فلک بام صبیان
چون پیر زنی ترا پرستار
از پنجه این عجوز برهان
لوفان ز تنور پیرزن خاست
خاقانی را غلام خود خوان
از غاشیه تو سفت سفتش
بر سر دار و چه جای سفت ست
بر سر دار و بسان نرگس
در تاجوری چو کوکنار ست
شمشیر زبان سن زده

در گوی اطفال بند نیستی شادکان
نام جویست آبست و فرخ
یک سوی گاهواره عیسی
بر زیستی عهد و پیمان
گر زنهاری باشد نبود
بالکرد لقمه پیمان اهل کابد
خلاص نبود ی شرح روزی
زآتش ناگاه از روز

تیغم بتنهای تست منظهر — هم گوهردار و هم حلی در
تیغی که حمائل زبان بود — آدم بزمین هند فرمود
این هندی تیغ سحرگستر — در دست قریشیان نکوتر
تیغم چو گرفت نور رایت — شد زیر رکاب بی نهایت
تیغ ست درفشان درخشان — نه تیغ خطیب تیغ سلطان
منشور امارتم تو دادی — این تاج تو بر سرم نهادی
امارهٔ من بدین امارت — علامه شد از سر ارادت
با آنکه مراست این امیری — سگبان تو باشم ار پذیری

در خضوع و خشوع و تضرع و ابتهال در اثنار نعت

سگبان چه که گر نگین دباشم — سگ باشم اگر سگت نباشم
شاهی چو ترا سگی بباید — گر من نبوم آن سگ تو شاید
هستم سگکی ز جنس جسته — بر شاخ گل هوات بسته
از مدح تو با قلادهٔ زر — زنجیر وفا بحلقم اندر
خود را بجو دی کشیده در حبل — پیش تو کشیده از سر ذل
بر جبهه من خرد رسیده — داغ تو بشکل لا کشیده

نخستم بہ نغمات خوان نہادہ
ز قعر حمہ مہ کلیچہ داد ہ +

وز ستن ملک جادوانی
بر خاک درت بپاسبانی

نخستم ازدوم لابہ بر درکس
پیش تو کنم اگر کنم بس

خود را بقبول ایگانت
بستم بطویلہ سگانت

نخستم تبود و ملتے عجب داد
گردون سگ تازیم لقب داد

احسنت شاکہ پیش فرمان
تازی سگ تست پارسی خوان

چون صید کنم برہ جانرا
پنجیر ستان آسمان را

در جمع ملائک افتد آواز
کاکا مد سگ آدمی صفت باز

ہر صید کہ چرب تر شمارم
زندہ بدر شنات آرم کو

زینسان سگکی کہ صید آرد
گر پند پیرے زبان ندارد

گر من نخسم تو پاک گردان
ور آتشیم تو خاک گردان

بفگن نظری برین سگ خویش
سنگم مزن و مرانم از پیش +

گر در صف آن قرون کہ بگذشت
سگ شد ولی و ولی چو سگ گشت

از دولت تو چہ میشود کم +
گر با تو شوم شریک و ہمدم

گر تو سگکے و سے شود ہم
گر من ششم شما شوم چیست

آخر ز سنگ سیر فرمان	کهف کرم ترا چه نقصان
گر جاه سنگے و سیم یک راه	جبریل حسد برد بدین جاه
آن شیر دلان که نطق دانند	خاقانے را سگ تو خوانند

در اثبات و ترک شواغل دنیاوی

تا عقل مرا بدر گهت خواند	لقمه بر براق دولتم راند
از ها تف و دولتم بهر دم	می بانگ رسد کا چیت آلم
تا فکر تم از تو صفوت اندوخت	شطرنج ثنای تو در آموخت
تفریفت مرا بلعب و نیرنگ	بینی مهره و بکستین دو رنگ
تقویم نداد همت پاک	با دیو هوا قمار در خاک
تا همت من بصدر تو تاخت	انگشتری ثنای تو باخت
جانم ز نهیب کودک آسا	با حرص بناخت جفت باطا
چون سنت تست تا بمانم	پیرخرد ست با بک من
چون طفل دگر بدین نیازم	سرمایک آرزو نبازم
نیسیار در هوس گزیدم	با نفس خبا سها کشیدم
بعد از قبل گر دهد عوی	از من دین و نفس دینے

۱۴۹

تعلیم بداد نفس مذار | پس گفت جناب یاد میدار
دین از کف من برایگان برد | سرمایهٔ عمر آن جهان برد
جانم قسمش بمصطفی داد | نفس آنچه ببرد جمله واداد

استغاثت و استعانت نمودن از حضرت رسالت

ای قافله نشان غیب | وی عاقله سراچهٔ عیب
مجروح و لمم قصاص ازتست | غرقه شده ام خلاص ازتست
بر من ستم است ازین حصارگاه | ای داور داوران علی الله
بگداخت فلک مرا بیداد | ای شاه فلک غلام فریاد
محنت زده ام ز ظلم اشرار | ای عادل خیر مند ز نهار
خصم هنر من از حسابست | ای هم تو شفیع خلق و دریاب
دل در غم تو ز ظلم هر خس | تعویذ دلم قبول تو بس
تو دست بفرق من فرو کن | گر رو کند م زمانه لو کن
با داغ تو از جهان نترسم | خس چیه که ز آسمان نترسم
آنکس که در فش گاو یان یافت | از جور دو مار کی زیان یافت

شرح دادن احوال خویش و درخواست حضرت مصطفی

ای قابل انواع ثنا و تحسین ... یعنی
و تحیات الهی و حقائق علام غیب
بعضی چنانچه قابل از احوال فرزند
کما هو واقف است تو از حقائق
عوالم غیب مطلع و واقف هستی
سراچهٔ غیب عبارت از دنیا است
یعنی عاقله و دانای دنیا ...
فتاح تست ... شرح
علی الدوام کنایه از ناله و فریاد

یک چند بدم شکسته دندان — از بهر دو نان بسنگ دندان

آخر چو دلم هوای تو جست — دندان من از ثنای تو رست

آری تو نئی احسن البرایا — روید ز ثنای تو ثنایا

زا قبال تو ام بکام خاطر — دندان خرد برآمد آخر

وین حرص مرا بر نجیت از جای — هر روز مرا فی که بود نان خای

مهر تو براه طاعتم برد — در بارگه قناعتم برد

از باد بباغ نربیتم کرد — خرسندی داغ جیهتم کرد

فصل در خرسندی خویش

خرسندی هست ملک بی رنج — خرسندی چیست نقش خرسند

چندین بفسون دیو مردم — شد بست و دو سال عمر من گم

پس چون بدر تو باز خوردم — پیش تو قضای عمر کردم

بردم به در تو بجاده سهو — دادم بشکست نجده لهو

چون دولت عقبی از در تست — درگاه کسان چه بادم بست

دولت ز در تو جست باید — از درگه این و آن چه آید

در شوره کسی نمک نجوید — در بحر کسی نمک نجوید

صبح از سوی مغرب گر بر آید ... ور شرق هلال کی نماید
کاریست ز عقل دست شستن ... ور ماه جنوب نقش جستن
چندانکه هم از خط محال است ... گفتن که سهیل در شمال است

ایضاً فی تقریر احوالہ جمیعاً

بودم بسواد ناسپاسان ... بر دوست غرور ناشناسان
چون یاد گیان گرفته ماوا ... در خرجه جهل و خیل سودا
دیدم که ولایت نیازست ... ترک طمع و فرنگ آزست
بگریختم اندر آستانت ... در شهر ستمگران راستانت
خضرای دمن بدادم از چنگ ... کردم بسواد اعظم آهنگ
افتاده بجلتا حلولم ... افزود قبیلها قبولم
از آب و هوای حرص رستم ... از قحط و وبای نفس جستم
کردم ز درت گریز را ساز ... هم بر درتو گر نخیزم باز
طفل از ز سینه گر نیزد خیزد ... هم در بر دایگان گریزد

فصل فی التسلیم والرضا

باز آمدم از برای تسکین ... در پیش تو روی خاکآگین

مرغے بدم از نشیمن پراز — بر بند تو آمدم بآواز
خوگرده ام از عنایت تو — اندر قفص هدایت تو
هر سو که بروں شوم بپروا — آهنگ سوی قفص کنم باز
چوں باز بقصد کین نپرم — نه دیده کنم نه سینه درم
چوں زاغ نخواهم اختیاری — از پهلوی گرگ طعمه خواری
بوم چو غراب نابسامان — ابتر خور از درخت خامان
آن به که چو بچهٔ کبوتر — روزی خورم از دهان مادر
چوں طوطی غمزه کس نگویم — چوں هدهد راز کس نجویم
چوں شارک مست روغنی تن — هرگز ملخے نه بخد از من
چوں بلبل اگرچه نغز گویم — آزارش کرمکے نجویم
چوں بوم خدا بها گزینم — تا منظر ناکسان نه بینم
طاوس روضهٔ یقین را — سیمرغ کوه قاف دین را
برخوان چو تو بهشت سالار — هستم چو همای استخوان خوار
با سعی تو در برم بتاثیر — گشت آن همه استخوان تهاشیر

فصل فی الشکر و الغربت

جانم ز نوال خلق لبس کرده	کز دست تو شد نوالہ پرورده
آلوده بشب بتی نیم نے	زان پاک معانیم بر عوی
این سحر حلال می نماید	زان طبع حلال خوار زاید
اصحاب که فقر دارند	قومم ز پنیر و سر که آرند
زان سر که و زان پنیر طامات	جوئی می و شیر زاد خاطر
ننگست که سرکه از مے آید	و ز شیر ہمے پنیر زاید
این طرفه که میدہد ضمیرم	از سرکه مے از پنیر شیرم
نخورم نخورم چه کامرانان	همرگز نخورم ز روغن بی زبانان
پختم نرسد بخوان اخوان	نه خمسه من بسبع الوان
چون آدم گر گنم تقصیر	عورت پوشے ز برگ انجیر
نبوم ببرمغان از ورنے	آتش خواری ز آب انگور
تا دختر رز طلاق دادم	هم صحبت عروس دین فتادم
شرعم بطلاق این قسم داد	کز صحبت این نیاورم یاد
آن کو ز قریش صحبت گیرد	فرزند بحوسس کے پذیرد

عبارت از شیخ ابو

فصل آخری حسب حالہ

رفت آنکه بجستن معاشم — دیدی دو زبان چو دوربشم

امروز بیک زبان چو خنجر — آگنده همه زبان بگوهر

زین پیش زبانم آهنین بود — وصفت تو بر و غنش بیالود

اقبال تو بد نه طالع من — گر آهن من گشاده روغن

در هفت خراس نیست بالله — روغن گری از زبان من به

این هفت چراغ کاخ رستند — روغن ز چراغ من ستانند

طبعم بسخن دروغ زن بود — چون برگ سداب زیبق آلود

گشتم به ثنات راست گفتار — چون آئینه و محک و معیار

مدح و گران ز من نه بینی — آئینه دروغ زن نه بینی

گر چرخ بذکر چند ناخوش — آگنده دهان من بناشش

هم خود دهنم ز آتشش ناب — شسته است هفت خاک هفت آب

از مدح تو ای جلال پیوند — اینک دهنم بدر بیاگند

آن در که نهان نه آشکار است — نی سبی و دو ملک صد هزار است

زین پیش زبان من بگفتار — بودی چنب از ثنای اغیار

تا غسل جنابتش برآرم — زان سوی دهان سر شتاب بارم

سوگند بهشت خلد عالم — یعنی بجلالت ای مکرم
سوگند بکوثر روان بخش — یعنی بحدیقت ای جهان بخش
سوگند به بحر آتشین تف — یعنی بضمیرت ای سخی کف
سوگند بهاء سخنورت — یعنی بنبانت ای ملک فر
سوگند بتاج تارک ماه — یعنی بسریرت ای شهنشاه
سوگند بطوق حلق ابرار — یعنی بکمندت ای جهاندار
سوگند بذات لیلة القدر — یعنی بعذارت ای جهان صدر
سوگند بعید عالم افروز — یعنی بجبینت ای خدا روز
سوگند بحزر عمر پیوند — یعنی بحدیقت ای خداوند
گر تا سخن از خمیر زاید — خاقانی خرتر استاید
الا که نشاندهٔ تو در دین — بنیاد ملکی ملائک آیین
الا که کند بحرمت تو — مدح رقما رامت تو
الا که کند ثنای اصحاب — یا مدحت والدین و احباب
گر جز تو بود جهان خدایم — پس من نه زاد مخم رویم
ور جز درت است سجده جایم — پس من نه بدیل بوالعلایم

ف ۵ عذاب با لکم خواهش از درد و عجز
ف ۵ از آن تا آخر
الجواب قسم است یعنی
تا زنا یک سخن از مجلس
ایستاده قسم است
ف ۵ در
الخ بدل نام خاقانی
است تخلص آنست
ف ۵ ا

چون خاصهٔ خدست تو شایم — سیرم نه ری خواجه و میرے گرایم
دانی نا ید بزندگانے — از خادم کعبه پیلبانی
ری سایهٔ خلق چون دمد پیش — گاندر فرعم ز سایهٔ خویش
با دل نزنم نفس نه با تن — ترسم که عدوے من شنودم من
جانم چو ز مردم است رنجور — از مهر گیا ببرسم از دور
چون مار گزنده را شناسم — عذرست گر از قلم برآسم
آسیب دهان شیر دانم — از عین بنشته زان رمانم
دانم سر تیغ بی وفا را — چون گیرم برگ گند نا را
دارم که موج بحر را یاد — از کشتهٔ خود حذر کنم گه باد

فصل

منحوس نهندم اهل شروان — آری هستم نهفت نتوان
گویند گرش سلام دستی — میلش سوے ما زیاد دستی
چون نخل چرای ما گزیدی — چون نخل گیاهی ما چریدی
از صحبت خلق امان نجستی — از قربت شه گران نجستی
جستی می صاف از غوانی — آلات آغانے و غوانی

۱۵۶

شاعر دارد ملاحظه فام سنه دوم
۱۲ شیخ ۵۵ تسبیب الخ
برلغت آزار رهان را معلوم
نموده ام ازان از عین نوشته
بیضاوی و تفسیر دارم عین بعبورت
دهان شیر میتوانید کرد و اقرار
فی نامنده ۱۲ شیخ ۵۵ آنکه
الخ تفسیر است که چون باد بر بیرد
گشت و زنده تو فی آنچو شمن آب
بحر در و بیده اشود ۱۲ ۵۵

گویند ای بود که ای اهل شروان مرا منحوس دانند قاآری هستم نهفت نتوان بجز ناز یاده میبود و
ای بیقرار میبود و قرب شه گران نجستی ای بیقرار میبود و قرب درگاه
اغانی بر تشدید یا جمع اغنیه بالضم و تشدید یا و آن نوعیست از سرود و غوانی جمع غانیه و غانیه زنے کہ حسن و

بود وی زپی حضور اشراف | ور نبد سلاف همچو اسلاف
سنت همه کسان درین است | منحوس خسی است کاهل دین است
آخر به نحوست فساد ان | از زمره چه کمتر ست کیوان
آخر چه کم است در ره دین | والائی آن و شوخی این
گو باش نحوست آشنایش | نه برزیر همه است جایش
بومی که نزاهل است صادق | آخر چه کم از خروس فاسق

فصل در لغت حضرت سید المرسلین بطریق خطاب

ای وصف تو خلد خاطر من | چرب آخر روز آغر من
ای پیش نهاد من هویت | دیباچه طبع من تنهایت
زانگه که سرشت فضل و والمن | با طیب ثنات طینت من
زین طیب گران ثنا برآید | مغز ملکان معطر آید
روز یکه اجل رسد فرازم | زان طیب منوط خویش سازم
فردا الثقلین چو سر برآرند | هم اجر و هم اجری از تو دارند
من گرچه نه اهل پایگاهم | راتب ز مراتب تو خواهم
هر عارضه که در دلم هست | تریاق شفا شفاعت تست

تا بید تو باد دستگیرم | تلقین تو خاطر ضمیرم
رایات ترا ظلل مهینام | آیات ترا بدل بسینام
مینام لباس کار و بارت | سقف سلم بجز از چار یارت
هرگز مبراد ناصر ابی | از خیمهٔ دین تو طنابی
تا خرگه ازرق ست برپای | باد اسد خیمهٔ تو برجای
کعبه تبو مصدر بقا باد | قرآن تبو مورد شفا باد
دندانه قصر بارگاهت | دندان شکن حدوجاهت
لفظ تو گره کشای اسرار | فرمان تو حلق بند اشرار
اصحاب تو از مثال تقدیر | اقطاع دهان عالم پیر
اجرا کش لشکرت فلک باد | لشکر کش امنت ملک باد

المقالة السادسة في وصف الشتاء والمؤصل و اصحابه
بمولانا لبلاد خصوصاً في مدح الصاحب الاجل ملك الوزرا
معمار بيت المد جمال الدين موصلي و در ثناي خطاكه نامتاب كند

ای دیدهٔ چرخ دیدبان هم | طباخ زمین و آسمان هم
ای روی شناس هفت خضرا | زیور ده و دشت عروس غبرا

ای یک سرہ چشم و چغتائی نے — ای حلقہ بگوش و گفتنی نے
باغ از تو بجلعہا گران بار — عنابی پوشش و فستقی وار
بر گنبد فستقی بہ ماہ — عنابی کردہ کسوت ماہ
چون چرخ نطاق مہ کمندست — زرین کمرش ز کیسہ تست
کوہ از پے حکم تو کمر بست — کان از کرم تو کیسہ پر بست
خونین تو کنی ہمہ درو دشت — از نشتر زر برین نگون خشت
باز زرین نیشتر ہوائے — خون از رگ تیرہ شب کشائے
از قوت نشتر تو پیوست — خون در دل سنگ چون جگر بست
ای تاج سران نثار شکرت — خاقانی طوق دار شکرت
زین بندہ طوق دار سر باز — سر کنل بہا قبول کن باز
سلطانے و با مسیح ہمدم — سلطان چہ خلیفہ و خضر ہم
دانم سفر حجاز کردی — چون خضر بچشمہ باز خوردی
اول ز عراق در گرفتے — بر درگہ شہ مقر گرفتے
از بہر سجود درگہ شاہ — راکع گشتی چو دال درگاہ
ہم جبہت رخش خویش و ہم ران — رخشان کردی بداغ سلطان

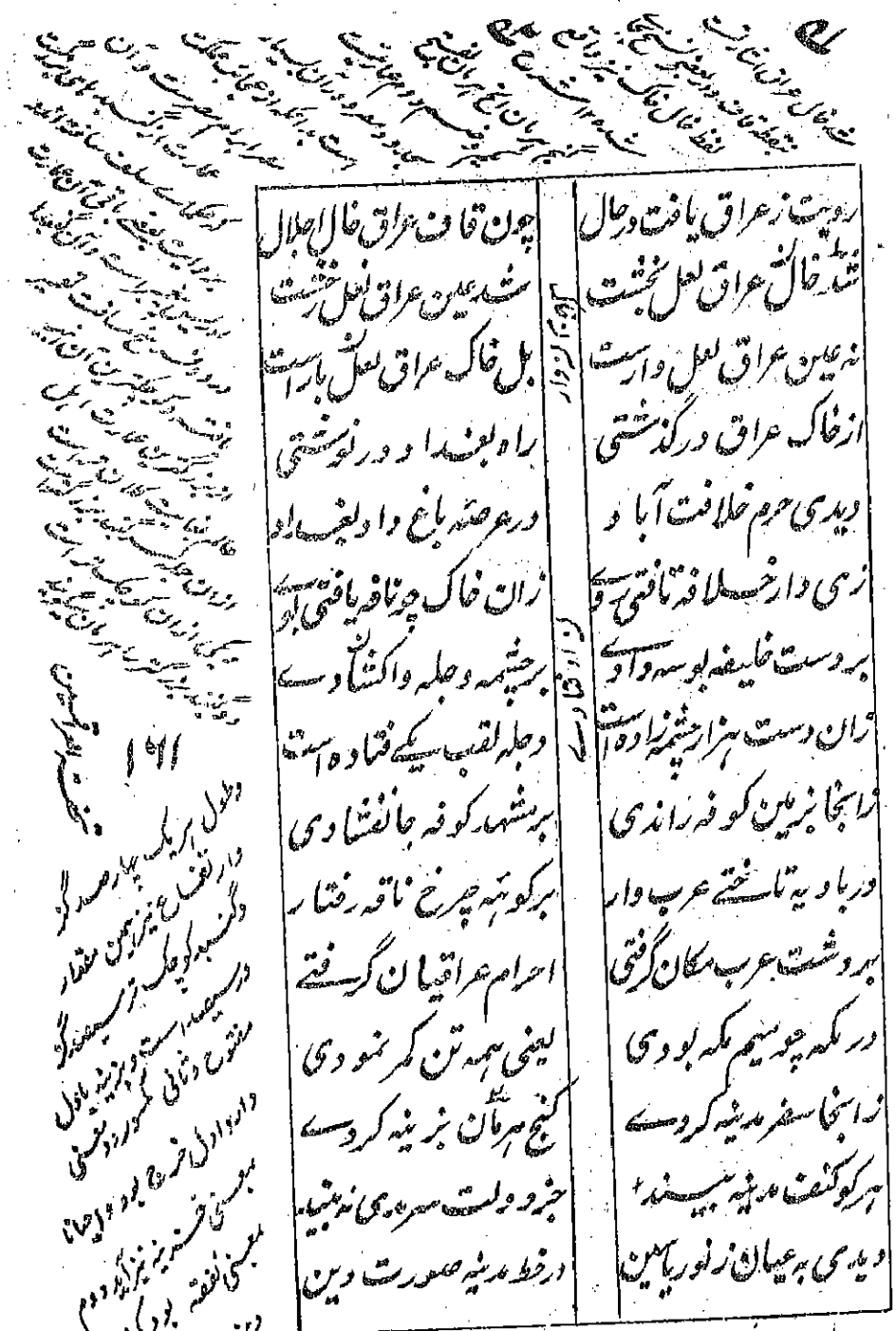

نبویس مدینه پس نجوانش | نه صورت وین بود و میانش
اکنون هم ازین قدم بیک گام | برزن ز مدینه تا حد شام

در مدح شام و موصل گوید در خطابی که بافقات کند

ای در حرکات وصل و هجران | کم بابل جوی و کم خراسان
ای نزاهت و هوای خاک بابل | تب لرزه و صرع کرده حاصل
صحت گه تو قصور شام است | جاندار ز وی تو قبور شام است
آخر چه فسرده و جز و بالت | زین گردش صد هزار سالت
بر کن ز دو سیخ و هفت پرده | این قطب و سپهر سال خورده
اینک خط موصل و حد شام | قطب هدی و سپهر اسلام
قطبی که ترا زوال ندهد | چرخی که ترا وبال ندهد
آن چرخ محیط برد و گیتی است | وان قطب قوام هر دو گیتی است
چند از فلک و نهاد خامش | وین بو قلمون صبح و شامش
بی آنکه سپاس هیچ خامش است | در کشور شام صبح و شام است
دو جهان بسه حرف شام برخاست | بل هر دو ازان سه حرف برخاست
خاصه الفی بست و میان جای | سین بر سرش است و میم بر پای

همچون شبه رنگ بسته زیور — طلخال بپای و تاج بر سر

شام از الفی که در میان داشت — بر چرخ عمود صبح برداشت

خود صبح دوم که نور عام است — دندانه تاج بین شام است

فرزند سعادتی زمین اوست — پل مادر احتشام دین اوست

زین قبره چین بهر دین را — فخرست شیمه زمین را

بهر زوطلفی نژاد ما ناک — از پشت فلک شیمه خاک

جسمیست زمین بهفت اندام — نامش عربست و پشت او شام

شام از پی رهروان چنانست — چون چرخ زراه کهکشانست

در خدمت شاه شام پیوست — چرخ از ره کهکشان کمر بست

چه چرخ و چه راه کهکشانش — چه خوشه و دانه در میانش

آن خوشه و دانه هست با دام — وآنهم دگر شی ز خرمن شام

در نکوهش مصر

مصر ار چه لطیف جایگاه است — از دانه گشت شا مگاه است

گاهی که چو دانه خنانست — نه قوت جسم و نام جانست

گاهی که چو خوشه واس دارا — در سیکه خلنده تر ز خارا است

آن دو اسی بچشم دین در افتاد | صد گونه ز چشم دین برون داد
خورشید بجنگ مصر پیمان است | چون خوشه سنان کشیده در انست
مصریکه شکسته اند نامش | حرفی شمر از شمار شامش
کان حرف که انتهای شام است | خود اول مصر از و تمام است
از دفتر شام در اقالیم | مصرست نقطه چو حرف ترخم

در ستایش شام

شام از دو جهان مثال دارد | با مصر چه اتصال دارد
خال رخ مصر گشت پنهان | در نقطه خال نامی خذلان
زین خال سیه که چهره بگرفت | گر شرح زیان کشید نشگفت
بر مصر نقطه منی مضر است | زیر سر نقطه هزار سر است
شام است سفر گه ملائک | چیزیست که صادقان سالک
هم مکتب علم انبیا اوست | هم شهر به جان اصفیا اوست
شام است برنشست اکسیر | موصل خلف جهان گشاییست
موصل حرم نجات بخش است | موصل ابد حیات بخش است
عرش است بعرصه حرم در | صد ره است بساحت ارم در

در مدح موصل و صاحب او صدر الوزرا جمال الدین

آری در صاحب جهاندار	سدره صفت است و عرش گردار
بل عرش ظلال حشمت اوست	بل سدره نهال نعمت اوست
موصل فلکی ست از عجائب	بیت المعمور کاخ صاحب
موصل نه که عالم سوم خوان	صاحب نه که آدم دوم دان
تحویل چهل صباح دیده	تشریف ید الهش رسیده
آب و گلش از ولایت جان	تا لیسته نفخ روح یزدان
تا آدم ثانی آمد از راه	در هفت زمین خلیفة الله
در گوش ملائکه بهر دم	بانگ آید کاسجدوا لادم
چارم فلکیست خاک موصل	خورشید و مسیح صدر مفضل
خورشید کرم نشسته بر تخت	آوازکنان منادی بخت
گای منتظران صبح دیجور	صبح ابدی بر آمد انیک
ایاکم و الصلوة خیزید	در سجدة صبحدم گریزید
سر بر زد از آسمان الغمام	خورشید کرم بشرق شام
تا شرق او زمین شام است	شام اکنون صبح المشام است

۱۶۵

خورشید فلک سعادت کرد | از مشرق شام سر برآورد
زین مشرق دار ملک احسان | رفت آب بمالک خراسان
انصد عراق و صاحب شام | بل صاحب صدر کل اسلام
کسرول کسری از وجودش | جبر پر جبرئیل جودش
هم صاحب صاحب افسرانست | هم افسر صاحب القران است
زان ثابت و ثاقبست رایش | کز گنبد هشتم است جایش
گردون که رفیع ترحجابیست | از باران کفش حبابی است
خورشید که برترین شنایست | از سایه همتش خیالیست
با مغز دست نور فامش | جم کیست و جهان نمای جامش
جم پیش کسی چه پای دارد | گو دست جهان نمای دارد
هر چه از خط جام یافت جسم | او از خط دست بند آشفت
آنکس که یکی نشان ازو داشت | داند که زجام به بود دست
خون دل کس کجا گوارد | آن خون دلی که جام دارد
دست آیه ترجمان عقل است | جام آفت کاروان عقلست
خود صورت جام چیست جز خام | کی جامع پختگی بود خام

جامست و باشی اهل ملت ‌ اینک بمیانه حرف علت
باهم که نهند سها و خورشید ‌ یا دست جمال و جام جمشید
جمشید جمال را عیال است ‌ فخر جم و آلش از جمال است

بازآمدن بسر حدیث و مخاطبه کردن با آفتاب و تحریص نمودن او را بر سفر شام و تخلص بمدح موصل و صاحب او

گردنده حرمش جواز یابی ‌ آنجا کرده عمر باز یابی
بنیی حرم رفیع قدرش ‌ عرش آمد و طواف صدرش
سلطان کرم در و نشسته ‌ از سایه صدر گله بسته
تکیه زده بر پر ملائک ‌ چون متکئین علی الارائک
احسانش زوال قحط قطان ‌ ایوانش بهشت عدن عدنان
جبریل کمینه سیمانش ‌ فردوس کهینه تقاناش
جمع آمده بهر حرمت و باس ‌ اورئیس و مسیح و خضر و الیاس
بسته کمران چو حلقه قدحم ‌ کیخسرو و سام و زال و رستم
مرسوم خورش هزار دربان ‌ چون حاتم و معن و سیف و نعمان
مشغی جرعه دولت تعجیل ‌ جیحون و فرات و دجله و نیل

پاسنگ گهربگاه احسان — جودی و حرا و قاف و شهلان

روزی طلب آمده و مادم — دیو و ملک و پری و مردم

در صورت جسمی آمده پاک — ارواح و عقول و نفس و ادراک

از خشم و رضاش گشته مشهور — خلد و سقر و زبانیه و حور

استاده به صلح و عدل باهم — آب و گل و باد و نار عالم

از بهر سپند صدر انور — از طرفه بام و حاقه در

او سیخته شخص نخل بینی — گه دود و شش کرده زیر بینی

عدلش در ظلم و گر ببندم — جودش سر نخل بر کرفته

زان روز که نخل را سر انداخت — کس صورت نخل باز نشناخت

از انبه تماثلان و مادم — از اهل زمین و آسمان هم

صدرش عرفات و مشعر آمد — کاخش همه صالحات محشر آمد

گوئی بسحاب جودش اندر — سیلیست سخاش سائل آور

تا در کف اوست سپر دخلاق — گنج کرم و کلید ارزاق

از ابر سخاش یک سفا رق — در سیم فتاد گفت انا الحرق

اورا بشنید من گمان برد — خاتمش کیتناب جود بفشرد

مرا نزاکه کلاه عطای او گشت	ماه انگله قبای او گشت
ای عالم ازین نظام ثانی	زاقبال چه یافتی ندانی
ای آدم ازین خلف که داری	الحق پدر چه نخلبندی

خطاب با آفتاب عالمتاب

ای قرصهٔ آفتاب هین خیز	وز ظل جمال دین درآویز
زان خورشید کواکب افروز	خورشیدی و کوکبی درامنور
در بند میان بپاسبانی	بکشای زبان ببر جانی
تا پیش سریر او بپوئی	شکر حرم مدینه گوئی
تا شرح دهی بصد عبارت	خوشنودی که از عمارت
مکه چه عجب گرش دعا گوست	خود کعبه که جای حضرت اوست
هر صبح رود ز آب جاهش	کعبه بسلام بارگاهش
ایام بجود و بخل فرماند	اول که نظام ثانیش خواند
کانکس که ملک شهش غلام است	چون گویم ثانی نظام است
گر جمع کنی باز مایش	آب کف دست و خاکپایش
زان آب و گل ار صواب بینند	حق صد چو نظام آفرینند

در دین چو خلیل چشم یارت هست
زان بتکده سوز و کعبه سازت هست

نامش بطر از آن جهانی
کز دفتر قسم خلیل ثانی

خود بر در جنت از سر قدر
نقش الحجر ست نام آن صدر

تیر فلک ار چه سحر کار است
در حضرت او دوات دار است

آن دست و دوات فرخ این بین
زر آر و سلاح خانه دین +

زان خامه که دیو خام را سوخت
جبریل سلاح شوری آموخت

چرخ افسر آفتاب بگداخت
خالی حلق دوات او ساخت

آن لوح و قلم کجا ازل راست
محتاج دوات صدر والاست

در صفت قلم

هست از قسم مهره دار کلکش
هست آتش مشکبار کلکش

تریاک گرفته عالم دین +
زان مهره نمای مار زرین

هم جان نبرد ز مار زرقام
گر مهره مار دارد آیام

خورد آتش بدعه کلک زرینش
فی طرفه که آتش ست خوردنش

مصریش تن و یمانیش فرد
چینیش لباس و هندیش سر

روزی ده سال قحط دینا ست
مصریش سزد که یوسف آساست

ماه رمضان خورست ماه ام +
زین روی سرش ببرند گوئی
گر روزه خور و هر و حلالست
سودای سیاه چون کند قی
چون غواصان نگون سر و عور
کاب سیش سیه کند سر
زاینده بعقتان سفنے
نالند بگاه زادن آری

در مدح جمال الدین

ای بر خط حکم تو خطرناک
بر دست تو ای محمد احسان
از جود تو اے جهان امید
وز دست تو زیر پای دینان
بر بیضهٔ عدل شهریارے
تازه به بقای تست عالم
ای عالمے از فنا مسلم +

Harvard College Library

گوهر کہ سلالہ ایست از نور
ارحام جبال از و مستعیر

مشاطہ شدہ ست آفتابش
گلگونہ شدہ ست نور نابش

گردون شدہ دایہ کمالش
پرورده بہ شش ہزار سالش

ہر گوہر ہر کان تاشین مثال است
پرورده شش ہزار سال است

تو گوہر ہر کان لایزالے
یعنے کہ سلالہ جلالی

از نقطہ آفتاب نعمان
اندر رحم زمین ایمان

لطف ازلت بعالم فرد
در ہفت ہزار سال پرورد

تعظیم فرود ہی اہل دین را
دین پانصد سال آخرین را

آراست فلک بچون تو سلطان
تاج شرف چہار ارکان

حرصی کہ نہ باعطات یارست
خوارست چو خاک و خاکسارست

خاک ست و ہمندہ زر پاک
تو داده چو خاک زاده خاک

آزمنی کہ بہ نعمت تو پیوست
آیا جگرش چہ سیر ہا بست

حرصی کہ بیندہ تو شد تافت
یارب معدہ اش چہ ہضمہا یافت

کس نیست طبیب این معانے
ان سده و ہیضہ ہا تو دانے

ہم کاسہ حرص تست عنقا
ہمشیرہ جود تست دریا

چه دلو که وایگان دنیاست	تاراج ده یتیم دریاست
ابی چون عنصری یتیم پرور	تاراج یتیم جبه و گوهر
نه کفیت تست بوالهیثمی	غارت چه کنی یتیم دریا
ضیعت کرمت چو کعبه شد قاصد	با کعبه چه کرده ای کرم پاش
کعبه ز وجود تو چه دیده است	از میوه وجود تو چه چیده است
تا خلعت کعبه هم تو سازی	اعلام خلیفتی طرازی
در صدر تو از سیاست و بأس	آینده نخوانمت آل عباس
دام ست ز زر بی شمارت	بر کعبه هزار پیل وارث
گر تو بوی از مکان مکه	زرین کنی آستان مکه
کعبه ز تو سد جاودان یافت	مکه به ثبات آن مکان یافت
کز روم و خزر خراج خواهد	از خلخ و هند باج خواهد
قیصر ره روم در نوردد	نوبت زن میر مکه گردد
می آید رومی جهان جوی	داغ حبشی نهاده بر روی

در بیان صعود ستاره تشتری تخلص آن بملک الوزرا جمال الدین

در طالع کعبه گاه تشتیر	یارند بمنجمان تقدیر

اعرابے بے مال و زر و محتاج | آید بجزیرہ انہ داری حاج
گوئیند قبائل از سر حال | کابل العرب اضر و اس المال
در بادیہ رانے از کرامات | بحری ز چہار جوی جنات
از خط سازے آبجیوان | روضہ شگفانے از نیلان
مصنع سازی ز حوض کوثر | مرتع کنی از بہشت انور
کافور کنے سموم در وے | طوبی سازی ز قوم در وی
سیل عرفات سازی از زر | ریگش ہمہ دانہای گوہر
سازی پے نزہت روانہا | در مزدلفہ سمن ستانہا
از بہر گذار بحر اخضر | پل سازی از منا بمشعر
از قوس قزح پلے بسازی | پس چاردہ طاق بر فرازی
آئینہ سانے بطاق پل بر | بر سان منارہ سکندر
چون چاردہ مہ شود در آفاق | مشہور پل چاردہ طاق
گویند جمال معجزے ساخت | از قوس قزح پلی بپرداخت
بنگو ہد بدر در نطاقش | زین پل کہ ہلالی است طاقش
برغفتارا سے برگمارے | ہر کوہ صفا و مروہ شش آری

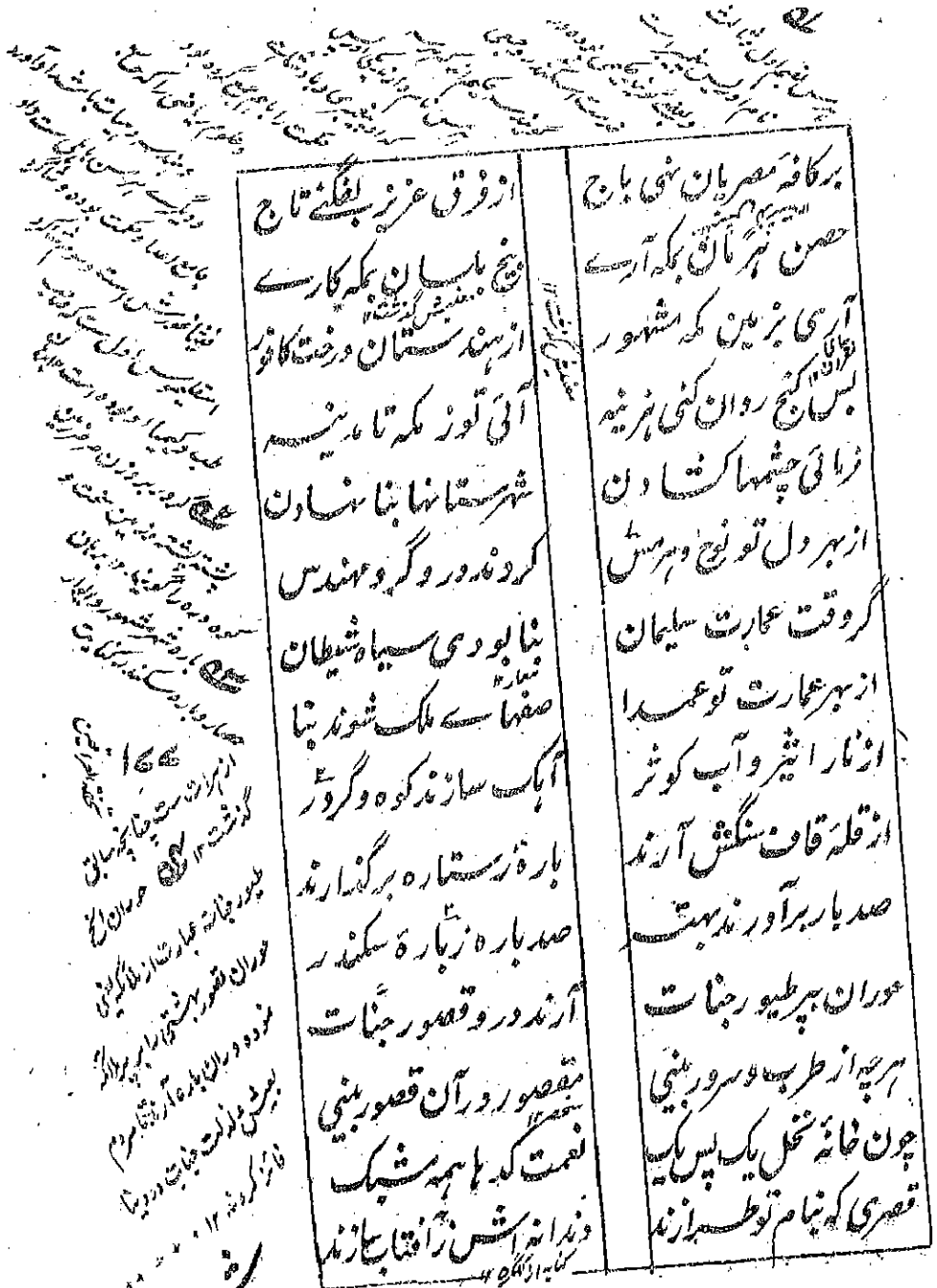

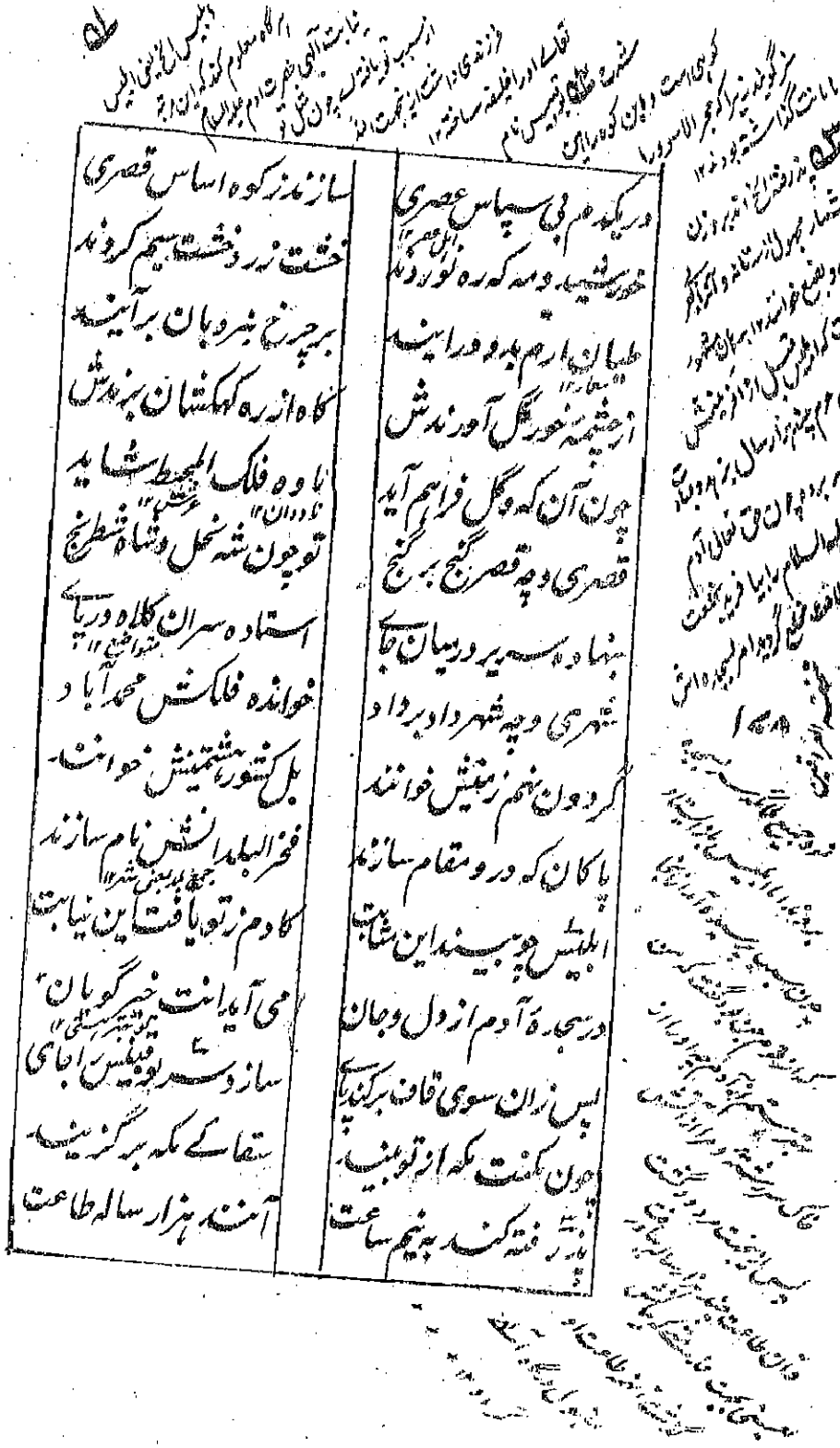

آوازه رود در نسل آدم | در چار کنار هر دو عالم
کابلیس نکفر شد مجرد | در عهد چهال دین محمد
ای جان محمد اندر اسلام | تا زنده بجان چون تو هنام
نامت بمحمدے وفا کرد | تو دو نام نکو کجا خطا کرد

فصل هم در مدح و فضل او

از سورهٔ معجز و کرامات | آموختی آیت مقامات
زان هر چه ز معجزات او خاست | در عین کرامت تو پیداست
بر دعوت مصطفے بدو ترتیب | برهان آمد تکلم الذیب
بر معجزه قدرتای قدر دوست | امروز تکلم الحجر هست
با تاج رسل درخت یکبار | آمد بموافقت سوی غار
هر سو که خیام و خرگه تست | طوبی همه سال همره تست
جمعے ز دوست سیدالناس | سیراب شدند از یکی طاس
کردی همه خلق را بیکدست | سیراب عطا درین نگون دشت
هنگام حجود چند گمراه | تبگافت بنان مصطفے ماه
قهر تو بر آسمان گذر یافت | از هیبتش آفتاب بشگافت

کیوان بسشمه فاسماک قدرا | رضوان کنفاسبهشت صدرا
در وصف تو زانچه وهم راند است | گفتار نماند و مدح ماند است
زانسوی ثناهی تو سخن نیست | جایست که جای هم زدن نیست
اندیشه درین ثناست گمراه | زین پیش ثنا بود نه والله
ناگفته دعا فسرد گذارم | در خاتمت کتابش آرم

در مدح شیخ الاسلام ضیاء الدین عمر تباسی

خاتم لکم الشیخین صدیقه | از مدحت سید الطریقه
نوری که سواد آسمان است | از ظل ضیاء دین عمر خاست
در قدر رهی مصور ستی | هم شیخ شیوخ عمر ستی
آن پیکر صدق و جان تحقیق | آن گوهر عشق و کان توفیق
خوان کرم و خزانه بر | خاص حرم و خلاصه سر
باشنده گنج قصه عمر | صدر گنج روان بدو تقش اندر
جز اشک نشسته گرد و نقش | جز پیست نه جسته نامی خلقش
آن دلق گران بران سبکروح | بر آب خضر سفینه نوح
آن دلق کبود و شر آسمان است | او شه دل و آفتاب جان است

ماهی ست و لش رونده لیکن | از نقص خسوف و کلفه ایمن
اسلام گرفت روشنائی | از سایهٔ عمر نسائی
مخدوم خواص روزگار اوست | سلطان مشایخ کبار اوست
شبلی قدم و جنید قال است | سفیان سخن و فضیل حال است
تسکین ده درد بویزید اوست | تلقین ده علم بوسعید اوست
موصل به لقای آن نکونام | فرمان ده خاوران و بسطام
از خوف درجا ولش جهانیست | از میغ و خور ابادره نشانیست
هم خنده و هم سرشک بارد | گوئی بشکال هند دارد
جیبش به قوافل غیب | بیاع در صدف شاهره زهی جیب
در سینه اش از جواهر سر | بحرست صدف زهی جواهر
از آتش دل گذارش افتاد | بگداخت بدیده موج برداد
در گه کهش اشک چشم پیداست | آن جواهر سینه مصفاست
سجاده ز عالم فرد | در صومعهٔ مسیح برده
افگنده هزار سفره از نور | پیش نقبای بیست معمور
کعبه ست و حرم همه درون سوش | مروه است و صفا برون لشش

شیخ حرم و مرید کعبه — اعنی الصمد المجید کعبه
از نقش الف که نقش او بود — در حرف و دم زنامش او بود
در حلقهٔ دین بن عمر نام — پس عامر کعبه گشت بادام
در گوشش گفته پیک درگاه — کای عامر کعبه عمر کالله
چون ابر برآمده ز سوصل — از بحر سخای صد نه فضل
بر سنگ حرم گهر فشانده — بر خاک مدینه زر فشانده
چون روز فروشده مجرد — در روزن مرقد محمد
دیده ملکان رقیب و بیدار — بر دامن خوابگاه مختار
مختار شنیده بانگ نالیش — از خواب درآمده بر اتش
گستاخ گرفته در برش تنگ — او کرده بدست او بپشتش آهنگ
از خضر تنش آب خضر خورده — نو دستش خرقه تازه کرده
دانست که در حریم رحمان — خیر البشر است حی و لیقظان
پس رفته چو شتری سوی قوس — از روضهٔ مصطفی بفردوس
زاو ریس مدرسی شنوده — در حال معیت درس بوده
زاو ریس گرفته وقت رجعت — خرمی ز پی کمال رفعت

آورده به تحفه نزد صاحب — صدر الوزرا ابو المناقب

پیری که ملک سر و سریدش — احرار همه جهان عبیدش

زینتی ده جان عاشقان اوست — منزل افگن خوان صادقان اوست

خاقانی بیستانزله خواهش — از زله خوان صبح گاهش

مشتاق لقای اوست جانم — یارب بلقای او رسانش

دانم که چو واند این نفس چیست — اندیشه کند که قائمش کیست

گویند ترا ست عاشق بیت — زنده نفسی که کشته تست

آزاده ولی ست بندگی کوش — صوفی صفتی ست شترپوش

رومی صلبیست لیک محرم — زنگی طربست لیک بر غم

فی معنی التصوف

معنی طلب از لباس بگذر — دیبا پوشی ز کعبه خوشتر

گاتان پیران کاسمان سر و شند — خرقه زوران نفس پوشند

هر چند بفشه صوفی آساست — آن معنی صوفیانه گل راست

گردون کبود جامه را بین — ضحاک مزاج اژدها کین

خورشید نشیج پوش بنگر — جمشید سخا و عدل پرور

چه نقص کرا سه را که بر حرف — پیرایه کنند زر و شنگرف
چه زیان که بود عروس قرآن — در حجله زر و سرخ پنهان
در قرآنے که حق گذارد — پنج آیت زر خلل نیارد
بر هر که غرو پیرهه گردد — زین نطق طیور طیره گردد
ای منکر جان معنی اندیش — کز صورت جامه نگذری بیش
کی دانی کین سخن چه گفته است — خاقانی ازین سخن چه جسته است
تو خال عروس این معانے — الا لفظ مگس نه اسانے
اتش گشته چو آهن آتشین جان — پس درخشنی شده چو سوهان
خامی کنی از شنوی خشن دار — تا زخم نخورده نخشن وار
یک زخم بخور تمام مخروش — پس جامه زخم خورده میپوش
افگنده چار میخ آزے — پس دلق هزار میخ سازے
یک میخ هوا ز سینه برکن — پس لاف هزار میخ برزن
تا میخ هوات سخت پیچ است — درع خرد تو سست میخ است
زین درع که حجتی ست نشنود — یک میخ و هزار درع داود

فصل فی معارف الصوفیه

صوفی طلبی برون ز رنگ است — رنگ از خم این جهان تنگ است

صافی زخمی گرفته در دست — کین رنگ صفاست گیر هین است

رنگی که نهاد صوفیانراست — از خمکده های آنجهان خاست

این رنگ ز فقر بی نشانست — بی رنگی رنگ صوفیانست

فقرت ندهند تا بمیرم — نازم همه طلاق هر دو عالم

این عالم گرچه منزل تست — دلبر سر اچهٔ دل تست

در مصر ترا نعیم الوان — تو بسته قحط سال کنعان

در کنعان زان توقف تست — کین چاه تو چاه یوسف تست

زین گرگ کهن جهان عذار — این یوسف تازه را نگه دار

صوفی که صفاست گوهرش را — چه کفش و چه تاج زر سرش را

بل تاج بپای مال دار از ناز — سر مالش کفش را دهد باز

اکنون تو سر شناس نی پای — نه کفش خرد نه تاج فرمای

گر تاج دهی غرور دارد — ور کفش خری فریب خواند

چون تاج فراز فرق بنشین — چون کفش صفت نعال بگزین

نه پای کزین نه سر نشین باش — گه گه چو کمر میان کزین باش

چون از تو سیکے ہزار نماید
پس اول و آخرت چہ باید

آدم نہ کز ابتدا در آئے
احمد نہ کز انتہا سرائے

وانی کہ نہ بیدق و نہ شہ باشد
نہ باز پس و نہ پیشکار شاہش

شہ نے کہ ز سروری زنی دم
بیدق نہ کہ پیش و پس روی ہم

شہ وقت عزی شکار باشد
بیدق ہمہ زخم خوار باشد

ہم بیدق باشش زخم خوارہ
پیش شہ خویش پیشکارہ

طوق شرف از کجا بوئے
تا دست قضا زنان نبوئے

طوقی کہ بذات او رسد نور
چندان ز صفات خود شود دور

کو ماند خشک جان سادہ
در عرض قضای سم نہادہ

تا ہر کہ قضاش پیشتر زد
بر دستش بوسہ بیشتر زد

ہر شیشیری کز و سر انداخت
مفتاح نجات نام او ساخت

وانکس کہ ز سر کلاہ بر دش
بخشندۂ تاج زر شمر دش

چون در تو ازین صفت صفاتیست
لائق تو کہ صد نیم روا نیست

چون بحر کبود رنگ بودن
وانگہ ز نہان نہنگ بودن

چون تیغ کبود پوشی از راست
کز رخ گہر دو نشش پیداست

سیر نظر است آنجا نے — آن به که ز شیخ باز دانی
در مجلس شیخ جان برافروز — در مکتب شیخ دین در آموز
کان جا علم کز و پاک سد برافروخت — از شیخ شنیدو شیخ عمر آموخت
دین گنج بقاست این دقیقه — از شیخ شنو علی الحقیقه
کین خلقه قدر صفات اوست — این واسطه عقد ذات اوست
عقل از پی وصف او سخن گشت — وصفش به ضمیر من گذشت

در مدح برهان الحق رضی الدین قزانی

عکسی ست همه ضمیر و اعے — از فکر رضی دین خزاعی
برهان الحق وحید عالم — بل حاق و محقق و محق هم
ختم الفضلا بعلم اول — بل افضل و مفضل و مفضل
فهرست مکارم از دل و دم — بل اکرم و مکرم و مکرم
ساحر گه نطق لیک صادق — ساحر چه که موسی حقایق
ثعبان قلم و کلیم قالت — عیسی نفس و خلیل حالت
از سحر حرام شسته گیهان — آن سحر حلال زامی ثعبان
رسته سوی بها ر دلکش — زان آب حیات بخش آتش

در

ویا با عتبار رنگ است شیخ بخش کتابه از قلم است
شرح ×

استماع وده ود و علم خواهش — خورشید بده ود و موج دانش
چنین است بنقش خامه اش اندر — بنده است بنقش نامه اش اندر
مار فلکی ست خامه او — گنج ملکی ست نامه او
من بنده وی چنین خامه او — سقلاب بے بنده نامه او +
آنجای که سحر بنده باشد — سقلاب بے رازیان نباشد
دانست که مدت فراقش — شاید اکندم زاشتیاقش
گردانی پی امن این دل ریش — حرزم ز پیام نامه خویش
همبر وارم ز قدر خامه اش — با چار کتاب چار نامه اش
فرض ست مدیح او بدین راه — ورنه من و مدح حاشش الله
طوبی نفحات قطر خامه اش — جنت صفحات سطر نامه اش
عیدم ز جمال طلعت اوست — افطار بذکر حالت اوست
گرچه بسخن بگفت فروش — دانم که چو این سخن نیوش
داند که درین صناعت امروز — کس نیست چو من زمانه افروز
در نوبت من هر آنکه هستند — وز دان سخن بریده دستند

در ترجیح و تفضیل خود

۵۱ بیمن ست اثر نقش نامه او تمام ملک چین گرفته یعنی در زمانش
۵۱ نامه او تمام ملک چین گرفته یعنی در زمانش
۵۱ شده و در سیاهی نامه شرح
۵۱ او تمام بنده ۱۲ شرح
۵۱ بنده وی اخ نامه سقلابی فلکی راس
۵۱ وزنت اثر چین فلک گوید
۵۱ ست اثر
علم ملکوت سقلاب باشد ۱۲ شرح
نقش سقلاب باشد ۱۲ شرح
۵۱ آنجای اخ این شود شرح
بوده و چین طرز نگارنده و نقش
باشد ۱۲ ۵۱ دانست اخ
اخ نقش که چون دانست اخ
مدت بود اسف اشتیاق
فرصت او مراد او نخواهد کرد
بجای کتاب خود

۱۸۸

روز زندہ مسافران افلاک
وز آتش فکر و آب خاطر
شاید کہ بمعجزات لافسم
چادر بسر و این شہاب پوشان
چون نبشینم بمجردہ کار
دستار چہ ملک طرازم
گر کرم سخن تنند من آنم
چون کرم قزم تنندہ تارم
اما نہ عنکبوت خون خور
کز کرم قزم حلال خورتر
کان جامہ کہ عنکبوت بافد
کرم ار چہ غذای زاہدان یافت
من کرم قزم نہ عنکبوتم
آنکس کہ چنانش چشم و ابرو ست
کرم ابرو دو چشم دلبران داشت
امروز نہم طراز اشراف

وز راہ جہت و دلق ہپالاک
با فم ہمہ شب شعار و شاخر
کز آتش و آب جامہ با فم
بر فرق سخنوران گردون
در کارگہ بزرگواری ست
رنگ بندم سپہ پاک سازم
حاشا کہ بہ عنکبوت مانم
می با فم عنکبوت کردار
کز کرم قزم حلال خورتر
از یک سر خار برنتگافد
بینی کہ شعار شاہران یافت
زان روی نہان و پاک توتم
گر پردہ نشین بود حق است
روی از پس پردہ زان نہان است
خاقانی بہ بدیع سخن باش

حکمت بانی بگوشه خرسند — از صحبت گوشه گشته چیده

جمله خردمان تیزهوش اخلاص — قالی بافان حضرت فاس

در بیان نسبت از طرف پدر که علی خان بود

وز سوی پدر در و گرم دان — استاد فن سرآمد دوران

در شعب نطق بر نشانه — از قوس فنون کنم کمانه

چون وهم بچرخ برگرام — چون گوی نگهش اندر آرام

از تیشه طبع پیشکارم — صد طاقنه پیشکار دارم

زندی که زرند دام بر آید — بر دارش صد چشمه شاید

چون بهم همه از درخت معنی — گسترده بهر ثنای طبعی

زان چون بر واب عقل سازم — زان تخته بسر بیان طرازم

گوهر بهر بس یا کجا عرضه پیش — تا سازم بهر بدیه دلیش

گوئی نوح که ساز باش بخشم — تا سیطره و گهر نیاشش بخشم

تا کلبه من درین مکان است — شروان همه سال خیروان است

خشم ستد بزخم خنده ناشی — بر خاقانی سخن تراشی

در بیان نسبت از طرف مادر که عثمان بود

تا خاطر من نهاد خوانش | سکباگذر دبناد و انش
شهد سخنم شراب شافی است | بو نافع صوفیان صافی ست
در مجلس خاصگان گه سور | ابیات منست اصابع الجوز
هست از پی خوان رندگانی | خاقانی ابا پنر سعانی
زین خوان ابا که لطف نابند | صاحب مرضان مزه بیابند

در بیان نسبت از جانب عم که طبیب بود

وز سوی عم طبیب گوهر | بقراط سخن شهفت کشور
عقلم که هزار بحر صاف است | دانوری شناس کوه قاف است
موسی سخنم نه کوه آوا | عیسی نفسم نه آسیے آسا
نه راه نشین فلک نشینم | شروان فلک چهار مینم
هر او دیه کادم از جنان خورد | تخمش بزمین طبعم آورد
هست او دیهای من نوادر | از هند ضمیر و چین خاطر
زان او دیهای صحت انگیز | هستم بنفس مفرح آمیز
هر گه که مفرحے کنم تو | گردد جگر حسود جو جو
کانکس که مفرحے بپرداخت | جایش بمیان جو توان ساخت

دوای رندی و جان فرزانه است
اسرار وجود بیقران بیمر ساند
وجوب زندگی تواند شد قرار
جان در زمین طبع من کاشتیم
دوای که از زمین طبعت من بر آید
با عرش حیات و سبب زندگی فزاید
یا آنکه مراد و یم کالای دوا سیجان
است و لفظ خرد یعنی لالی و شاهم
باشد و در بعضی نسخ بجای اول واقع است

نظم کہ شفای غمگنان ست	طاعون روان طاعنان ست
روح الہدام محققان را	حمی الروحم منافقان را
سحر دم من بوقت شبگیر	تسکین دہ صد ہزار تب گیر
از شربت لفظ من قوی دان	شربان حیات اہل شروان
کوثر کہ محمد خدا داد +	دارد وکد ہا مرا عطا داد
او اشرف و ذات او اشرف	او کافی و دست او سخی کف
کوثر با شرکف و بنانش	زفرف زشرف رود دکانش
دارد وہ و عطر بخش جانست	ہمچون عیسی وجیہ ازانست
لعنت گر دشمنان من اوست	صد رحمت باد بر چنین دوست
مشتی جہلا کہ ناتمام اند +	زین صحبت فہم در مقام اند
چون نماز یقون کریہ و منکر	وز تہ بازد زشت و ہم ستمگر تر
وانگاہ چو نقش تر بد از کین	قتال حسین دانش و دین

در بیان حسب حال خود

اکنون گلہ ز حسب حالم +	بشنو کہ چگونہ است قالم
در بحر بلا فتادہ ام پست	حیران چو صدف نہ پا و نہ دست

پس چرخ ببوی در شهوار — بشگافته سینه ام صدف وار
گه سوخته همچو سیم از تاب — گه گشته بارست غم چو سیماب
با ناخنه چشم روزگارم — با آبله روی اختیارم
آن ناخنه چیست در دو دوران — وان آبله چیست شر شردان
شهبازم و شاه پر بریده — شهبازی روزگار دیده
در ملتی بمانده صفدر — یعنی آه از نهیب حسّاد
چون گاو خراش تنگ میدان — گرد نقطه و بال گردان
از مقرعه زمانه جسته — گردن بطناب و چشم بسته
آن گاو خراس بین همه سال — کو چرخ زند نه وجد نه حال
پیشش همه چرب و آخر تر — لیکن ترسد بآخرش سر
زد تا نبرد راه بس نے — لیکن ببراد و دسترس نے
همرنگ زرشناک سر سر شکم — بکشاد رگ مجس بچشکم
چون دید حرا رقم بدل در — گفتا که زاشک کن فزونه
بشکسته دلی و بسته کاری — معذورم اگر بنالم آری
روغن کم و بس فتیله باریک — بالرزه بود چراغ تاریک

بر ذات خود م چو روز نو روز — یک روز فزون نبوده فیروز
وز طالع خود بسان تقویم — یک سال فزون ندیده تعظیم
کز وی عمل دگر نیاید — تاریخ شناس را نشاید
تقویم کهنه محل شکسته — فرسوده و دگر و بر نشسته
ضایع شدنش خیال بینی — بر خاک کشی و ره نشینی
یا گرنه به پیلور فرستند — از دار کتب بدر فرستند
گه نیمه بدست ازیه و ببرند — گه پارهٔ چار سو ببرند
در وی همه مرد صبر پیچند — پس تافتن سرش پسیچند
بالله که بدست دهر یمن — آن تقویم کهن منم من
از آدمیان وفا ندیدم — دیدم چه جهودم از شنیدم
یوسف چه کشید از اخوهٔ خویش — من زین اخوان کشیده اعظم تیشی
افگنده ام از نهیب آفات — سنگی لقبرا به قرابات
از کار قبیله ام فراغ است — کان دود قتیلهٔ دماغ است
طوطی معانی آفرینم — شکر شکن قند آهنینم
تقدیر مرا بسر رسیده — منقار و زبان و پر بریده

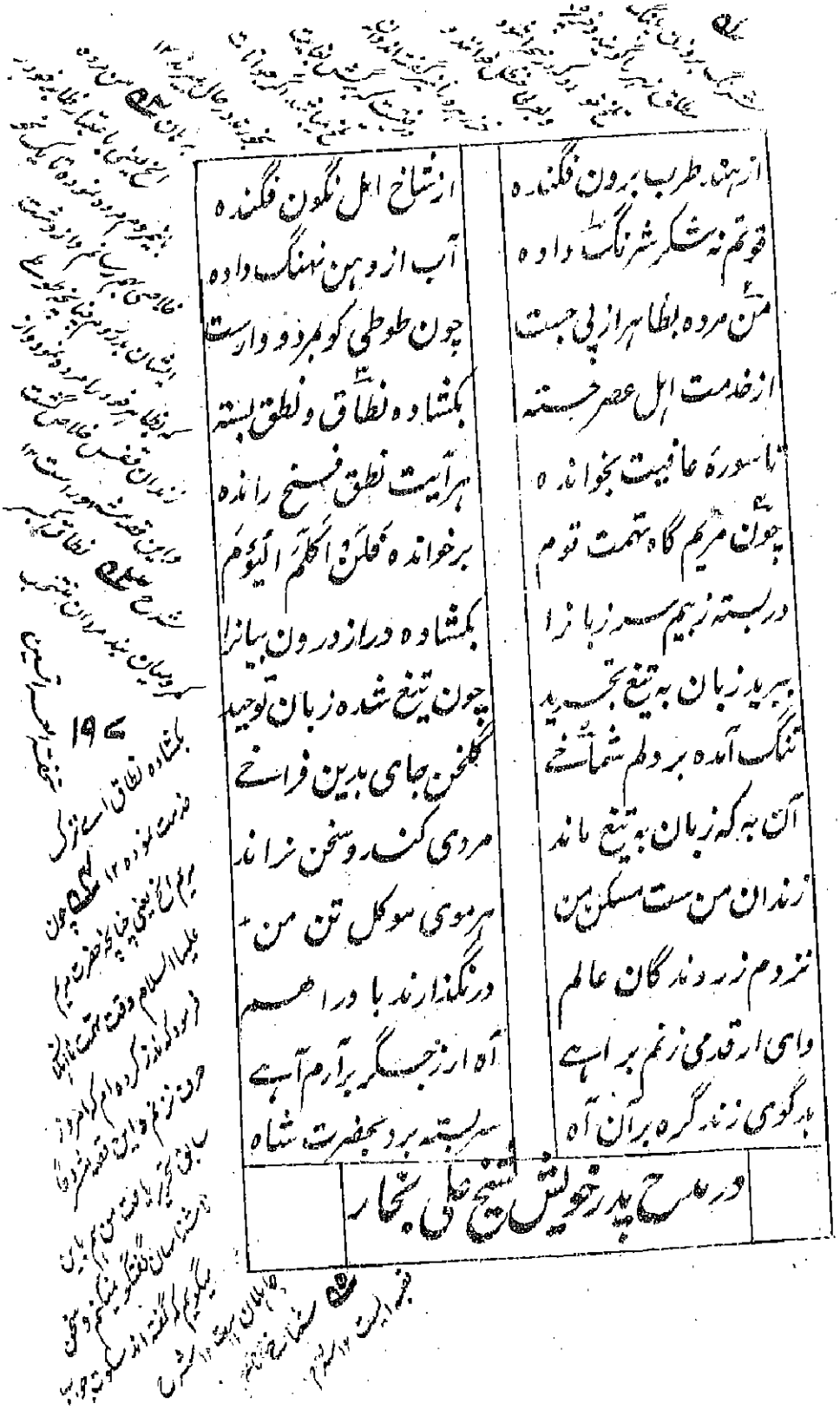

آن پیر زنی که مرد معنی ست — آن رابعه که ثانیش نیست
در زرابعه در صیانت افزون — بل رابعه بنات گردون
کد بانوی خاندان حکمت — مستورهٔ دودمان عصمت
مریم سکنات گاه بهتان — زهرا حرکات وقت احسان
بگرفت ز عیش پنج روزه — چون مریم چار ماه روزه
نسطورسے و موبدی نژادش — اسلامی و ایزدی نهادش
مولد بده خاک ذوعطابش — فیلاقوس الکبیر بابش
بر راه مسیا سطو نشسته — همروتے راز بان گسسته
پس کرده گزین بعقل و الهام — بر کیش گشیش دین اسلام
بگسیخته از عتاب نسطور — آویخته در کتاب مسطور
کد بانو بوده چون زلیخا — برده شاره باز یوسف آسا
دل برده چو برده در هدایت — پرورده به پرده هدایت
از روم ضلالت آوریده — نخاس هدیش پروریده
نامصحف و لا انجیله دیده — ز انجیل و صلیب نا رسیده
از بس که شاره صلیب و شمن — در خط شده از صلیب دزدن

تسبیح تسبیح گشته در دستش | تهلیل خلیل یاد کردستش
شب با دل زنده زنده دارد | صبح از سر دین نفس گذارد
گردون بجز ای آن دل و دین | سبحه کندش ز عقد پروین
صافی دم و صوفی اجتهاد است | مومن دل و مومن اعتقاد است
تا عشق برای وقت معلوم | مهری ابدی نهد بر آن موم
کرد از پی مرهم دل من | دل موم سفید و لفظ روغن
حالات من از رضاش مرضی | حاجات من از دعاش مقضی
پندش همه بند اختیارم | نصحش همه حصن روزگارم
وردش از پی امانم | عرادهٔ حصن و تیغ نانم
کرده پی حرب دشمن من | از ناوک صبح جوشن من
باطعنهٔ جانفشان جیفه | بازوم قوی بدان ضعیفه
آه ار دعوات او نبودی | کارم ز فلک چگونه بودی
شیروان قرنست از آب دستش | من همچو اویس پای بستش
افتاده برای او یم این جای | در پای زمن چنین زمن پای
الحق حق نعمتش قدیم است | همچون حسنات عم عمیم است

۲۰۰

در مدح عمّ خود عمر خیام که در اهتمام و تربیت او بود

بگرفته ام نزد یکی خردمندان	در سایهٔ عمر ابن عثمان
هم صدر و هم امام و هم عم	صدر اجل و امام اکرم
برهانی و هندسی مقالش	افلاطون و ارسطاطالیس عیالش
از عقلش داده هر مخدرت	یک نکته ز صد هزار مسئله مشکلش
زین عم من آن شرف رسیده است	کز قرص خور آب سنگ دیده است
خور بر کشد آب را ببالا	خور رنگ دهد بخاک و خارا
خور دلو کشی ست هم رسن تاب	زیر سوی فلک کشد آب
خور بهست مشاطه زین چنگ	بر خاک همی برافگند رنگ
آید به پناه قرصهٔ خور	از خاک زر و ز آب گوهر
در خانهٔ تنگ خاطر من	غم ساخت و صد هزار روزن
چون بر سر روزنم رسیدی	چون قرصهٔ خور رسن تنیدی
تا دست بدان رسن درآرم	خود را ز چه غم بر آرم
تا بود در غم مرا وقوف است	احاد تهاد من الوف است
بودم چو یکی دقیقه خورد	غم زی درجات رفعتم برد

پس زان درجات برج پرداخت ‌ ‌ ‌ زان برج بیوت اختران ساخت

اوّل ربیکی بیصتم آورد ‌ ‌ ‌ پس شصت مرا سبی بدل کرد

انگاه زسی دوازده ساخت ‌ ‌ ‌ زان جمله سرای هفت شه ساخت

مسکین پدرم زجور ایام ‌ ‌ ‌ افگند مرا چو زال را سام

او سیمرغ نمود در حال ‌ ‌ ‌ در زیر پرم گرفت چون زال

آورده بکوه قاف دانش ‌ ‌ ‌ پرورده مرا بآب و نانش

با من به یتیم دار آنمرد ‌ ‌ ‌ آن کرد که هم بمصطفی کرد

پس عقلم از وصیت راند ‌ ‌ ‌ در گوشم الم یجدک خواند

آن کرد پدر بمن که در پیش ‌ ‌ ‌ کردند عرب بدفتر خویش

این حال درست کن قران ‌ ‌ ‌ اینک و اذا المودة برخوان

من چون خفة گلو گرفته ‌ ‌ ‌ لب بسته عودم فرو گرفته

غم دارد می زمن گسیم داده ‌ ‌ ‌ پستان رضام در نهاده

فحوا لبود بر فق دایه من ‌ ‌ ‌ پرورد مرا بزیر دامن

آغاز بر من فگند زاول ‌ ‌ ‌ از هشت بهشت هفت هیکل

زان هفت عالم چیده هفت آهن ‌ ‌ ‌ کرده به بر حمایل من

حافظ بده از پیئے کمالم + از آتش و آب هفت سالم

در بیان تربیت علم خود

چون دید مرا زبان گشاده — لوح خردم بدست داده
از ابجد عقل در گذشته — الحمد حتی لم نخوانده
عشرم همه روز برگرفته — پس سورهٔ سر زسر گرفتم
چون کرد مشاکه صوابم — خود بود خلیفه کتابم
چون انکه مرا بلطف انفاس — آورد بسر حد الناس
پس برده مرا ز آستانه — در صدر گه کتابخانه
اول در بذله برکشوده — خلق الانسان بمن نموده
داده بکفم کتاب اصلاح — آموخته سقط و زند اروح
فرموده مطالعات و تکرار — در حل رموز و عین اسرار
من شاهد حال او دان چابک — او ابن دریدو من مبرد
کرده لغوی مرا نه لغوے — پس گفته رشادت است بکوشے
طبعم بسبه علم ساخته راست — آن شه که زدهم و عقل و حس خاست
بر من گره گمان کشاده — سر بسر سر صد زبان کشاده +

حل کرده مرا بدنیم بر همان	آن چار ده حرف سر قرآن
گر بهر چه اثیر حرف مدرک	پنج است و سه و چار و دو یک
پیش چار مرا تبسم نموده	وز چار علل سخن فزوده
آن چار که چوب را بنا بد	تا کرسی مصحفے کشا بد
آورده مثال راستینم	کرده حدث جهان یقینم
در علم اساسے دو عالم	آن دیدم از و که از حق آدم
هم دایه و هم معلم من	هم آسی و هم مغزم من
پس چون شدم از نهاد بالغ	از مکتب و اشتغال فارغ
جنبید درخت میوه دارم	در فصل ربیع روزگارم
در حصرم من زآتش تاب	هم رنگ در و قتاد هم آب
پوشید جهان بدست لاجاس	چون رام بخوشه سیه داس
یا هم همه سبزها بر آورد	از برف هفته سر بر آورد
بر لوح سفید من سیه فام	نون و القلمی نوشت ایام
نون و القلمی چو بنگریدی	یاسین خواندی و بر دمیدی
چون دید که در سخن تمامم	حسان عجم نهاد نامم

چون پای دلم بگنج در کوفت — سالم ز بیست پنج در کوفت
چون دید کز اهل نطق پیشم — از شادی آن ببرد پیشم
زین کلبه بجلبه بقا رفت — زان عالم بود و باز جا رفت
یک عطسه بداد و رد دنیی بنهفت — حمد بر حکیم اللهش ملک گفت
آنجا شش نکاح بست حور را — چل سال عزب نشست انجا
آنکس که چنان عروس بیند — بر حق بود ار عزب نشیند
آن مهین هدی رجا برخاست — خصمش که ضلال آشتا برجا
خود گوی جهان بسر توان برد — کابلیس بماند و بو البشر مرد

در مدح ماک السعادت امام شرف الدین محمد بن مظهر العلوی

این قدر صفا که خاطرم راست — از خدمت سید اجل خاست
این مایه که طبع را قوام است — هم همت سید انام است
ذو الفضل محمد مطهر — آن عرق محمد پیمبر
آن مردم دیده مصطفی را — آن وارث صدق مرتضی را
قدرش زره دگون برگذشته — یک موی ز مصطفی نگشته
دین را شرف ست شرع را فخر — بل سید شرع و دین و لا فخر

دیباچه دودمان خویش است | علامه خاندان خویش است
از انسی وجنی اختیار اوست | بر مشرق ومغرب اقتدار اوست
آن فاتحه صحف مهتری را | آن فاکهه باغ حیدری را
بعد وده در شهر علم حیدر | وین سید دین کلید آن در
وقف ابد لیست بر زبانش | هر خانه که داشت شهر دانش
جاه وشرفش ز بهر علم است | کاستا وسرای شهر علم است
شهری که خراجش آورد دهر | او میوه باغ آنچنان شهر
پیش کرمش زر وسے تسلیم | پیش قلمش سبو سے تعلیم
کمتر حبشے است حاتم طے | نو برنجمی است صاحبداری
زان مفخر آل وقت اطلال | بشکست فلک جوهرهٔ آل
تا سایه آن همای رخشان | رفت از سر خطه خراسان
چندست ز انقلاب دهرش | بر کنگره های چار شهرش
گر باز هری شود تن آسان | صد تقبا بینند در خم ایمان
تا حضرتش از هری سفر کرد | در باد هری سموم اثر کرد
کان شهم شمال عنبر آلود | از روح دلنسیم خلق او بود

گر سوی هری عنان گراید | از خاک هری جنان بزاید
تو ثور شود ز پی هدی را | هر ای رکاب او هری را
بر گردن مرکبانش جاوید | دستار چه زرست خورشید
گردون شده با همه مکانش | دستار چه بند مرکبانش
فرزند محمد عرب اوست | حسان عجم ورا دعاگوست
من شیعی صعب در هوایش | شیعی چه کفائی ثنایش
عیدم ز جمال حالت اوست | فطرم ز حدیث قالت اوست
زیرا که چو آن حدیث رانم | پر آب خضر شود دهانم
از بسکه از بخ ریث راندم | امثال ز روزه باز ماندم
چون دل سر خاندان او داشت | طبعم به ثنای او فرو داشت
فرض است مدیح او برین راه | ورنه من و مدح حاش لله
غم بیخ زده است و رگ کشیده است | بیخ رگ جان من بریده است

در مدح امام وحید الدین بن عثمان

دولت ان لبود و جاهم اندر اشت | کانفاس امام بوی جان داشت
دانش برکات دولت احسان | صدر الحکما وحید عثمان

در بهر کلمات او مفصل — هست از لقبش سه حرف اول

در طب و نجوم و حکمت ناب — در شیوهٔ نظم و نثر و آداب

بقراط و برزجمهر و قسطاست — صابی و خلیل و حافظ آساست

بر قطب و زحل ثبات و علمش — وز شرم بیان و رشک علمش

رنج شرخ چو سیب سیبوی را — خون تیره چو مشک مسکوی را

شاگرد دکان چار تختش — در دست بقا عهار بختش

در نوع علوم جنس او نه — در علم اسلی از همه به

بر تختهٔ خاطرش به برهان — از صفر کم اند هند و یونان

بر دفتر فکرتش بهر باب — از جبه کم ست علم اعراب

سازد پی نا تهان محرور — از قرصهٔ شمس قرص کافور

هر ماه که مه شود به عقرب — سهل خورد است چرخ و کوکب

تا مسهلش آفتاب خورد است — از صرع و تب آفتاب فرد است

گر فطنت او بچرخ پوید — رنگ بهق از قمر بشوید

از مصری کلک زاد نیلش — وز لعنش و شهاب دشمن سیلش

خصمانش که سیل میل دارند — چون تخت حساب خاک سارند

کتابی کرم بنام مصنف مشهور دهر

خلیل نام نثاری جا حظ دانشمند روشن ضمیر

او اسب ۱۲ شرح تقریر او در رشک علم او

از شرم نوامیسی از شرم بیان و رشک علمش

رنج شرخ چو سیب سیبوی را

شاگرد دکان چار تختش

خون تیره چو مشک مسکوی را

در دست بقا عهار بختش

باپنجه بین سحر سه مری بال — مه شیفتا یست سوی قوال

باباغ بهشت مرغ گویا — هوکرده دلش برنگ شادا

زان دست بارغنون برآرد — زان دیده بارغوان گمارد

دندان مراد آسمان ریست — کز صحن زنیش ارغوان ریست

خورشنا هاداوست زان بهرپام — ازبام درآید ارغوان فام

من فائده چوی این نفیدم — عم بوده مدرس او سپیدم

نفسم بدکاش چوب خورده — چون مار بچوب نرم کرده

گرموسی ازانکه معجزش بود — ازچوب فگنده مار نبود

ماوحق دلم بچوب بشناخت — زین نفس چومار موسوی ساخت

من خرد چوبزرگوارے — چوپان چومن بهیمه داری

آن کافرسلطنت دهندش — تاچارکه چوب برنهندش

من چوبش خورده وقت تعلیم — شاگشته هزار نوبت ازبیم

خورشید چونیزه دار باشد — برابر بگیر اگر بشاشد

درعرصهٔ ناقصان ناکس — فهرست کمال عون اوبس

در مدح نجم الدین احمد علی سنگر

نجم الدین قدوه معظم — بل حاق محقق و محق هم
احمد علی آن امام اکمل — بل افضل و مفضل و مفضل
شیخ فرق و مراد عالم — بل اکرم و مکرم و مکرم
آن عصمت صرف نور فیاض — سلطان ائمه پور فضاض
گر کس بدل محمدستی — احمد علی این احمدستی
نوری که ز مشرق ازل تابید — نجم الدین احمدش لقب دید
زان نام و لقب که خاص اوراست — اینک وی و فرشته چپ و راست
بر لوح خرد به نقطه و عجمه — احمد نوشته اند و النجمه
بهر تلبش فرستوده داور — از داو قسم کمال اختر
تا شیخ کلاه مغربی ساخت — خود پیشه بر آن کله سر انداخت
یک رشته ازان کلاه در یافت — زان رشته کلاه مغربی ساخت
شاگرد دل وی اند مطلق — شاهد بازان حضرت حق
عرش و ملک اند چاکر او — نعش فلک است منبر او
بهر قدمش بآسمان بر — سازند عمود صبح منبر
هر گه که به منبرے برآید — ادریس بسائلے درآید

چون دولت بی بهانه هرگاه — زین غمکدهٔ من آورد راه
او نائب سید البشر شد — سید بمغاک غار در شد
من جسم و روح اوست تا دام — ارواح روند سوی احسام
من ساغر و او مے مطهر — تصحیف بخوان و قلب بنگر
آید بر من ز روی ظاهر + — نه مے بر ساغر آید آخر
خورشید نه نزد ذرّه آید — جلوا بسلام تره آید
بیمار دل مرا طبیب اوست — بیمار کش من غریب اوست
کارم به بقاش نضج پذیرفت — بحران دل سقیم من رفت
رسم است طبیب را که هموار — آید گه شام نزد بیمار +
او را حرکت ز بعد شام است — تا روز شام و شب صباح دیام است
هر جا که درآید ان دل افروز — شبها صبح است و صبحها روز
رویش بشب اندرون چه دانی — در تیرگی آب زندگانی
شمع من مظلم است نورش — زان بیش بشب بود حضورش
از باد زوال باد امانش — وز دیدهٔ دهر شمع انش
هفت اندامش زمین جلمانند — هفت اختر آسمان علم اند

دل زراه دانش بشب نشان دیدم — خود ظلمت زمین شب توان دیدم

شاید که بشب کند تجسّسم — کانوار بشب دهند انجم

معراج بشب نمود مختار — از طور بشب شعاع زد نار

شب پیمایند روشنان راه — شب دارد دانع نیزل الله

شب هودج سالکان راه است — شب خالیهٔ غدار ماه است

شب بهشتیان زند عاشقان آه — شب بهشتی رود عروس شاه

شب حامل آفتاب زایست — شب غواص صدف کشا یست

غواص سیاه زنگی آسا — صاحب گهری ز هفت دریا

آن گوهر ها چو بر سر آید — مه چون صدف گهر نمایاد

آن گوهر اگر بدی افلاک — بر مجلس شیخ هاشمی پاک

انشا کند از فواید فکر — در بارهٔ من قصاید بکر

خود دید کس این فتوح دارد — بر جنبش شاگرد عطا یارد

بر من بطریق مدح بربست — یک شعر که ثغر سحر شکست

هر کان شکرین قصیده خواند — چون پسته دهان کشاده ماند

جانم به بقای اوست دلشاد — شادی به بقای خضر تش باد

ولد زاده نشش بشب نشان دیدم
شاید که بشب کند تجسّسم
معراج بشب نمود مختار
شب پیمایند روشنان راه
شب هودج سالکان راه است
شب بهشتیان زند عاشقان آه
شب حامل آفتاب زایست
غواص سیاه زنگی آسا
آن گوهر ها چو بر سر آید
آن گوهر اگر بدی افلاک
انشا کند از فواید فکر
خود دید کس این فتوح دارد
بر من بطریق مدح بربست
هر کان شکرین قصیده خواند
جانم به بقای اوست دلشاد

خود ظلمت زمین شب توان دید
کانوار بشب دهند انجم
از طور بشب شعاع زد نار
شب دارد دانع نیزل الله
شب خالیهٔ غدار ماه است
شب بهشتی رود عروس شاه
شب غواص صدف کشا یست
صاحب گهری ز هفت دریا
مه چون صدف گهر نمایاد
بر مجلس شیخ هاشمی پاک
در بارهٔ من قصاید بکر
بر جنبش شاگرد عطا یارد
یک شعر که ثغر سحر شکست
چون پسته دهان کشاده ماند
شادی به بقای خضر تش باد

در مرثیه امام الائمه سعد الدین ابو المواهب الانصاری

نخستین گرم سخن بود بست — گمان نطق بلبندین فرو بست
بگداختم از لطف مصائب — از مرگ سعد ابو المواهب
درمانش از سخن چه لافم — موئی شده موی می شگافم
با یک مصائبم ازین روی — شک نیست که موی زاید از موی
ای دیده دهر کو سوادت — ای خاک ابهر کجا عمادت
ای ابهری از فراق ناگاه — الآن قطعت ابهری آه
گفتند که هفته توان بود — بهتر مرگ ناتوان بود
تا آخر دم زر و زر اول — بودی بزبانش فصل فاضل
چون خضر جهان نوشت و بشتافت — تا چشمه خضر خاطرم یافت
کانا در ظلمات خاک شروان — اشعار منست آب حیوان
گرچه چو خضر همه صفا بود — اسکندر وار کم بقا بود
بگشاد جهان علم یک سد — در سی و سه سال چون سکندر
اسکندر وین زشهد وارا — سدی بده رخنهای مارا
اکنون غم فرقتش زیاب — سد ساخته پیش چشم احباب

آن چشم مباد خود که زین پس ... بی او نگرد بناکس و کس

آن جسم مقدسش که صد بار ... معصوم تر از روان ابرار

بر تافت عنان چو جانش بیهشت ... از سوی اسیر بسوی جنات

از خاک سوی جنانش بردند ... بر کهتف فرشتگانش بردند

یوسف باده ملک دار و دین را ... پس صید شد چه زمین را

آن یوسف بعد چه سری یافت ... این چاره ز بعد سروری یافت

زین یوسف تازه گشت و بینا ... این نزال ضریر چون زلیخا

یوسف شد و قلب یوسف آسود ... یعنی فسوی که دشمنش بود

سیمرغ تگاپوش فنا را ... چه روی بقاست خفسارا

دودهٔ اسد بنهاد ماتم ... کلب کلب از نهاد خرم

ای دودهٔ شما و رای ثابت ... ای کلب شمامت و شمامت

حاسدش ان هنر هنر نیست ... عیبی ز حسد بزرگتر نیست

شر و زره شرع مفخر نیست ... بوشر ز نبرد بوالبشر نیست

بگرفت جهان جهان ابتر ... قاصل شکن فضول پرور

هر کس که فضول پرورستاد ... بوا لخیر مگو که بوشرست او

ابو الخیر ابو سعید هم نے — بل بوشر و بوشنج عقیقے

باز آمدن بسر سخن و تخلص نعت سرور کائنات علیه السلام مدح محمد مختار

از منقطعان سخن برانم — کاحرام دو کعبه یافت جانم
از تذروه بجعل یاد نارم — چون یاد دو تذروه قیاد دارم
بگذارم شرح ناتمامان — دل نشکنم از شکسته بالان
آن قدوه کائنات یکسر — وین قبله اهل هفت کشور
آن صیقل صادق ابنیا را — این آینهٔ صادق اصفیا را
آن کرده برسم عاشقان چاک — کحلی سپهر و عود سای خاک
این درزده آتش از سر سوز — در جیب فلک دمی شب و روز
گر بوالحکمان کنند بیداد — صد درد دهم حرم حرم باد
اندر حرم از سگان نترسم — بلکه ز شیر زیان نترسم
در دل غم اژدها بیارم — کافرید و نلے در فشارم
مرغ حرم از زیان معاف است — من صید سگان شوم گزاف است
در کهف دو شاهباز عالم — آخر زکبوتر ے نیم کم
العزة صارت وجیشی — فی نعت محمد القریشی

اسکندر ثبت و حنیف است	فی مدح محمد المصطفی ﷺ
صدر الدین صدر دوار ملت	بر تر ز سه بعد و چار ملت
آن قابل مغز وحی منعش	وان قالب سر حدیث انعش
مغز کلمات و سغز اکبر	نغز و مغشم و مغشر
دین از دو محمد ست برجای	چون نخ بدی از دو قطب پیدای
بحری که محمد عجم راست	از فیض محمد عرب خاست
آن گنج بدی نهفت و بگذشت	این مهر نهاد و پاسبان گشت
گنج قرشی بدید رایش	کرد از قلم مصری ازو هایش
بر نقب زبان گنج و آغورد	دست همه از قلم قلم کرد
زان نحو که زر ادست شان بخت	گاگه نه روی ملت انگیخت
نقابان هر کجا که هستند	همچون ماهی بریده دستند
ورچه قلمش نهنگ وار ست	همچون دریا خزینه دار است
سدیست عظیم بهر مالش	یاجوج ضلال را ظلالش
زان خضر چو زی مقام او تافت	اسکندر رشد ع نام او ساخت
صدرش حرم موحدان است	او وامنع اهل وامغان است

از نور الله گرفته مصباح — شب کرده صباح اهل صباح

معین کرم و معین ایمان — تاج فرق و امین فرقان

مصر ست و عراق در پناهش — عین الشمس است بارگاهش

شعری نظر ست جان پاکش — دهن البلسان لسان پاکش

هادی هم درین جهان اوست — مهدی امم درین زمان اوست

گفتند بهی است در صفاهان — دجال دران چه است پنهان

عقل این کلمه دروغ دانست — کاینک مهدی در اصفهانست

مهدی بفضای آسمان نیست — دجال بچاه اصفهان نیست

مهدی ست در اصفهان ممکن — دجال بر آسمان معین

اینک همه شب سیاه دجال — آن دیو دولان آدمی مال

اینک همه روز مهدی پاک — در صدر هدی در آخر اخلاق

در قلمش بگاه فتوی — دارد دی خضاب فرق دنیی

زان خامه که روی دین نگارد — دنیا نقط عروس دارد

فتویش کشیده دی به تعجیل — در دیدهٔ فتنه آتشین میل

امروز کشیده هم بدین باب — در موضع میل سرمه خواب

در ستایش ابو المجد جمال الدین محمود و برادر او

شد فتنه بدست خواب مشهور — کاگه نشود بجنبش صور
یکموسی نجنبدش ز سوی — کافیون خورده است فتنه گوی

موسی قدم است و مصطفی خود — هارون حلی و جمال محمود
ذو المجد جمال دین مختار — محمود کایاز اوست احرار
امانه ایاز عشق و مذمت — بلکه از بن گوش ایاز خدمت
پاکان همه برکشیدهٔ او — احرار درم خریدهٔ او
چون آن همنام از سیاه ایمان — بتخانه کفر کرده ویران
غیبی ست غرائب مقالش — فوز عجب غریب تر خصالش
الحق دو برادر ملک فر — چون یک دل و دو پیکر
چون احمد و جبرئیل همدم — چون عیسی و آفتاب باهم
در ساحت شرق و غرب اسلام — این مهر بلند و آن مه تمام
بی آنکه مجاق در میان هست — در منزل اجتماع پیوست
دو گوهر دین دو کان امکان — بل هر دو دو گوهر از یکی کان
دو جان چو دو کفه ترازو است — مختار عرب زبانه او است

بادا ابدالابد گران سیر | آن کفه دین بدین دو گوهر

در مدح امام اکمل و همام افضل خواجه غزالدین قصار

زان عالی مجلس مقدس | غزالدین یادگار من بس
بر سینه ز غم غبار دارم | غزالدین غمگسار دارم
کرده است مرا غزا رسیدن | غزالدین حسن جان محمد
از غزهمه کس عزیز گردد | ناچیز لعب عزیز گردد
غزی دارم نه عروه در دست | گر غزی از و تمام تر هست
سرو فتر سالکان تحقیق | از دفتر عشق خوانده تعلیق
آن عید محققان جمالش | آن روزه قائلان تعالش
کانجا که زبالش نطق پیوست | سبحان زمانه دم فرو بست
صافیست بعالم یقینش | از مینع هوا هوای دینش
با مینع کسی چه کار دارد + | کز قصار شعار دارد
کی مینع دران هوا نهد پی | کز روح بود بخار دروی
در چشمه صدق شسته زانفاز | از جامه جان کدورت آز
با نفس ظلوم کینه جسته | از ظلمت آز سینه شسته

پیشستن سینه داد و داده — تصدارش ازان لقب فتاده
گر تصداری کند صواب است — کاشک درخش آبه آفتاب است
چیز صورت آن رخ منور + — کس دیده است آفتاب اسمر
بی آنکه کسوف شد نقابش — گشته ست منور آفتابش
شسته همه رنگها که دیده — زاینه سینه زاب دیده
این معجزه بین که مه نماید — آینه باب مه زراید
چون هم بمقام او تبرک + — دارم بمقال او تمسک
الحق نظر عنایتم کرد + — کز پیش عمر حکایتم کرد
از مدحت شیخ داد م ایام — تاج کرم و سریر اکرام
زان تاج و سریر سرفرازم — بس بدعت تاج دین طرازم
شعرم همه در ثنایش خوشتر — در تاج نکو ترست گوهر

در مدح امام تاج الدین علی واعظ ستیهانی

تاج الدین واعظ اخلاق — نور الحق حافظ الحقایق
تاجی کز بر امتش خراج ست — تا نامه دین چه جای تاج است
خادم زسیاه سر بپوشش — آن سر نشتری سر پیشش

زین تاج بلند سر شد اسلام — کاحمد سیر آمد و علی نام

در خیبر بدعه کروه هیجا — زان بران ذوالفقار گویا

سه بیت کمال محکمی را — شیبانی دین هاشمی را

او هست مرا برادر و دین — خصمانم ازو برآذر کین

فردا که برادران همدم — می بگریزند یکیک از هم

من نگریزم از و دران سر — پس گویم مرحبا برادر

این گوهرها که می فشانم — شایستهٔ کام اوست دانم

دانم که چو نقد گشت کامش — منصوب کند سه حرف نامش

یعنی بمدائح سبرهن — خاقانی راحق ست بر من

گبرم اگر م نظیر دیده است — یا برتر ازین سخن شنیده است

در دست ثناش بر زبانم — این ورد ثناش حرز جانم

در مدح قدوة المشائخ رشید الدین ابوبکر

یار ایست مرا درین کهن دیر — از تخمهٔ بوسعید بوالخیر

طبعش همه مکرمات بی مکر — صدیق سخن رشید بوبکر

ظاهر بصفت چو گوهر خویش — عالی به نسب چو اختر خویش

واثقم که بدین سه بیت فاخر | در هر دو جهان شهره و مفاخر
کاندر حق همدم مراعی | بیت الشرف ست بیت داعی

فصل در مدح ملک الوزرا جمال الدین موصلی معمار کعبه

ذکر فضلا چو گفتم این قدر | باز آیم در مدایح صدر
در سلک سخن جواهر آرم | پس واسطه را بآخر آرم
آن واسطه کیست صدر اسلام | وان صدر کدام صاحب شام
دی هاتف صبح داد دم آواز | کای صاحب نطق سحر پرداز
در مدح جمال دین و دنیا | بعد از همه دم زدن چه معنی
گفتم سر بیت این نه طغیان | قصدی ست درین میان نسیان
کان صدر محمد یست دیگر | از رسم سخا و علم و منظر
نه کو کبهٔ محمد آخر | بعد از رسل آمده ست ظاهر
نه روح پس از طبیعت آید | نه مضغه ز بعد نطفه زاید
بعد از سه نتیجه زاد انسان | بعد از سه کتب رسید فرقان
صبح از پس شب کشید خنجر | گل بعد گیا شمرد پیکر
سنگ است سخت انگهی کان | ظلمت بود آنگه آب حیوان

راعات راقگاه ارند
حکمت الشرف نداد
او نگه خسرو من بود
کمال ست اگر کسی راهی
کنم او را ز فلک بالاتر
گذرانم و آنچه گوید کنم
پردازم او را با سفل
میان نم ۱۲ ۵۲ بعد
الصه ای نتیجه جادات
و نباتات و حیوانات
۲۲۲

بر حبیب و کلاه نهند یک سر — آن قوقه لعل و گوی یک زر
شش بهه کلاهی است چرخ گردان — چار ارکان چار ترک او دان
وین چند هزار سر بدو در — خورشید برو چو قوقه زر
خورشید که او جهان کشاید — نه لعبر سپاه انجم آید
این عذر و لیل بداگر نه — پیش از همه مدح اوستاد

در مدح جمال الدین موصلی

سلطان سخا و صدر مطلق — خورشید کمال و سایه حق
سلطان بحق جمال دین است — آن سایه که گفته اند این است
چرخ است غلام و صدر من هم — من چه که افاضل زمن هم
میسازم در مضیق شه دان — از نشر ثنا ش نشره جان
از بسکه کنم سماع ذکرش — شد حامله از صفات بکرش
سمعم به طویلهای گوهر — طبعم به تمطرهای شکر
از بسکه خرد ثنای او راند — در گوش دلم صفات او خواند
شد گوش دلم جواهر آگین — دارنده گوشوار زرین
هر دور که زبان همی فشاند — از گوش بقرض می ستاند

از پای مشفق هوایش	و و حلقه کنم بجا کپایش
در گوش کشم که من غلامم	تو هندوک فلان امامم
تا بر من ازین غلامے ایام	یا فرخ یا فرح تهدنامم

فصل آخر فے مدحه

وانی که بدان هدایت آباد	توفیق مدیحم از چه افتاد
از مجلسش آفتاب یکروز	دزدیده جواهر طرب افروز
آورد بمن که این جواهر	بسپار بخازنان خاطر
یا گرنه فروکشایش از هم	در سلک سخن برش مسلم
برجیس که این شنیند برجست	ببرید مر آفتاب را دست
از دست بریدنش بپرداخت	السارق داغ جنبشش ساخت
چون دست بریده آفتابست	صبح از چه غریق خون نابست
چون داغ بر آفتاب کرده است	ماه از چه کبود زخم خورده است
باز آمد آفتاب پیشم	زنهار کنان بلفظ خویشم
کای خافانے سخی هستی	کان گوهر باز جا فرستی
کز خجلت آنکه صدر دنیی است	رفتن سوی شام زهره ام است

۵۱ از نامهای الهام مشفق گاهی در عرف نامهای دو چشمی خوانند و دو حلقه برابر چشم گویند یعنی بجای پایش افتاده قسم کنه ۱۲

۵۲ جواهر شب افروز کنایه از مضامین این کتابست ۱۲

۵۳ بریدن آفتاب نوجیه طلبی که درو تناسق نیست التناسق والمناسبة فاقطعوا ایدیهما دکست

۲۲۴

من آن همه گوهر از سر کلک — راندم بچهل صباح در سلک
آن عقد چو بسته شد بدستم — بر گردن آفتاب بستم
بر گردن از آن بستم ایرا — دیدم که نداشت دستگیرا
این عقد چو باز جار ساند — صدرش رقم قبول راند
بر پیشانیش راسے سارق — تبدیل کند بیاسے سابق
دستے دگرش دهد بمعجز — سارق شده سابق آید از غز
این عقد که ختم شد بنامش — از وی گهر وزمن نظامش
گم بوده اوست حکمش اورا — چون یافت بهاش چون توان خواست
مدحش به ازین نگفت و کس — این تحفه عراق و شام را بس
گر خاطر پاک را کند حث — این تحفه کراسه است محدث
گر آنچه درین کراسه گفتم — کس گفت خدا یراسه گفتم
در ملک سخن رسد مرا فخر — سلطان سخن منم ولا فخر
در نوبت من هر آنکه هستند — وزدان سخن بریده دستند
کس را بسخن بلند ازین دست — سوگند بمصطفے اگر هست
عقلم همه صاحب القران خواند — جان ماوح صاحب جهان خواند

از صورت عدل ذات او باد	عدلش مدد حیات او باد
گر هر چه بکارگاه دینی ست	از عدل و رای عمر ترینست
نور الانوار بر سرش باد	رب الارباب یاورش باد

این دعوت را بگاه تهلیل
آمین آمین کنا د جبریل

خاتمة الطبع

شکر ایزد را که نسخهٔ کامل النصاب کتابی لاجواب نظافت نظمش از بس مشید و متین است و نظافت معنیش چه استوار و تمکین مسمی به تحفة العراقین از تصنیفات وحید عصر فرید عهد در فصاحت آرائی و بلاغت گستری لاثانی حکیم افضل الدین خاقانی اسم سامیش ابراهیم بن علی شروانی ست امین مصنف علام را بسبب کمالی که در صناعت شعر داشت حسان العجم لقب کرده اند و در جماهیر شعرا و سخن گویان در اسلوب سخن ممتاز و در شیوهٔ غریب قصاید گوئی بی ابناز از انجاست که بباعث تشیید کلامش که نظیر خود نداشت مقبول عالم بوده بنا علیه به ترغیب و تحریض شائقین بطبع یک مجموعه کلیات قصاید و غزلیات مصنف موصوف با تصحیح و تحشی لاکو

تتمه حواشی تحفة العراقین

تتمه حاشیه صفحه ۱۰ ـ ۱۳ زنگی طرب الی قوله دارو زتوانخ جعد بالفتح سوے مزعول مزاج طبیعت اہل زنگ طرب انگیز مائل بعشرت می باشد وچون سوے راتاب آتش رسد پیچ وتاب بہم میرساند ۱۲ اشعج **۵۴** وبایدروم کنایه از روز آیند زنگ شب یعنی روز از حضور تو روشنی دارد وشب از غیبت تو سیاہی یعنے ہر چه در عالم ہست از فیض تو موافق استعداد خود بہرہ دارد ۱۲ اشعج **۵۵** لوح زبرجد آسمان انجا زغطوط شعاعی ۱۲ اشعج **۵۶** از رفتن توانخ در الولایت اشارتست بمغرب ہفت صحیفه ہفت فلک وہ آیت وہ ستاره که آنہارا اقتاد السماء میگویند قطب شمالی وقطب جنوبی پنج ستاره از بنات صغری وسه ستاره که بصورت صدف اند مطلب آنست که از حضور وغیبت تو جہانرا مطلقے ومقیدے حاصل میگردد ۱۲ اشعج **۵۷** گه در خفقان الخ خفقان جنبیدن علم وطپیدن دل وعرعر درخت سرو صراح یرقان بالضم زردے یا سیاہی که از غلبه صفرا یا سوداء در روی بدن آدمے ظاہر شود اول رایرقان اصفر وثانی رایرقان اسود گویند ویرقان در قسم اول شائع است وعبهر بالضم نرگس منتخب مصرعه اول اشارتست بوقت طلوع که آفتاب درغایت سرخی ولرزشش بیباشد ومصرعه ثانی بوقت غروب که زرد رنگ میگردد ۱۲ اشعج **۵۸** گه کوتزانخ مصرعه اول اشارت بزمستان وثانی تابستان ۱۲ اشعج **۵۹** چون شان عمل الخ یعنی در نمود ذات تو شل شان عمل پرنعمت وشبک باعتبار خطوط شعاعی استاد چون شعاع تو بر سر کوه می افتد که وارونی سه میگرداند ودر بعضی نسخ جوشیده عمل واقع شده در این تشبیه تمام است از انکه وقت طلوع بمثابه جوشیده عمل نمودار است شرح مقرر است که چون شعاع آفتاب بر سر کوه افتد برف ازان بگداز آید ۱۲ **تتمه حاشیه صفحه ۲۰ ـ ۵** دارد وموثر بر ہواست واقلیم ترکستان حواله بہرام واو بر پنجم فلک جادارد ورنگش سرخ وسیاه است مزاج او گرم خشک موثر بر آتش واقلیم خراسان بآفتاب تعلق دارد وجای او چہارم فلک ورنگ او سرخ وزرد ومزاج او گرم وخشک ومعتدل است وآرایش وآسایش عالم از وست زیرا که نور روز از ہست ونور شب که ماه دارد ہم از وست اشعه بنباتات از تاثیر اوست واقلیم ماوراء النہر حواله زہره واو بر فلک سوم ورنگ او سفید تیره است ومزاج او قمر است واقلیم روم حواله عطارد وجای او بر فلک دوم ورنگ او ہفت رنگ است ومزاج او آمیخته است واقلیم بنج حواله آفتاب است واو بر فلک اولست ورنگ او سفید تیره است ومزاج او سرد وتر است وموثر او

وبدانکہ شب در فرد بیت وچہار ساعت است دوازدہ روز و دوازدہ شب پس آفتاب در عرض شش ساعت نصف النہار میرسد نور او درین ہنگام محیط ہفت اقلیم میشود گویا در شش ساعت ہفت کشور را در تحت تصرف آورد ہ مصرعہ ثانی بیان مصرعہ اول است ۱۲ شرح ۵۵ بندق بالفتح معرب پیادہ منتخب صد ہزار بندق کو اکب خاقانی ؎ شاہی کمال تست الخ بہار عجم ۵۶ فرزین بسہ خانہ الی قولہ بالات الخ فرزین مہرہ باشد از جملہ مہرہ ہاے شطرنج وآن بمنزلہ وزیر است بر ہان اجری خوار را بتہ خوار و از پہلوی کسے کاری کردن کنایہ از کار ے کردن باعانت وامداد وے بہار عجم مصرعۂ اول بیت اول اشارت بعطارد است کہ دبیر فلک است و دبیران و حاسبان باو منسوب اند و ثانی اشارت بنور القمر مستفاد من ضوء الشمس و ثالث بمریخ کہ ترک فلک ہفت و نگین سد رخ و رابع بزہرہ کہ مطرب فلک ہفت ۱۲ شرح **تتمہ حاشیہ صفحہ ۹۲** ۵۸ ارباب بہشت الخ یعنی از غایت شوق کہ بدیدار آلہی دارند از بہشت سیر نا یافتہ اند و از بسکہ آتش محبت شعلہ زن دل ایشان است دوزخ را بمثابۂ دوجرعہ دانستہ دگذشتہ اند ۱۲ شرح ۵۹ خمخانہ الخ یعنی چند ان اشک خونین از دیدہ ریختہ اند کہ خمخانہ بہم رسیدہ یا آنکہ خمخانہ معرفت آلہی را در گشادہ دیدہ اند و ہر دو عالم را بدو پیالہ می کہ عبارت از قلت بست گردگذاشتہ ۱۲ شرح گویم معنی اول را مصرعہ ثانی ابا کند و معنی ثانی را واقعیت معنی اول کہ مشعر بکمال شوق و دیانت است نمی خواہد و حکم کہ معنی بیت چنان گفتہ آید کہ خمخانہ معرفت آلہی را کہ تعظیم و تقدیر او در دل ایشان بغایت است بہشیاری دیدہ گشادہ اند و دین و دینار را کہ نزدیک اہل آنہا سخت گران بہاست از دست دادہ بدل دو پیالہ سے کہ شے قلیل باشد گرفتہ اند و چیزے را بدیدہ گشادن خود در محاورہ ایشان شائع است عرفی گوید ؎ ہمین انفس ادب آموز قدسیان جبریل + دریچۂ حرم قدس را بدیدہ گشاد ۱۲ ۶۰ ہر چنگ زمانہ الخ روز و شب بست و چہار ساعت است و چنگ نیز بست و چہار تار دارد و ہر تار ش بساعتی منسوب یعنی از بست و چہار ساعت کہ بر چنگ زمانہ بجاے تار کشیدہ شدہ فارغ الذات اندای انتیاجی و رجوعی ندارند مشرح و صاحب رشیدی تصحیح آن بچنگ مع الجیم التازی کردہ و گفتہ کہ جنگ بالضم کشتی گلان و بیاضر گلان را باسطہ آنکہ اشعار گوناگون دارد نیز گویند انتہی و ہمین شعر بسند آوردہ ۱۲ **تتمہ حاشیہ صفحہ ۹۳** ۶۱ جفتہ با اول مفتوح بمعنی خمیدہ و در سوء الفضلا و مجمو دلیست گونہ از تخت یعنی گیسوے اینہا جفت است بتبا ہر دو جانب چنانچہ بیت بالا موضح است و از ان جفت کہ اشارت بگیسوے خمیدہ و دوتا باشد، رونق

وخوبی داده اند به تخت بادشاهان اسے چون این طایفه علیه با آن کیسوے مبارک که علامت شرافت ببرکے
است بر تخت سلاطین پاسے پیمنت سمات بیگذارند رونق وعزت تخت افزوده میگردد ۱۲ اشرح
۱۱۱ عرض بالکسر ناموس وآبرو نگاه داشته شود از عیب وعار از خود واز پدران وفرزندان وآبرو بان فخر
کرده شود از حسب وشرف ۱۲ منتخب ۱۱۲ پیوندالی دین الخ یعنے پنج شجره نسب الیشان در نظافت ونزاهت
واصالت وخرافت بشاخ گیسوی الیشان که دلالت بر پاکے بیخ دار وجهت قوت دین متین پیوند پذیرفته
چنانکه گیسوے مبارک معطر وخوشبو دارند همچنان پنج شجره نسب مطهر وذی اصل است ودرین پنج وشاخ تمکین ازان
پنج وشاخ که عبارت از شجره وگیسوست یافته وقوت پذیرفته ۱۲ اشرح **تتمہ حاشیہ صفحہ ۱۱۱**

ادخلوا علیهم الباب فاذا دخلتموه فانکم غالبون ۵ وعلی الله فتوکلوا ان کنتم مومنین ۶ قالوا یا موسی انا لن ندخلها
ابدا ما داموا فیها فاذهب انت وربک فقاتلا انا ههنا قاعدون ۶ قال رب انی لا املک الا نفسی واخی فافرق
بیننا وبین القوم الفاسقین ۶ قال فانها محرمة علیهم اربعین سنة یتیهون فی الارض ۶ فلا تاس علی
القوم الفاسقین انتهی ۱۲ **تتمہ حاشیہ صفحہ ۱۲۸** وچون یکی از پنج کواکب که در ثلاثی واقع اند وآن از مجموع
هفت کواکب استفاط کنم چهار بماند پس رباعیات سی پنج بود اما سداسی پنجدر یکیک ممکن بود وآن هفت تجو
وسباعی یکی بیش نتواند بود در مجموع که ضعف بیست ویک وضعف سی وپنج بود یا شش یا هفت وسیکے
صد وبیست بود پس قرانات بر صد وبیست نوع بیش ممکن نبود وهرچه عدد آن کمتر اتفاق افتادن آن
بیشتر وادراک تر بود بجهتے که گفته اند قران سباعی دلیل طوفانات وانقلاب کلی باشد وقران قمر با دیگر
کواکب ثنائے که در هر ماه واقع شود تاثیر او اندک بود انتهی ۱۲ **۱۲۳** اونعم کسی گفته الخ قال النبی صلی الله علیه
وسلم کذب المنجمون ورب الکعبة یعنے بسیار هم من هر چند در علوم حکمیه ماهر وداناست اما بر هم اینطایفه عمل
میکند وبر کذب الیشان حدیث نبوے را شاهد قوی میداند ۱۲ اشرح **۱۲۴** درجمله الی گر نقل الخ یعنی انچه
نو قدمان راه حکمت از خصوصیت زمین وحوادث فلکی اظهار نموده اند همه کذب وخطا بطلان دارد از آنکه قرار
جهان وقوام عالم از برکت تست واجتماع اجزاے زمین از انست که مسکن تست واگر معاذالله درین تودهٔ
خاک ذات تو نباشد متفاصل خاک از هم بگسلد ۱۲ اشرح **تتمہ حاشیہ صفحہ ۱۲۹** **۱۲۵** چون بیان
برآمد وشرح گوییم در بیت اول واو نور مفتوح الاول هستند بمضمون چنانکه بخاطر شارح علیه الرحمه رسیده
اول ظاهر دوم شگوفه باشگوفه سفید وطلع شگوفه نخستین که از درخت خرما برآید وبالے که آفتاب اینجا

برآید کما فی المنتخب و معنی این دو بیت از قبیل حسن التعلیل است یعنے اصل و مبدء صبح و برآمدن آفتاب آنست کہ در آن روز کہ زمانہ بحرکت در آمد آرد ازل عبارت از ہمانست شگوفہ نخستین پوست انشاخ خرما را دریدہ بصورت غنچہ سپید برآمد و این صبح کہ ہست بادبان دریدہ اوست و خورشید روشن بجائے طلع از میان او سر برآوردہ و حاصل آنست کہ صبح و آفتاب کہ مبدء ظہور لیل و نہار و مدار کار و بار دنیا ایشانند از شاخ آن نخل خرما بوجود آمدہ اند و در لفظ نو و نور تجنیس زائد ست ۱۲ **ثمرہ** زنہ بالضم و تشدید قاف دارد وی کہ بشیر مادر آمیختہ در دہن طفل کند ۱۲ منتخب **ثمرہ** و آن دم الخ اشارت بدم حضرت عیسیٰ است کہ بآن احیاے موتی میکرد اے ہمان تاثیر از نخلستان او ہم بظہور مے آید ۱۲ اشرح

ثمرہ حاشیہ صفحہ ۱۳۹ وجود آن طیبہ بآن مرور رسالت آبستن شد۔ اول کسیکہ از حمل آگاہ گردید پسر خال او یوسف نجار بود و یوسف پرسید کہ ہرگز ہیچ فرزند بی پدر بوجود آمدہ است مریم جواب داد کہ ہے مادر ہم چو آدم و حوا نہ پدر داشتند و نہ مادر یوسف تصدیق نمودہ گفت میخواہم کہ مرا بحقیقت حال مطلع گردانے مریم گفت ان اللہ یبشرک بکلمۃ منہ اسمہ المسیح عیسی بن مریم وجیہا فی الدنیا والآخرۃ ومن المقربین ویکلم الناس فی المہد وکہلا چون زبان ولادت نزدیک رسید مریم بمقتضاے الہام از بیت المقدس بیرون رفتہ بعد از سہ و نیم فرسخ در موضعے کہ آنرا بیت اللحم می گفتند پشت بنخلی نمودہ بنشست و حضرت عیسیٰ علیہ السلام متولد شد از زیر قدمش چشمہ آب ظاہر گشت و آن نخل خرما را بر آورد جبرئیل مریم را گفت ازین رطب بخور و از این آب بیاشام و چشم بدیدار عیسیٰ روشن کن مریم پرسید کہ اگر کسے از من سوال کند کہ این فرزند را کجا پیدا کردہ چہ جواب گویم جبرئیل گفت اشارت نمائی کہ از عیسے پرسند من نذر کردہ ام کہ سخن نگویم چون بنی اسرائیل خبر یافتند بہ تعجیل شب ہا فتند و او را در پاے درخت خرما با عیسیٰ دیدہ بخشونت گفتند کہ این ولد از کجا پیدا کردہ مریم بموجب تعلیم جبرئیل عمل نمود یہود از غایت اضطراب بزبان آوردند کہ با ما استہزا نکنی آنگاہ روح اللہ بقدرت ایزدی در سخن آمدہ گفت انی عبد اللہ اتانی الکتاب وجعلنی نبیا و جعلنی مبارکا الخ یہود چون امر عجیبے مشاہدہ نمودند زبان طعن در کام خاموشی کشیدہ باز گردیدند ۱۲ اشرح

ثمرہ حاشیہ صفحہ ۱۴۰ و بکان خود رسید ۱۲ اشرح **ثمرہ** جمع الخ این نیز معجزہ آن شفیع المذنبین ست و آن اینست کہ روزے لشکر از غایت حرارت در نہایت تشنگی بودند و آنجا ہیچ با آب جسم نے رسید چنانچہ اکثر قوم قریب بہلاکت رسیدند آن دریاے سواج بنوت قدسی

طلب فرمود هر دو دست مبارک در آن قدح گذاشت و چشمه آب از هر دو دست آنحضرت
جاری گشت پنانچه تمام لشکر از مردم و حیوانات از آن آب سیران کردیدند ۱۲ اشرح ۵
۵۶ هنگام مجد و الخ این بیت نیز همین معجزه آن شاهنشاه اقلیم دین است آن چنانست
که مشرکان پیش رسول صلی الله علیه وسلم آمدند و گفتند اگر تو درین دعوی صادقی ماه را
بدو نیمه کن رسول علیه السلام فرمود اگر ماه را بدو نیمه کنم ایمان می آرید گفتند آری در آن وقت
شب چهاردهم بود رسول علیه السلام از پروردگار خود درخواست که ماه دو نیمه شود دو نیمه
شد چنانکه یک نیمه بر کوه ابو قبیس بود و یک نیمه بر کوه دیگر رسول الله علیه السلام ندا میکرد و
تمام یک یک می بود که ای فلان به بینید چون آن بدبختان آن را مشاهده کردند گفتند سحر کرد پس
گفتند از مسافران اطراف پرسید اگر گویند ما نیز آن را مشاهده کردیم راست است از این سبب از
هر مسافر که پرسیدند خبر داد که من نیز چنان دیدم که شما دیدید ۱۲ اشرح فقط

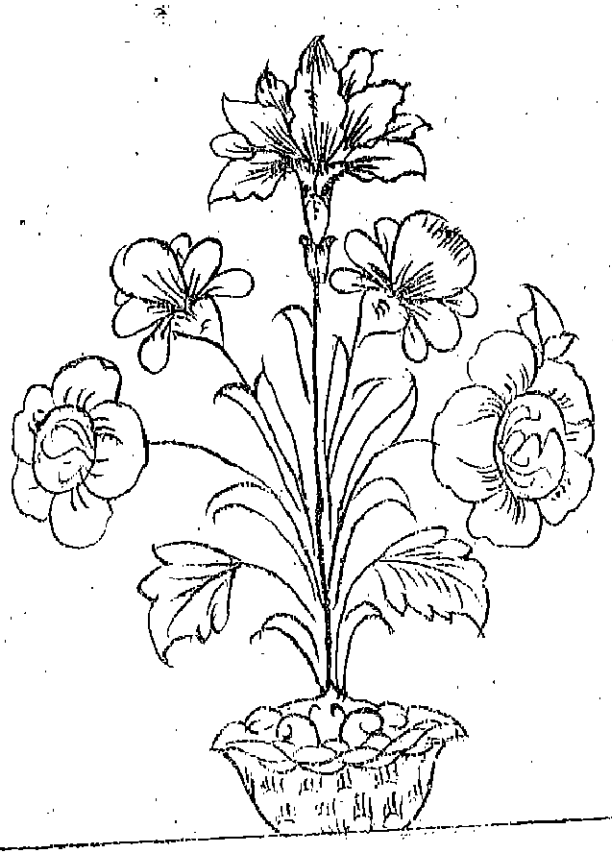

کلیات ہوا ہو ہو ا الہی سے اشعار عشق کا حصہ —
[illegible] کلیات کلام شعرا ہو تا ہی
ہو [illegible] ہو [illegible] ہو [illegible]

دیوان حیرت — مشہور شاعر مرزا حسین بیگ صاحب
حیرت —
دیوان مہدی — مشہور شاعر —
دیوان ذکی — مشہور شاعر — اور تصنیف شاعر موصوف
ہے —
بیان خواجہ اسد علی خان تمنا کا —
بیاض رسالکہ — ایک دیوان مجموعہ منتخبہ مطبع مرزا قربان
بیگ خان مخلص رسالکہ ہے —
تذکرہ شعرائے دکن مرتبہ — تصنیف مولوی عبدالحق
صاحب —
مثنوی بیت الحزن — در مطبع نواب غفران مآب
نواب بہادر —
مثنوی بیت الحزن — تصنیف منشی انوار حسین صاحب
سحر مرحوم —
سرود مجلس — مولفہ سید محمد علی جوہر صاحب مطبع
نامی —
مثنوی گلزار عشق — مصنفہ منشی طوطا رام عرف
شیدا مالک —
مثنوی دریائے حسن — مصنف ایضاً قصہ نہایت
خوب ہے —
مثنوی جوہر عشق — مصنفہ منشی نصیر الدین احمد
صاحب تخلص نصیر —
مثنوی معدن الفیض — در مطبع پیغمبر مصنفہ مجلود
مخمس و مسدس ہے —
کلیات انشاء اللہ خان — یہ کلیات مطبع عالی
میر انشاء اللہ خان بہادر کا ہے اور یہ جناب
عہد میں نواب سعادت علیخان بہادر کے بڑے نامی
گرامی شاعروں میں سے تھے —
کلیات نساخ — اس مجموعہ میں رسائل زبان میں
بیان ریختہ — سخن میر — اشعار نساخ مرقومہ
وغیرہ شامل ہیں تاریخ تصنیف ریختہ فارسی —
زبان ریختہ — قطعہ منتخب —
قطعہ منتخب — مولفہ مولوی عبدالغفور خانصاحب
بہادر —
رسالہ زبان ریختہ — وجہ ایجاد زبان ریختہ مرتبہ
تالیف کردہ جناب سید وحید الدین صاحب بیخود
شاہد عشرت — مولفہ ایضاً —
سخن شعرا — ایضاً شعرائے متقدمین کا اردو
اشعار نساخ — جناب ممدوح کا دوسرا دیوان ہے
سرخوب دل — یہ مجموعہ فارسی رباعیات کا ہے ایضاً

گنج گوہر — یہ کل نامچہ جناب مولوی صاحب کی
تصنیف سے ہے —
سرا سخن — مولفہ سید حسن علی صاحب
مسعود سے قدیم کا تذکرہ ہے —
دیوان بہار عرب — مولفہ مولوی حاجی فدوی
صاحب متخلص بآبادی بعوث رسول مقبول —
گلدستہ سخن — شعرا کے لکھنؤ وغیرہ کی غزلیں
مصرح شاعروں جو اس مطبع میں حسب
تحریک مولوی ابوالحسن صاحب کو بھیجی گئی
منشی مظفر علیخانصاحب اسیر ہوا تھا —
شمس فیض — از منشی غلام سخی خانصاحب
جو مرزا رجب علی بیگ سرور کے بھتیجے اور
داماد تھے اور مرزا ہادی رسوا کے ماموں تھے —
گلشن فیض — قصائد جو مدح شیخ بہاء الدین صاحب
مزار پر سرور نے کہے — اور اس حوالہ سے قصیدہ
نظم کیا ہے —
مثنوی حیرت افزا — و دیگر چند غزلیں جو کہیں
کی از محمد قاسم لکھنوی —
مثنوی بلاقہ چیتر — تصنیف منشی جواہر لال صاحب
سے ہے —
مثنوی سراۃ المسیرین — تصنیف حکیم عنایت حسین
بریلوی —
مثنوی دلاویز — تصنیف رشید الدین احمد خان
لکھنوی متخلص برشید —
مثنوی دریائے عشق — تصنیف جم جاہ عالیجناب
حضرت سلطان عالم واجد علی شاہ بادشاہ اودھ
مسدس کربلا — نظیر اکبرآبادی نے اس بیان کربلا کی
فضیلت کی ہے —
کلیات سخن — یہ نور سخن کی شرح انٹرنس کورس
کلیات سودا — قصائد و مثنویات دواوین وغیرہ
از کلام مرزا رفیع السودا —
دیوان واسطی — مصنفہ سید مولوی فضل رسول
صاحب بہادر —
دیوان عاشق — مصنفہ پنڈت کنہیالال صاحب
تخلص شوق —
چمنستان جوش — دیوان نواب احمد حسن خان —
دیوان خواجہ میر درد — اردو یہ کلام شاعر صاحب
بالمن کا ہے مطبع اسدی —

خ ن ا ت ۳

ت ۹۱۵ د ۱۳۵

This book is due on the date last stamped. A fine of 1 anna will be charged for each day the book is kept over time.

۶۹

خ ا ت
٣٥ ٦

Date	No.